

17 липня 2023 року

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

ПРО РОБОТУ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

Фінансується
Європейським Союзом

ПРАВО-JUSTICE

EXPERTISE
FRANCE
GROUPE AFD

ПРАВО-JUSTICE

**Цю публікацію підготовлено за фінансової підтримки
Європейського Союзу. Одноосібну відповідальність
за її зміст, який необов'язково відображає погляди
Європейського Союзу, несе Проєкт «Право-Justice»,
що фінансується за рахунок ЄС.**

АВТОРИ Й УПОРЯДНИКИ:

Анна Адамска-Галлант, Ярослав Брич,
Оксана Сенаторова, Ольга Срібняк, Назарій Стецик

Фінансується
Європейським Союзом

Зміст

I. ВСТУП	5
II. ОГЛЯД	6
III. ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ	12
IV. ВІЙНА ТА ПИТАННЯ БЕЗПЕКИ	17
A. Загальна інформація про наслідки повномасштабної війни для судової системи України	17
B. Відправлення правосуддя	18
1) На території, підконтрольній уряду України	21
2) На території в зоні бойових дій та на окупованих територіях	25
3) Статистика відправлення правосуддя	29
V. ІНСТИТУЦІЙНІ ПИТАННЯ, ЯКІ НЕ ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОБЛЕМАМИ БЕЗПЕКИ	31
A. Загострення кадрової кризи	31
B. Фінансування судової системи та Конституційного Суду України	32
C. Відновлення діяльності Вищої ради правосуддя	37
D. Відновлення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України	40
E. Виклики діяльності певних судів	41
1) Ситуація навколо Окружного адміністративного суду м. Києва	41
2) Ситуація з Вищим судом з питань інтелектуальної власності	43
VI. ІНШІ ВИКЛИКИ	44
A. Виклики, пов'язані з розглядом окремих видів справ	44
1) Воєнні злочини	44
2) Справи про відшкодування збитків, завданих Російською Федерацією	48
3) Справи про санкції, що розглядаються Вищим антикорупційним судом	50
VII. ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	54

СКОРОЧЕННЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ

ВАКС	Вищий антикорупційний суд
ВККС	Вища кваліфікаційна комісія суддів України
ВРП	Вища рада правосуддя
ВС	Верховний суд
ВСІВ	Вищий суд з питань інтелектуальної власності
ДГЕ	Дорадча група експертів
ДСА	Державна судова адміністрація
Закон	Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів»
Закон про КСУ	Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII «Про Конституційний Суд України»
Закон про санкції	Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII «Про санкції»
Конституція	Конституція України
КСУ	Конституційний Суд України
МГП	Міжнародне гуманітарне право
МЗК	Міжнародний збройний конфлікт
МКП	Міжнародне кримінальне право
МКС	Міжнародний кримінальний суд
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
ОАСК	Окружний адміністративний суд міста Києва
РСУ	Рада суддів України
Санкція	стягнення активів, передбачених пунктом 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції»

I. ВСТУП

1. 24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала повномасштабну агресію проти України. Ця насильницька військова операція також спрямована проти цивільного населення України з порушенням законів і звичаїв війни.
2. Попри це судова система України продовжує працювати й відіграє ключову роль у деяких найважливіших кроках держави в умовах війни. Багато суддів обстоюють принцип верховенства права і захищають основоположні права людини під час цієї кризи.
3. Для того, щоб забезпечити ефективну підтримку судової системи, важливо дослідити її роботу в умовах щоденних бойових дій, під ракетними обстрілами, з перебоями в електропостачанні, пошкодженням критичної цивільної інфраструктури тощо.
4. У цьому аналітичному звіті представлено дослідження роботи судової системи України в умовах повномасштабної війни та воєнного стану. Звіт охоплює як питання війни та безпеки, так і інституційні проблеми, з якими стикнулася судова система протягом останніх років. Структура Звіту є такою:
 - i. У розділі «Загальна інформація» висвітлено основні події, пов'язані з етапом судової реформи, що розпочався у 2016 році, та пояснено стан справ станом на 23 лютого 2022 року.
 - ii. У розділі «Війна та питання безпеки» висвітлено вплив повномасштабної війни на судову систему України, зокрема, різноманітні збитки, особливості воєнного стану та перші кроки, вжиті після вторгнення Російської Федерації. У ньому також детально пояснено ситуацію щодо відправлення правосуддя як на території, підконтрольній уряду України, так і в районах бойових дій і на окупованих територіях.
 - iii. У розділі «Інституційні питання» розглянуто проблеми, що не пов'язані безпосередньо з війною та безпекою (процес перезапуску основних органів суддівського врядування, кадрова криза в судовій системі, неналежне фінансування тощо). Усі ці проблеми загострилися під час війни, але їхнє коріння сягає періоду до повномасштабного вторгнення.
 - iv. У розділі «Інші виклики» йдеться про складнощі у вирішенні певних категорій справ. Здебільшого вони пов'язані з агресією Російської Федерації (справи про воєнні злочини, відшкодування збитків, завданих Російською Федерацією, та справи, пов'язані з санкціями).
 - v. Останній розділ присвячений особливостям роботи Конституційного Суду України (далі – «КСУ») в умовах повномасштабної війни.
5. Факти та висновки, наведені у Звіті, ґрунтуються на різних відкритих джерелах, офіційній статистиці, інформації, наданій відповідними сторонами у відповідь на запити Проєкту ЄС «Право-Justice», а також на оцінках експертів.
6. Інформація, наведена в цьому аналітичному звіті, актуальна станом на травень 2023 року або, якщо зазначено іншу дату, то на іншу дату.
7. Цей аналітичний звіт було підготовлено за фінансової підтримки Європейського Союзу. Його зміст є виключною відповідальністю Проєкту ЄС «Право-Justice» і не обов'язково відображає погляди Європейського Союзу.

Зміст

I. ВСТУП

II. ОГЛЯД

**III. ЗАГАЛЬНА
ІНФОРМАЦІЯ**

**IV. ВІЙНА
ТА ПИТАННЯ
БЕЗПЕКИ**

**V. ІНСТИТУЦІЙНІ
ПИТАННЯ, ЯКІ
НЕ ПОВ'ЯЗАНІ
З ПРОБЛЕМАМИ
БЕЗПЕКИ**

VI. ІНШІ ВИКЛИКИ

**VII. ДІЯЛЬНІСТЬ
КОНСТИТУЦІЙНОГО
СУДУ УКРАЇНИ
ПІД ЧАС ВІЙНИ**

II. ОГЛЯД

8. До неспровокованої та невиправданої воєнної агресії Російської Федерації реформа судової системи в Україні тривала з 2016 року.
9. Попри деякі прогресивні кроки (напр., зміна чотириланкової судової системи на триланкову; створення (i) Верховного Суду (далі – «**ВС**») як нового найвищого суду, (ii) Вищого антикорупційного суду (далі – «**ВАКС**») та (iii) Вищої ради правосуддя (далі – «**ВРП**»); зміна процедури призначення суддів; запровадження кваліфікаційного оцінювання; ухвалення нового закону про КСУ та нових процесуальних кодексів; запровадження електронних сервісів при здійсненні правосуддя), до 24 лютого 2022 року ситуація в судовій системі України була дуже складною.
10. Після низки подій у судовій системі, зокрема:
 - i. У зв'язку із законодавчими змінами з 2019 року було припинено повноваження Вищої кваліфікаційної комісії суддів (далі – «**ВККС**»), що призвело до неможливості здійснювати добір та призначення суддів, а також завершення кваліфікаційного оцінювання суддів; як наслідок, кількість вакантних посад у системі значно збільшилася, що негативно впливає не лише на доступ до правосуддя, але й на його якість;
 - ii. Через проведення перевірки членів ВРП відповідно до закону 2021 року 10 з них звільнились за власним бажанням незадовго до повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, через що ВРП стала неспроможною виконувати свої конституційні повноваження, зокрема, щодо переведення та звільнення суддів, а також здійснювати дисциплінарне провадження щодо них;
 - iii. Збільшилася і так велика кількість нерозглянутих справ, у тому числі у ВС;
 - iv. У судах першої та апеляційної інстанцій не вистачало суддів, і вони стикалися з постійними проблемами з фінансуванням;
 - v. Впровадження «електронного суду» відбувалося дуже повільно;
 - vi. Не було створено Вищий суд з питань інтелектуальної власності (далі – «**ВСІВ**»);
 - vii. Не проведено реорганізацію мережі судів першої інстанції;
 - viii. Не завершено нагальну реформу КСУ щодо запровадження конкурсного відбору суддів КСУ.
11. Після агресії Росії 24 лютого 2022 року в Україні було запроваджено воєнний стан. Його продовжували кілька разів, і він діє досі. Відповідно до Конституції, право на доступ до суду не може бути обмежене під час воєнного стану. Діяльність судів в Україні не може бути припинена навіть під час дії воєнного стану.
12. У перші дні та тижні вторгнення Рада суддів України (далі – «**PCY**») та ВС розробили рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану, у разі окупації території та/або суду чи безпосередньої загрози окупації. Однак, враховуючи динамічну ситуацію щодо окупації певних територій України, не всі суди встигли їх

Зміст

I. ВСТУП

II. ОГЛЯД

III. ЗАГАЛЬНА
ІНФОРМАЦІЯ

IV. ВІЙНА
ТА ПИТАННЯ
БЕЗПЕКИ

V. ІНСТИТУЦІЙНІ
ПИТАННЯ, ЯКІ
НЕ ПОВ'ЯЗАНІ
З ПРОБЛЕМАМИ
БЕЗПЕКИ

VI. ІНШІ ВИКЛИКИ

VII. ДІЯЛЬНІСТЬ
КОНСТИТУЦІЙНОГО
СУДУ УКРАЇНИ
ПІД ЧАС ВІЙНИ

запровадити. Наприклад, не всі суди встигли вивезти матеріали справ з окупованих територій.

13. Також, дотримуючись цих рекомендацій:
 - i. Більшість судів першої та апеляційної інстанцій, розташованих у зонах ризику (наприклад, Харківська, Київська, Миколаївська області), тимчасово призупинили свою роботу або обмежили доступ до приміщень судів;
 - ii. У березні-квітні 2022 року місцеві та апеляційні суди на територіях, де не велися активні бойові дії, розглядали найбільш нагальні справи (наприклад, питання, пов'язані з кримінальними провадженнями, такі як взяття під варту, продовження строку тримання під вартою тощо). З травня 2022 року більшість цих судів знову розпочали розгляд усіх категорій справ;
 - iii. ВС, який розташований у Києві, офіційно не призупиняв свою роботу. Фактично, у лютому та березні 2022 року його робота була обмежена: відкриті слухання не проводилися, усі процесуальні заяви подавалися лише в електронній формі або поштою. У квітні 2022 року ВС повернувся до «повноцінної роботи»;
 - iv. Водночас ВАКС, який також розташований у Києві, працював у «звичайному режимі», не призупиняючи своєї роботи.
14. Після першого шоку та перших кроків, вжитих для того, щоб забезпечити безпеку суддів та працівників апарату суду, судова система стикнулася з викликами (i) здійснення правосуддя на підконтрольній уряду України території в умовах постійної загрози ракетних обстрілів, сигналів «повітряної тривоги», а з жовтня 2022 року – відключення електроенергії, та (ii) неможливості здійснювати правосуддя в районах бойових дій та на окупованих територіях.
15. Постійні ракетні обстріли та обстріли з безпілотників цивільних будівель на всіх територіях України – це характерні ознаки агресії Росії. Деякі суди також були пошкоджені внаслідок таких ракетних обстрілів, наприклад, Господарський суд Миколаївської області 29 березня 2022 року, під час якого загинули двоє працівників цього суду.
16. Коли є загроза атаки або вона вже відбувається, вмикається сигнал «повітряної тривоги». З 24 лютого 2022 року до 12 червня 2023 року в Києві сигнал «повітряної тривоги» спрацював 773 рази. Це становить приблизно 913 годин або 38 календарних днів. Відповідно до інструкцій з безпеки суди не повинні працювати, коли вмикається сигнал «повітряної тривоги», а всі працівники та відвідувачі повинні подбати про свою безпеку, зокрема, переміститися до спеціального сховища та залишатися там до закінчення «повітряної тривоги».
17. Багато судів запровадили внутрішні правила (плани, накази) щодо інформування та реагування на сигнал «повітряної тривоги». По суті, ці правила передбачають, що працівники суду повинні (i) вимкнути комп'ютер і всю оргтехніку; (ii) зачинити вікна, вимкнути всі електроприлади і світло в приміщенні; (iii) зачинити приміщення і сховатися в найближчому укритті. Крім того, відвідувачам заборонено заходити до приміщення суду під час сигналу «повітряної тривоги». Відвідувачі суду зобов'язані негайно перейти до найближчого укриття. Водночас, станом на 1 квітня 2023 року безпосередньо в приміщеннях судів доступно лише 48 укриттів, що становить лише 7,12% від загальної кількості приміщень судів. Укриття є в приміщеннях Державної судової адміністрації України (далі – «ДСА»), ВККС, ВРП, ВАКС (крім Апеляційної палати) та КСУ. У будівлях ВС немає власних повноцінних укриттів.
18. У період з жовтня 2022 року до лютого 2023 року судова система України стикнулася з проблемами в електропостачанні, через що належне відправлення правосуддя стало неможливим. Через брак фінансування станом на середину листопада 2022 року переважна більшість судів не була обладнана генераторами або іншими резервними джерелами живлення. Деякі суди змогли самостійно придбати альтернативні джерела живлення, інші ж отримали їх від міжнародних організацій.
19. З огляду на питання безпеки почали обговорювати запровадження дистанційного правосуддя. Передусім йдеться про можливість для всіх зацікавлених сторін (суддя, працівники апарату

ту суду, всі учасники процесу) проводити віртуальні слухання поза межами будівлі суду. За кілька років до повномасштабного вторгнення сторонам у справі та їхнім представникам було надано право брати участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції за допомогою власних технічних засобів (комп'ютерів, ноутбуків або смартфонів) з будь-якого місця. Водночас суддя, працівники апарату суду та деякі інші учасники, наприклад, свідки та судові експерти, повинні були брати участь у судових засіданнях у будівлі суду. Існують певні законодавчі ініціативи щодо цього (зокрема, законопроект № 9090). Але їх досі не прийняв парламент. Незважаючи на те, що законодавство щодо дистанційного правосуддя не ухвалене, деякі суди поблизу лінії фронту вже працюють дистанційно з 2022 року.

20. Порівнюючи статистику відправлення правосуддя у 2022 році з 2021 роком, спостерігаються такі тенденції:
 - i. кількість справ, що надходять, значно зменшилася;
 - ii. кількість нерозглянутих справ на кінець відповідних періодів зменшилася, тоді як тривалість проваджень збільшилася;
 - iii. збільшився показник розглянутих справ (особливо у ВС – 107,9% у 2022 році, тоді як у 2021 році цей показник становив лише 77,9%).
21. Відправляти правосуддя в зонах бойових дій та на окупованих територіях неможливо. Саме тому:
 - i. У 2022 році територіальну підсудність 135 місцевих та апеляційних судів було змінено, а повноваження з розгляду справ передано судам на підконтрольних Україні територіях. Станом на 12 червня 2023 року було відновлено підсудність 58 судів.
 - ii. До повномасштабного вторгнення Росії, у період з 2014 року до 24 лютого 2022 року, було змінено територіальну підсудність 84 місцевих та апеляційних судів Автономної Республіки Крим, судів на окремих територіях Донецької та Луганської областей. Відповідно, загалом станом на кінець 2022 року було змінено територіальну підсудність 169 місцевих та апеляційних судів. Це понад 22% або більше п'ятої частини всіх місцевих та апеляційних судів в Україні.
 - iii. Станом на 1 березня 2023 року до судів на підконтрольних Україні територіях було відряджено 468 суддів, у тому числі 126 суддів з Херсонської області, 116 суддів з Донецької області, 73 судді з Луганської області, 68 суддів із Запорізької області, 65 суддів з Харківської області, 13 суддів з Миколаївської області, трьох суддів з Полтавської області, двох суддів з Дніпропетровської області, одного суддю з Житомирської області та одного суддю з Хмельницької області.
 - iv. Не було прийнято спеціальних приписів законодавства щодо переміщення працівників апарату суду з окупованих територій та районів, що перебувають під загрозою окупації.
22. Хоча проблему колабораціонізму в судовій системі публічно не обговорюють, вона дуже актуальна. Точної інформації про кількість колаборантів немає, але, відповідно до публічно доступної інформації, такі явища досить рідкісні. Ситуація ж відрізняється на територіях, окупованих з 2014 року. Є підстави вважати, що (i) з 488 суддів, які обіймали посади в Криму, 436 співпрацювали з окупаційною владою; та (ii) 76 суддів, які обіймали посади в судах на окупованих територіях Донецької та Луганської областей, співпрацювали з окупаційною владою.
23. Нещодавно Росія спробувала створити власні «суди» на окупованих територіях. Інформації про роботу вищезгаданих новостворених «судів» дуже мало. У Донецькій та Луганській областях існує певна інфраструктура для створення так званих «судів», і деякі з них працюють з 2014-2015 років. Водночас, створення «судів» у Херсонській та Запорізькій областях відбувається значно повільніше.
24. Окрім прямих наслідків війни судова система зазнала і продовжує зазнавати впливу через серйозні інституційні проблеми.

25. У судах першої та апеляційної інстанцій спостерігається гострий кадровий голод:
- i. Станом на 3 квітня 2023 року з 6 490 посад суддів є 1 903 вакантні посади суддів. У 856 суддів не було повноважень відправляти правосуддя (через запроваджений у 2016 році перехід з 5-річного строку першого призначення на посаду судді до призначення на посаду судді безстроково; обрання (призначення) до органу суддівського врядування; нескладення присяги судді; відсторонення у зв'язку з кваліфікаційним оцінюванням; припинення діяльності суду у зв'язку з ліквідацією або зміною підсудності на інший суд через воєнні дії).
 - ii. 330 суддів пішли у відставку з 1 січня 2021 року до 20 квітня 2023 року. Цей систематичний вихід суддів у відставку прискорився після перезапуску ВРП, що є ще одним викликом для функціонування судової системи.
 - iii. Станом на початок червня 2023 року в судах першої інстанції була 2 351 вакантна посада працівників апарату суду, а в апеляційних судах – 585 вакантних посад.
26. Усі суди в Україні фінансуються з Державного бюджету України, щоб гарантувати забезпечення належного функціонування судової влади. На практиці ця гарантія не виконується повністю. За даними ДСА, рівень забезпечення фінансових потреб судів першої, апеляційної інстанцій та органів ДСА у державному бюджеті у 2022 році становив 63,4%, а у 2023 році – лише 51,4%. Інакше кажучи, фінансові потреби ДСА у 2022 році становили близько 26,7 млрд грн (685,5 млн євро), тоді як сума фактично отриманого фінансування становила лише близько 16,9 млрд грн (433,9 млн євро). Рівень забезпечення фінансових потреб ВАКС, ВС та КСУ у державному бюджеті також не становить 100%.
27. Основна стаття видатків у бюджеті судової влади – це заробітна плата. Частка цих «витрат на працівників» постійно зростає (64% у 2018 році, 67% у 2019 році, 77% у 2020 році, 80% у 2021 році, 79% у 2022 році та 80% у 2023 році). Значну частину цих видатків становить саме суддівська винагорода.
28. Існує величезна різниця між заробітною платою суддів та працівників апарату суду. Не існує жодного співвідношення між заробітною платою судді та його/її офісу. Більше того, заробітна плата працівників апарату суду визначається підзаконними актами, тоді як суддівська винагорода гарантується Законом України № 1402-VIII від 2 червня 2016 року «Про судоустрій і статус суддів» (далі – «**Закон**»).
29. Винагорода суддів судів першої інстанції більш ніж удвічі менша ніж суддів апеляційних судів, і втричі менша ніж суддів ВС. Працівники апарату судів першої та апеляційної інстанцій отримують значно нижчу заробітну плату порівняно з працівниками КСУ, ВАКС та ВС. Більше того, середня заробітна плата працівників апарату суду в різних місцевих судах може суттєво відрізнятися. У багатьох судах середньомісячна заробітна плата працівників апарату суду становить менше 6 000 грн (близько 150 євро). За цих умов парламент пропонує (законопроекти № 9159 та № 8312) запровадити обмеження на заробітну плату під час воєнного стану в розмірі 10 мінімальних заробітних плат (до оподаткування), що станом на травень 2023 року становить 67 000 грн до оподаткування (близько 1 700 євро).
30. Україні вдалося відновити роботу ВРП у січні 2023 року, а ВККС – 1 червня 2023 року. Очікується, що і ВРП, і ВККС стикнуться з величезним робочим навантаженням у найближчому майбутньому. За ними пильно стежитиме громадськість як за ключовими суб'єктами, що реформують судову систему.
31. Також є деякі інституційні проблеми в роботі певних судів:
- i. У грудні 2022 року Окружний адміністративний суд міста Києва (далі – «**ОАСК**») було ліквідовано. Судді ОАСКу втратили повноваження відправляти правосуддя, але зберегли статус суддів. Станом на середину грудня 2022 року на розгляді суду перебувало понад 60 000 справ. Ці справи мали бути передані до Київського окружного адміністративного суду протягом 10 днів (тобто до 25 грудня 2022 року), але станом на 17 березня 2023 року було передано лише 8 825 справ. Очікується, що розгляд решти справ суттєво затягнеться.

Представники парламенту розглядають можливість запропонувати законопроект, згідно з яким справи ОАСК можна було б передати до інших місцевих адміністративних судів, розташованих поблизу Києва.

- ii. Станом на червень 2023 року (i) ВСІВ не функціонує; (ii) конкурс на посади суддів не завершено, також незрозуміло, коли його можна буде завершити. Крім того, оскільки з моменту ініціювання створення ВСІВ минуло багато часу, можливо, буде необхідно прийняти нове законодавство, яке сприятиме належній роботі ВСІВ.
32. Агресія Росії призвела до появи нових видів судових спорів, з якими українська судова система не стикнулася б за інших обставин.

- i. У період з 24 лютого 2022 року до 8 червня 2023 року за фактами порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу України) було порушено загалом 89 351 кримінальне провадження. Станом на 8 червня 2023 року в судах першої інстанції на розгляді перебуває лише 121 справа за статтею 438 Кримінального кодексу України, з яких 35 справ розглянуто, 86 справ – на розгляді, 3 справи розглянуто в апеляційній інстанції, про касаційні провадження не повідомлялося.

Очевидно, що існують прогалини в знаннях про основні елементи воєнних злочинів та труднощі у формулюванні обґрунтованих висновків щодо конкретних порушень міжнародного гуманітарного права (далі – «МГП»), зокрема, судді недостатньо обізнані зі звичаєвими нормами як джерелом МГП або не можуть встановити достатніх доказів скоєння грубих порушень МГП.

Існує нагальна потреба підвищити кваліфікацію суддів щодо розгляду справ про воєнні злочини. Це включає поглиблення їхніх знань і вдосконалення навичок з основ МГП і міжнародного кримінального права (далі – «МКП»), а також розробку зручних для користування посібників з МГП і МКП, які містили б практичні рекомендації, класифікацію воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів, визначення складових елементів кожного злочину і відповідні витяги з практики міжнародних кримінальних трибуналів, таких як трибунали ad hoc або МКС. Крім того, вкрай важливо залучити суддів вищих судових інстанцій до процесу розробки Кодифікованого посібника з воєнних злочинів, забезпечивши врахування їхнього досвіду та поглядів в остаточному документі. Врешті, необхідно включити детальні положення про воєнні злочини до Кримінального кодексу України, створивши таким чином комплексну нормативно-правову базу для ефективної боротьби з такими злочинами та переслідування осіб, які їх скоїли.

- ii. Інший вид справ стосується відшкодування збитків, які завдала Російська Федерація. У квітні-травні 2022 року ВС постановив, що судовий імунітет Російської Федерації не слід брати до уваги. Завдяки такій позиції можна розглядати позови про відшкодування шкоди, яку завдала Російська Федерація. Однак новела ВС щодо вирішення питання судового імунітету іноземної держави суперечлива. Такий підхід формально суперечить чинній частині 1 статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право». Крім того, незрозуміло, чи будуть остаточні рішення судів України проти Росії виконувати органи іноземних держав.

Немає офіційної статистики щодо кількості справ про відшкодування збитків, розпочатих проти Російської Федерації після рішення ВС. Згідно з одним із джерел, станом на 30 січня 2023 року (i) суди першої інстанції в Україні розглядали справи проти Російської Федерації на суму щонайменше 173 млн грн (4,4 млн євро) збитків; (ii) на розгляді перебуває щонайменше 209 справ про відшкодування збитків, які Росія заподіяла українцям та українським компаніям. Можна попередньо оцінити, що станом на червень 2023 року до українських судів подали ще щонайменше кілька сотень таких позовів.

- iii. Після вторгнення було прийнято законодавчу базу, відповідно до якої ВАКС отримав повноваження ухвалювати рішення у справах про застосування санкції у вигляді стягнення активів в дохід держави (далі – «Санкції»). Станом на 26 квітня 2023 року ВАКС розглянув 18 справ про застосування санкцій, і одна справа перебуває у нього на розгляді.

33. Станом на червень 2023 року до складу КСУ входять 13 суддів, 5 посад є вакантними. Одне з головних питань, пов'язаних з КСУ, – запровадження конкурсної процедури відбору суддів КСУ, що є однією з основних умов, які має виконати Україна на шляху до європейської інтеграції. Станом на червень 2023 року відповідні законодавчі зміни ще не прийняті.
34. З 24 лютого 2022 року до 1 травня 2023 року КСУ ухвалив рішення по суті у 18 справах, з яких 4 – за конституційними поданнями, 14 – за конституційними скаргами. Для порівняння, у 2021 році КСУ ухвалив рішення по суті у 10 справах, з яких 3 – за конституційними поданнями, 7 – за конституційними скаргами.
35. У КСУ вже накопичилося чимало нерозглянутих справ. Середня тривалість розгляду справ у КСУ залишається надмірно довгою.
36. Засади діяльності КСУ в умовах воєнного стану було розроблено та оформлено у формі низки наказів Голови КСУ та керівника Секретаріату КСУ. Хоча публічного доступу до цих наказів з міркувань безпеки поки що немає, за отриманою інформацією, КСУ ухвалював рішення, пов'язані із забезпеченням безпеки як суддів, так і працівників Секретаріату. Пізніше КСУ розробив рекомендації про план дій на випадок повітряних атак. Зокрема, працівники Секретаріату КСУ повинні негайно припинити роботу і перейти до найближчого загальнодоступного укриття або до підвалу будівлі КСУ. Відвідувачі повинні негайно залишити будівлю КСУ та перейти до найближчого загальнодоступного укриття.
37. Після більш ніж року повномасштабної війни на території України можна з упевненістю сказати, що судова система вистояла. Суди здійснюють правосуддя і роблять свій внесок у спротив та довгоочікувану перемогу України.
38. Станом на 1 квітня 2023 року 407 представників судової системи, у тому числі 54 судді, вступили до лав Збройних Сил України або інших військових формувань. Як судді, так і члени ВРП фінансово підтримують Збройні Сили України, перераховуючи частину своєї винагороди. Судді місцевих та апеляційних судів перерахували понад 590 млн грн, судді ВС – понад 350 млн грн, а члени ВРП – понад 3 млн грн, що загалом становить понад 1 млрд грн (25,6 млн євро).
39. Станом на 25 квітня 2023 року (i) загинуло 12 працівників суду (3 судді та 9 працівників апарату суду); (ii) зруйновано приміщення 15 судів; (iii) пошкоджено приміщення 99 судів. Попередньо оцінені майнові збитки, завдані судовій системі (зруйновані та пошкоджені приміщення, розграбоване майно), становлять 1,88 млрд грн (48,1 млн євро).

III. ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

41. До початку воєнної агресії Росії в Україні відбувалася реформа судової системи.
42. Останній етап цієї реформи розпочався у 2016 році. З того часу було прийнято три засадничі закони, в тому числі було внесено зміни до Конституції України (далі – «**Конституція**») щодо правосуддя¹. Відповідно до них було запроваджено суттєві інституційні зміни, зокрема:
 - i. чотириланкову судову систему було змінено на триланкову. Створено новий найвищий суд – Верховний Суд, який замінив Верховний Суд України, Вищий адміністративний суд України, Вищий господарський суд України та Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Уперше до участі в конкурсі допустили правників, які не мають досвіду роботи суддею. У 2017-2019 роках за результатами двох конкурсів було призначено 192 судді ВС, серед яких 35 науковців та 13 адвокатів². Однак, відповідно до інформації Європейської Комісії, «деяких суддів із сумнівною доброчесністю також призначили»³;
 - ii. закладено основу для створення двох спеціалізованих судів – ВАКС та ВСІВ. Ці суди складаються з суду першої інстанції та апеляційної палати;
 - iii. змінено процедуру призначення суддів на посади. Суддів більше не призначає Верховна Рада, а Президент за поданням Вищої ради правосуддя, за результатами добору кандидатів на посаду судді на конкурсних засадах. Скасовано 5-річний «випробувальний» термін для новопризначених суддів;
 - iv. судді всіх ланок мали пройти оцінювання на відповідність новим вимогам щодо доброчесності та професійної етики (кваліфікаційне оцінювання);
 - v. створено новий орган суддівського врядування – ВРП. Її основні повноваження включають призначення та звільнення суддів, а також ініціювання та здійснення дисциплінарних проваджень. ВККС було наділено повноваженнями проводити процедури добору нових суддів та кваліфікаційного оцінювання; створено Громадську раду доброчесності як представника громадянського суспільства та дорадчий орган ВККС; їй було надано повноваження оцінювати відповідність кандидатів на посаду судді критеріям професійної етики та доброчесності;
 - vi. задекларовано мету оптимізації мережі судів;

Зміст

I. ВСТУП

II. ОГЛЯД

III. ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

IV. ВІЙНА ТА ПИТАННЯ БЕЗПЕКИ

V. ІНСТИТУЦІЙНІ ПИТАННЯ, ЯКІ НЕ ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОБЛЕМАМИ БЕЗПЕКИ

VI. ІНШІ ВИКЛИКИ

VII. ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

1 Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.

Закон від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1402-19#Text>.

Закон від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII «Про Вищу раду правосуддя», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>.

2 Верховний Суд у 2019 році: факти і цифри, с. 8. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Zvit_VS_angl.pdf.

3 Висновок Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0407>.

- vii. КСУ було визначено як незалежну та окрему установу, відокремлену від інших судів, а не як частину судової системи України як такої⁴.
43. У 2017 році було прийнято Закон від 13 липня 2017 року № 2136-VIII (далі – «**Закон про КСУ**»)⁵, щоб узгодити конституційні зміни зі статусом цього органу. Крім того, було внесено зміни до процесуальних кодексів (цивільного, господарського та адміністративного), щоб забезпечити єдність судового процесу та пришвидшити його. Запроваджено електронні послуги при відправленні правосуддя («електронний суд»)⁶.
44. У 2019 році було створено ВАКС. Це стало можливим завдяки активному залученню громадянського суспільства України та міжнародної спільноти⁷.
45. Законодавчі зміни, внесені Законом від 16 жовтня 2019 року № 193-IX⁸ передбачали, зокрема:
- i. скорочення кількості суддів ВС з 200 до 100 та проведення перевірки суддів ВС;
 - ii. нові норми щодо структури та ролі ВРП, а також щодо складу та статусу ВККС;
 - iii. нові норми щодо дисциплінарних заходів (наприклад, скорочення строків дисциплінарного провадження).
46. Професійна спільнота України висловила переважно негативні відгуки щодо більшості приписів Закону № 193-IX. Венеційська комісія також висловила значну стурбованість щодо деяких положень Закону № 193-IX⁹.
47. 7 листопада 2019 року, одразу після набрання чинності Законом № 193-IX, усіх членів ВККС було звільнено. Усі розпочаті процедури оцінювання суддів були перервані, у тому числі термінове оцінювання суддів першої та другої інстанцій¹⁰.
48. 11 березня 2020 року КСУ ухвалив рішення № 4-р/2020, яким визнав неконституційними окремі положення Закону № 193-IX, зокрема щодо скорочення кількості суддів ВС, створення нової ВККС та Комісії з питань доброчесності та етики (додатковий орган при ВРП, що здійснює перевірку та дисциплінарні повноваження)¹¹.
49. За три тижні до цього рішення КСУ оцінив конституційність судової реформи 2016 року. Хоча КСУ визнав, що створення нового Верховного Суду відповідає Конституції, він також встановив, що процес ліквідації попереднього Верховного Суду України був частково неконституційним. КСУ дійшов висновку, що колишні судді Верховного Суду України повинні продовжувати здійснювати правосуддя як судді нового ВС¹².
50. У липні 2021 року за рекомендацією Венеційської комісії було ухвалено нове законодавство, згідно з яким запроваджується перевірка доброчесності та професійної етики для членів ВРП та ВККС¹³.

4 Пояснювальна записка до законопроекту № 3524 від 25 листопада 2015 року, http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3524&skl=9.

5 Закон про КСУ, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2136-19#Text>.

6 Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text>.

7 Висновок Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0407>.

8 Закон від 13 липня 2021 року № 1629-IX Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо відновлення роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

9 п. 20 Висновку Венеційської комісії № 969/2019 року, <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/document.pdf>.

10 Висновок Венеційської комісії № 969/2019 року, <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/document.pdf>.

11 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-20#n2>, с. 11 SWD (2020) 329 final від 1 грудня 2020 року р., <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13510-2020-INIT/en/pdf>.

12 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-20#n2>, с. 11 SWD (2020) 329 final від 1 грудня 2020 року р., <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13510-2020-INIT/en/pdf>.

13 Закон України від 13 липня 2021 року № 1629-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо відновлення роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-20#n5>.

Закон України від 14 липня 2021 року № 1635-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1635-20#n33>.

Висновок Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0407>.

51. Відповідно до нового законодавства:
- i. окремі повноваження у дисциплінарних провадженнях делегували від членів ВРП дисциплінарним інспекторам, яких мали відібрати через конкурсну процедуру. Відповідно, 5 серпня 2021 року ВРП призупинила свою дисциплінарну функцію¹⁴. Дисциплінарних інспекторів досі не обрано;
 - ii. створено Етичну раду, що складається з трьох міжнародних членів і трьох українських членів з правом вирішального голосу міжнародних членів. Її функція полягала у проведенні одноразового оцінювання членів ВРП та ретельній перевірці кандидатів від органів, що призначають членів ВРП.
 - iii. для попереднього відбору кандидатів на посади членів ВКС створено Конкурсну комісію, яка складається з трьох міжнародних членів та трьох українських членів з правом вирішального голосу міжнародних членів.
52. Етична рада офіційно розпочала свою роботу 1 грудня 2021 року¹⁵ та розпочала конкурс, зокрема співбесіди з кандидатами, які претендують на посади членів ВРП. 26 січня 2022 року двоє членів ВРП подали у відставку, щоб уникнути оцінювання Етичної ради¹⁶. Після цього 22 лютого 2022 року ще десять членів ВРП подали у відставку, через що ВРП перестала працювати¹⁷. 24 лютого 2022 року Етична рада повідомила про перенесення співбесід, але офіційно не зупиняла свою роботу¹⁸.
53. Конкурсна комісія офіційно розпочала свою роботу 21 січня 2022 року та розпочала процес добору кандидатів¹⁹. Робота Конкурсної комісії була офіційно зупинена 24 лютого 2022 року²⁰.
54. Хоча кількість справ, які ВС розглянув у 2021 році, перевищила кількість справ, що надійшли до нього (101 000 та 96 000 відповідно²¹), майже **26 000 справ залишилися нерозглянутими** станом на 31 грудня 2021 року²².
55. Ще гірша ситуація із нерозглянутими справами, що накопичилися в судах першої та апеляційної інстанцій: у 2020 році до цих судів надійшло близько **3 657 000** справ і заяв, а в 2021 році – близько **4 237 000** справ і заяв²³. Станом на кінець 2020 року на розгляді перебувало близько **760 000** справ і заяв, а на кінець 2021 року – близько **870 000**²⁴.
56. Нестача бюджетних коштів була характерною рисою діяльності судової системи до агресії РФ (напевно, за винятком ВС та ВАКС). За інформацією ДСА, рівень забезпечення фінансових потреб судів першої, апеляційної інстанцій та установ ДСА за рахунок коштів державного бюджету у 2021 році становив лише **42,5% (найнижчий показник з 2017 року)**, коли цей показник становив 79,1%; у 2018 році – 77,9%; у 2019 році – 72,4%, у 2020 році – 64,9%)²⁵. Водночас рівень забезпечення фінансових потреб ВАКС за рахунок коштів державного бюджету у 2021 році становив 85,4%²⁶, а ВС – 77,7%²⁷ у 2021 році.
57. Станом на 31 грудня 2021,

14 <https://court.gov.ua/press/news/1240789>.

15 <https://ec.court.gov.ua/ec-pres-centr/general/1222119/>.

16 Корумповані високопосадовці судової системи йдуть у відставку напередодні реформи, <https://kvivindependent.com/tainted-top-judicial-officials-resign-ahead-of-reform/>.

17 <https://www.facebook.com/highcouncilofjustice/posts/320370866800027>.

18 <https://ec.court.gov.ua/ec-pres-centr/news/1259826/>.

19 <https://court.gov.ua/archive/1247213/>.

20 Оголошення від 24 лютого 2022 року, <https://www.facebook.com/scomHQCJ/>.

21 Верховний Суд у 2021 році: Факти і цифри, с. 2. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/Zvit_VS_2021.pdf.

22 Верховний Суд у 2021 році: Факти і цифри, с. 15. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/Zvit_VS_2021.pdf.

23 Аналітичні таблиці щодо стану здійснення правосуддя у 2021 році, https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/analit_tabl_2021_4_2021.

24 Аналітичні таблиці щодо стану здійснення правосуддя у 2021 році, https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/analit_tabl_2021_4_2021.

25 Відповідно до с. 2 Звіту про діяльність Державної судової адміністрації України за 2021 рік https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/2021.pdf.

26 Лист ВАКС від 6 червня 2023 року № 03.10-01/32/2023.

27 Лист ВС від 5 червня 2023 року № 2457/0/2-23.

- i. з 7 304 посад судді було 2 068 вакантних посад. 431 суддя не мав повноважень здійснювати правосуддя (у зв'язку з переходом з 5-річного строку першого призначення на посаду судді безстроково, запровадженням у 2016 році, та з деяких інших причин²⁸). У судах першої та апеляційної інстанції 2 017 з 7 039 суддівських посад залишаються вакантними²⁹;
 - ii. шість судів першої інстанції взагалі припинили відправляти правосуддя через те, що в них не було суддів, які мають повноваження здійснювати правосуддя. На початок 2021 лише в одному суді³⁰ була така ситуація³¹;
 - iii. 114 судів в Україні працювали у складі лише 50% від штатної чисельності суддів або менше (станом на 1 січня 2021 року ця проблема була лише у 56 судах)³²;
 - iv. 3 551 з 27 747 посад працівників апарату суду залишаються вакантними в судах першої та апеляційної інстанцій, 890 працівників апарату суду звільнилися протягом 2021 року³³ насамперед через низьку заробітну плату та надмірне навантаження.
58. Отже, напередодні 24 лютого 2022 року судова система України опинилася в дуже складній ситуації. Внаслідок триваючої реформи та нещодавніх законодавчих змін:
- i. два основні органи суддівського врядування (ВРП та ВККС) припинили свою діяльність, через що стало повністю неможливим здійснювати добір та призначення суддів, завершити кваліфікаційне оцінювання, звільнити суддів та здійснювати дисциплінарну функцію;
 - i. за довгий час накопичилося дуже багато нерозглянутих справ, у тому числі у ВС, і їх не було розглянуто;
 - ii. у судах першої та апеляційної інстанцій не вистачало суддів і були постійні проблеми з фінансуванням;
 - iii. процес впровадження «електронного суду» просувався дуже повільно. У квітні 2021 року були внесені законодавчі зміни, щоб впровадити його³⁴. Станом на кінець 2021 року було запущено лише три модулі електронного суду³⁵, серед них – модуль відеоконференцій, який широко використовується;
 - iv. ВСІВ не було створено;
 - v. оптимізація мережі судів першої інстанції так і не відбулася, хоча Верховна Рада змінила адміністративно-територіальний устрій на рівні районів у липні 2020 року³⁶.
59. **Ситуація з КСУ.** У серпні³⁷ та вересні³⁸ 2020 КСУ визнав неконституційними окремі положення Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» (далі – «НАБУ») та порядок призначення його директора. Через це рішення виникла правова невизначеність та було підірвано незалежність НАБУ. 27 жовтня 2020 року³⁹ КСУ прийняв рішення про неконститу-

28 Інформація ВККС, надана у листі від 5 квітня 2023 року № 28-390/23.

29 Відповідно до с. 26 Звіту про діяльність Державної судової адміністрації України за 2021 рік. https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/2021.pdf.

30 Царичанський районний суд Дніпропетровської області відповідно до Звіту про діяльність Державної судової адміністрації України за 2021 рік, с. 27. https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/2021.pdf.

31 Відповідно до с. 26 Звіту про діяльність Державної судової адміністрації України за 2021 рік. https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/2021.pdf.

Авдіївський міський суд Донецької області, Луганський районний суд Житомирської області, Устинівський районний суд Кіровоградської області, Попаснянський районний суд Луганської області, Ананіївський районний суд Одеської області, Чутівський районний суд Полтавської області.

32 Відповідно до с. 26 Звіту про діяльність Державної судової адміністрації України за 2021 рік https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/2021.pdf.

33 Відповідно до с. 27 Звіту про діяльність Державної судової адміністрації України за 2021 рік. https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/2021.pdf.

34 Закон України від 27 квітня 2021 року № 1416-IX, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-IX#Text>.

35 Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затверджене рішенням ВРП від 17 вересня 2021 року № 1845/0/15-21, <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

36 Постанова від 17 липня 2020 року № 807-IX, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>.

37 Рішення від 28 серпня 2020 року № 9-р/2020 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-20#Text>.

38 Рішення від 16 вересня 2020 року № 11-р/2020 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-20#Text>.

39 Рішення від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>.

ційність окремих положень антикорупційного законодавства України, що стосуються системи електронного декларування та повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції⁴⁰. Ці рішення значно критикували як професійна спільнота, так і міжнародні партнери.

60. Попри те, що принцип конкурсного відбору суддів КСУ було закріплено в Конституції у 2016 році (в рамках конституційної реформи), його не було належним чином впроваджено на рівні закону. Крім того, серед організацій громадянського суспільства було «широко поширене сприйняття про те, що призначення занадто часто політично вмотивовані»⁴¹. Наприкінці 2020 року Венеційська комісія зазначила, що реформа системи призначення може стати нагодою, щоб виправити цю проблему⁴². Станом на 24 лютого 2022 року нагальну реформу КСУ не було завершено. У законопроекті⁴³ про реформування КСУ не містилось норм про конкурсний відбір суддів та тимчасове підвищення кворуму для ухвалення рішень (як це рекомендувала Венеційська комісія)⁴⁴.

40 Звіт про виконання Україною Угоди про асоціацію, SWD(2020) 329 final, 1 грудня 2020 року, с. 2, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13510-2020-INIT/en/pdf>.

41 Нова модель відбору суддів Конституційного суду, <http://en.dejure.foundation/library/new-model-for-selecting-constitutional-court-judges>.

42 CDL-AD(2020)039, 11 грудня 2020 року р., п. 75, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)039-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)039-e).

43 Законопроект «Про конституційну процедуру» від 21 грудня 2020 року № 4533, https://wi.ci.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70729.

44 Звіт про виконання Україною Угоди про асоціацію SWD(2022) 202 final, 27 липня 2022 року, с. 2, <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/Association%20Implementation%20Report%20on%20Ukraine%20-%20Joint%20staff%20working%20document.pdf>.

IV. ВІЙНА ТА ПИТАННЯ БЕЗПЕКИ

A. Загальна інформація про наслідки повномасштабної війни для судової системи України

61. Після більш ніж року повномасштабної війни на території України можна з упевненістю сказати, що судова система вистояла. Суди продовжують відправляти правосуддя.
62. Тим часом війна спричиняє жакливі наслідки. Станом на 25 квітня 2023 року:
- i. 12 представників судової системи було вбито (3 судді та 9 працівників апарату суду);
 - ii. зруйновано приміщення 15 судів, що становить 2% від загальної кількості всіх судів України, зокрема:
 - *Господарський суд Миколаївської області,*
 - *Донецький апеляційний суд,*
 - *Волноваський районний суд Донецької області,*
 - *Краснолиманський міський суд Донецької області,*
 - *Бородянський районний суд Київської області,*
 - *Ізюмський міськрайонний суд Харківської області,*
 - *Харківський апеляційний суд (частина будівлі зруйнована),*
 - *Луганський апеляційний суд,*
 - *Лисичанський міський суд Луганської області,*
 - *Високопільський районний суд Херсонської області,*
 - *Куп'янський районний суд Харківської області (зруйнована вхідна група),*
 - *Березнегуватський районний суд Миколаївської області,*
 - *Вугледарський міський суд Донецької області,*
 - *Авдіївський міський суд Донецької області,*
 - *Снігурівський районний суд Миколаївської області,*
 - iii. орієнтовна оцінка вартості зруйнованих приміщень становить близько 129,5 млн грн (3,3 млн євро)⁴⁵;
 - iv. пошкоджено приміщення 99 судів, що становить 13% від загальної кількості всіх судів України⁴⁶;

Зміст

I. ВСТУП

II. ОГЛЯД

III. ЗАГАЛЬНА
ІНФОРМАЦІЯIV. ВІЙНА
ТА ПИТАННЯ
БЕЗПЕКИV. ІНСТИТУЦІЙНІ
ПИТАННЯ, ЯКІ
НЕ ПОВ'ЯЗАНІ
З ПРОБЛЕМАМИ
БЕЗПЕКИ

VI. ІНШІ ВИКЛИКИ

VII. ДІЯЛЬНІСТЬ
КОНСТИТУЦІЙНОГО
СУДУ УКРАЇНИ
ПІД ЧАС ВІЙНИ

⁴⁵ Тут і далі, якщо в тексті або у примітках не зазначено інше, суми в євро перераховані з округленням за офіційним обмінним курсом Національного банку України станом на останній день зазначеного року. Для 2023 року використано обмінний курс станом на 1 червня 2023 року.

⁴⁶ Були вибиті вікна, в деяких приміщеннях не було електро-, тепло-, газо- та водопостачання, пошкоджена стеля, зали судових засідань, внутрішні двері, зруйновані внутрішні перегородки між кабінетами тощо.

- v. попередня оцінка майнових збитків, завданих судовій системі (зруйновані та пошкоджені приміщення, розграбоване майно), становить **1,88 млрд грн (48,1 млн євро)**⁴⁷.
63. За оцінками ДСА, станом на 1 травня 2023 року з приміщень судів було викрадено **2 424 одиниці** обладнання загальною вартістю приблизно **55,2 млн грн (1,4 млн євро)**⁴⁸. Однак наведені раніше розрахунки збитків є лише попередніми, оскільки немає точної та актуальної інформації про приміщення судів, що знаходяться на окупованих територіях.
64. Крім того, станом на 1 січня 2023 року **380** представників судової системи, у тому числі **54** судді, вступили до лав Збройних Сил України або інших військових формувань. Станом на 1 квітня 2023 року їхня кількість зросла до **407**. Серед них 4 судді ВС⁴⁹, 1 співробітник КСУ⁵⁰, та 4 співробітники ВАКС⁵¹.
65. Також є судді, які не виїхали з окупованих територій. Деяких з них не відпустила окупаційна влада, і їх утримують у російському полоні. Доля деяких з цих суддів невідома⁵².

V. Відправлення правосуддя

66. **Запровадження воєнного стану.** Через агресію Росії 24 лютого 2022 року в Україні було запроваджено воєнний стан⁵³. Його продовжували кілька разів, і наразі він діє до 18 серпня 2023 року⁵⁴. Очікується, що воєнний стан буде продовжено щонайменше до кінця війни.
67. Законодавство України щодо діяльності судової системи передбачає, що право на доступ до суду не може бути обмежене під час воєнного стану⁵⁵. Відповідно, повноваження судів в Україні не можуть припинятися навіть на період воєнного стану⁵⁶. На території, де запроваджено воєнний стан, правосуддя здійснюють виключно суди⁵⁷. Скорочення або прискорення судового розгляду в будь-якій формі забороняється⁵⁸. Створення надзвичайних або спеціальних судів також заборонено⁵⁹.
68. **Перші дні та тижні роботи системи правосуддя в умовах війни.** Як зазначалося раніше, лише за два дні до початку повномасштабної агресії Росії ВРП припинила свою діяльність. За цих обставин до формування загальної стратегії долучилася РСУ. 24 лютого 2022 року вона ухвалила рішення, в якому підкреслила, що навіть у період воєнного стану конституційне право на судовий захист не може бути обмежене. Водночас у разі виникнення загрози життю, здоров'ю чи безпеці працівників суду або відвідувачів рекомендовано **тимчасово зупинити** здійснення судочинства⁶⁰.
69. Рішення також стосувалося всіх основних органів судової системи з пропозицією негайно розробити плани дій для надзвичайних ситуацій на випадок подальшої ескалації ситуації, які, зокрема, мають передбачати (i) збереження печаток і штампів судів; (ii) визначення переліків судових справ і документів, які необхідно зберегти та евакуювати; (iii) визначення переліків судових справ і документів, які необхідно знищити; (iv) визначення місць, куди необхідно перемістити відповідні справи і документи; (v) розробку відповідних маршрутів їх переміщення, а також визначення відповідальних за це осіб.

47 Лист ДСА від 27 квітня 2023 року № 16-5070/23.

48 Лист ДСА від 16 травня 2023 року № 16-5696/23.

49 Лист ВС від 11 квітня 2023 року № 1674/0/2-23.

50 Лист КСУ від 26 травня 2023 року № 001-16/3-19/2309.

51 Лист ВАКС від 6 червня 2023 року № 03.10-01/32/2023.

52 Український суддя: покликання, професія, посвячення. Аналітичний звіт за результатами дослідження – Київ: Центр соціології права та кримінології, 2023 року, с. 78, <https://drive.google.com/file/d/1z1FOEB2zHsQLaS3eVzPJu6lmFazsPN5/view>.

53 Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

54 <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41865>.

55 Частина 2 статті 64 Конституції, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4348>.

56 Ч. 1 ст. 10 Закону України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

57 Ч. 1 ст. 26 Закону України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

58 Ч. 2 ст. 26 Закону України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

59 Ч. 4 ст. 26 Закону України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

60 Рішення РСУ від 24 лютого 2022 року № 9, <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36788?an=29>.

70. 24 лютого 2022 року було закрито загальний доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень та підрозділу «Стан розгляду справ» офіційного вебпорталу судової влади України. 20 червня 2022 року загальний доступ було відновлено⁶¹. Водночас з міркувань безпеки станом на квітень 2023 року загальний доступ до деяких підрозділів вебсайту, що містять персональні дані суддів, все ще обмежений⁶².
71. 2 березня 2022 року РСУ опублікувала додаткові рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Зокрема, рекомендовано⁶³:
- i. щоб збори суддів або, у якщо це неможливо, голова суду невідкладно приймали рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом до усунення обставин, які зумовили припинення розгляду справ;
 - ii. усіх працівників, за можливості, перевести на дистанційну роботу;
 - iii. судам визначати особливості своєї роботи в умовах воєнного стану, виходячи з поточної ситуації у відповідному регіоні України;
 - iv. визначити мінімальну кількість працівників, які повинні знаходитися у приміщенні суду упродовж робочого дня;
 - v. організувати чергування суддів та працівників апарату суду;
 - vi. відкладати розгляд справ або знімати їх з розгляду;
 - vii. у суді розглядати лише невідкладні справи за письмовою згодою всіх учасників судового провадження;
 - viii. основну увагу слід зосередити на проведенні невідкладних судових розглядів (взяття під варту, продовження строків тримання під вартою).
72. 4 березня 2022 року ВС також опублікував рекомендації щодо відправлення правосуддя на території, на якій запроваджено воєнний стан, де здебільшого повторив наведені раніше рекомендації РСУ⁶⁴.
73. Відповідно до цих рекомендацій:
- i. Більшість судів першої та апеляційної інстанцій, розташованих у зонах ризику (наприклад, Харківська, Київська, Миколаївська області), опублікували пресрелізи про тимчасове призупинення роботи або обмеження доступу до приміщень судів⁶⁵;
 - ii. у березні-квітні 2022 року місцеві та апеляційні суди, які відправляли правосуддя на територіях, де не велися активні бойові дії, вирішували переважно невідкладні справи (наприклад, питання, пов'язані з кримінальними провадженнями, такі як взяття під варту, продовження строку тримання під вартою тощо)⁶⁶. З травня 2022 року більшість цих судів відновили розгляд усіх категорій справ;
 - iii. ВС, який розташований у Києві, офіційно не призупиняв свою роботу. У лютому та

61 «ДСА відновила доступ до ЄДРСР у тестовому режимі», 20 червня 2022 року, https://jurliga.ligazakon.net/news/211975_dsa-v-testovomu-rezhim-vdnovila-dostup-do-drsr.

62 Наприклад, https://kmm.km.court.gov.ua/sud2218/pro_sud/78/: «Для запобігання загрози життю та здоров'ю суддів і учасників судових процесів у період воєнного стану, доступ тимчасово призупинено».

63 «Усім судам України! РСУ оприлюднила рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану», 2 березня 2022 року, <https://court.gov.ua/press/news/1261456>.

64 «Особливості здійснення правосуддя на території, на якій введено воєнний стан», 4 березня 2022 року, <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1261727/>.

65 Наприклад, пресрелізи Харківського апеляційного суду від 3 березня 2022 року, <https://hra.court.gov.ua/sud4818/pres-centr/news/1261496/>; Господарського суду міста Києва, <https://ki.arbitr.gov.ua/sud5011/pres-centr/novyny/1261738/>; Миколаївського окружного адміністративного суду, 3 березня 2022 року, <https://adm.mk.court.gov.ua/sud1470/pres-centr/news/1261602/>.

66 Наприклад, пресрелізи Рівненського апеляційного суду від 3 березня 2022 року, <https://rva.court.gov.ua/sud4815/pres-centr/news/1261407/>; Хмельницького міськрайонного суду від 11 березня 2022 року, <https://kmm.km.court.gov.ua/sud2218/pres-centr/news/1262618/>.

березні 2022 року його робота була обмежена⁶⁷: відкриті слухання не проводилися; всі процесуальні заяви подавалися тільки в електронній формі або поштою⁶⁸. У квітні 2022 року ВС повернувся до «повноцінної роботи»⁶⁹;

- iv. 24 лютого 2022 року ВАКС, що розташований у Києві, оприлюднив пресреліз, у якому повідомив, що суд «працює у звичайному режимі»⁷⁰. Відповідно до подальших публікацій «значна частина роботи Суду з громадськістю була обмежена з міркувань безпеки»⁷¹. Під загрозою захоплення Києва був розроблений альтернативний план, який передбачав евакуацію до Закарпатського апеляційного суду, розташованого в найзахіднішому місті України⁷².
74. У лютому-березні 2022 року кількість нових справ зменшилася на 80-90%⁷³.
75. 13 березня 2022 року Голова Верховного Суду затвердив рекомендації для судів першої та апеляційної інстанцій у разі окупації території та/або суду або безпосередньої загрози такої окупації. Відповідно до цих рекомендацій⁷⁴:
- i. будь-який голова суду або суддя зобов'язаний вживати заходів та приймати рішення, щоб зберегти життя та здоров'я людини;
 - ii. якщо територія окупована, судді та працівники апарату суду мають очікувати на евакуаційні коридори, які погодили органи влади;
 - iii. якщо це можливо, слід вжити заходів, щоб вивезти матеріали справ, особливо тих, які перебувають у провадженні суддів або є найбільш важливими. Якщо це неможливо, слід вжити заходів, щоб безпечно зберігати їх у сейфах в приміщенні суду. Якщо існує загроза життю або здоров'ю, матеріали справи потрібно залишити в суді;
 - iv. документи, що містять державну таємницю, повинні бути знищені;
 - v. рекомендовано вжити заходів, щоб скопіювати інформацію з серверів та якнайшвидше їх евакуювати. Крім того, слід вжити заходів, щоб евакуювати мантії, бейджі та печатки суду. Якщо це неможливо зробити, їх необхідно знищити;
 - vi. суддям та працівникам апарату суду, які перебувають на території, окупованій військами Російської Федерації, необхідно уникати переговорів з окупантами, не погоджуватися на пропозиції про співпрацю та очікувати на коридори евакуації.
76. ДСА ініціювала програму пошуку житла для суддів та інших працівників судової системи⁷⁵. У перші тижні війни судді із Західної України приймали у себе вдома сім'ї своїх колег з інших регіонів країни. Судді з інших європейських країн надавали допомогу, зокрема і житло⁷⁶.
77. Щодо матеріалів справ, судовій системі не вдалося вивезти більшість справ з територій, окупованих на найпершому етапі війни. Лише завдяки діям голів судів вдалося вивезти документи щодо особливо тяжких злочинів та резонансних справ.
78. Отже, можна припустити, що станом на 24 лютого 2022 року не було єдиного плану дій у

67 Верховний Суд у цифрах і фактах за 2022 рік, с. 3. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/Zvit_VS_2022.pdf.

68 Верховний Суд запровадив особливий режим роботи, 7 березня 2022 року, <https://supreme.court.gov.ua/supreme-pres-centr/news/1261860/>.

69 Верховний Суд у цифрах і фактах за 2022 рік, с. 9. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/Zvit_VS_2022.pdf.

70 «ВАКС продовжує здійснювати правосуддя», 24 лютого 2022 року, <https://hcac.court.gov.ua/hcac-pres-centr/news/1259799/>.

71 Звіт Міжнародного правового консорціуму з питань верховенства права. «Під ударом: Звіт про стан системи правосуддя України у воєнний час». Опубліковано 27 липня 2022 року, с. 10, <https://ilacnet.org/publications/under-assault-a-status-report-on-the-ukrainian-justice-system-in-wartime/>.

72 Богдан Криклевенко, керівник апарату ВАКС, «Судовий адміністратор у воєнний час: досвід та рекомендації від України», 2023 року, <https://first.vaks.gov.ua/articles/bohdan-kryklyvenko-rozpoviv-fcca-journal-pro-vyklyky-sudovoho-administruvannya-pid-chas-viyny/?fbclid=IwAR0ck9XxLpTYeJtmcrc14Wh-QWKNuD1s3q8PebRbulxCDXGiBt53HDStuD-M>.

73 Голова Верховного Суду Всеволод Князєв: «Мені соромно за рішення членів ВРП, які подали у відставку за два дні до війни», 12 квітня 2022 року, <https://court.gov.ua/eng/supreme-pres-centr/zmi/1267730>.

74 Наказ Голови Верховного Суду від 13 березня 2022 року № 6/0/9-22, <https://rsu.gov.ua/uploads/news/rozp6vc130322-95d9ee902a.pdf>.

75 ДСА України запровадила сервіс безкоштовної допомоги в пошуках житла для працівників органів та установ системи правосуддя, 25 березня 2022 року, <https://dsa.court.gov.ua/dsa-pres-centr/news/1264908/>.

76 Голова ВС: «Мені соромно за рішення членів ВРП, які подали у відставку за два дні до війни», 12 квітня 2022 року, <https://court.gov.ua/eng/supreme-pres-centr/zmi/1267730>.

надзвичайних ситуаціях для судової системи. Як зазначено в одному зі звітів, судова система «не була логістично готова до роботи під час збройного конфлікту, що розгорнувся на більшій частині її території, включаючи столицю – місто Київ»⁷⁷. Більше того, в іншому звіті навіть наголошено на «відсутності будь-яких розпоряджень та рекомендацій держави щодо того, як і куди евакуювати суддів та працівників суду, а також куди і як евакуювати матеріали справ»⁷⁸ у перші дні агресії.

79. Необхідно зазначити ще одне важливе спостереження щодо перших днів повномасштабного вторгнення. Коли війська РФ перетнули кордон і почалися ракетні обстріли міст, судді, як і більшість українців, кинулися захищати свої сім'ї⁷⁹. Щоб захистити сім'ї, деякі судді та працівники суду були змушені виїхати з Києва⁸⁰. Багато суддів – жінок з дітьми – виїхали до Західної України або за кордон, у тому числі кілька суддів ВС⁸¹. Щойно ситуація стабілізувалася і війська РФ відступили з Київської, Сумської, Житомирської та Чернігівської областей, судді почали повертатися⁸².
80. Коли минув перший шок і було вжито перших кроків, щоб забезпечити безпеку суддів та інших працівників судової системи, останні стикнулися із викликом (i) відправлення правосуддя на підконтрольній уряду України території в умовах постійної загрози ракетних обстрілів, сигналів «повітряної тривоги», а з жовтня 2022 року – відключення електроенергії, та (ii) неможливості здійснювати правосуддя в зоні бойових дій та на окупованих територіях.

1) На території, підконтрольній уряду України

81. **Постійна загроза ракетних ударів та атак безпілотників.** Ракетні удари та удари з безпілотників було завдано по всіх областях України⁸³. Здебільшого вони були спрямовані на об'єкти цивільної інфраструктури. Загалом, в Україні взагалі немає безпечного місця. Постійні ракетні удари та атаки безпілотників по цивільних будівлях на підконтрольних Україні територіях – одна з визначальних ознак агресії РФ. Деякі суди також були пошкоджені через такі ракетні обстріли, наприклад, Господарський суд Миколаївської області 29 березня 2022 року, коли загинули 2 працівники цього суду⁸⁴.
82. Коли є загроза такого удару або він відбувається, вмикається сигнал «повітряної тривоги». У період з 24 лютого 2022 року до 12 червня 2023 року сигнал «повітряної тривоги» в Києві спрацьовував 773 рази. Це становить приблизно 913 годин або 38 календарних днів. Ситуація відрізняється в різних областях України: у західних регіонах сигнали «повітряної тривоги» лунають рідше, а в областях, розташованих ближче до лінії фронту (наприклад, Одеська, Миколаївська, Дніпропетровська, Полтавська), – навіть частіше, ніж у Києві. Тривога може тривати як кілька хвилин, так і 5-6 годин поспіль. Середня тривалість – 1-1,5 години.
83. Коли вмикається сигнал «повітряної тривоги», то загальний принцип такий, що державні та місцеві органи влади зупиняють роботу; усі працівники та відвідувачі повинні подбати про власну безпеку, зокрема перейти до спеціального сховища і залишатися там до відбою повітряної тривоги⁸⁵.

77 Судова система України в умовах збройного конфлікту. Аналітична записка. Листопад 2022 року, с. 13, п. 2.2.

78 Український суддя: покликання, професія, повсякдення. Аналітичний звіт за результатами дослідження – Київ: Центр соціології права та кримінології, 2023 року, с. 76, <https://drive.google.com/file/d/1z1F0EB2zHhsQLa3eVzPJu6imFazsPN5/view>.

79 Звіт Міжнародного правового консорціуму з питань верховенства права. «Під ударом: Звіт про стан системи правосуддя України у воєнний час». Опубліковано 27 липня 2022 року, с. 17, <https://ilacnet.org/publications/under-assault-a-status-report-on-the-ukrainian-justice-system-in-wartime/>.

80 Богдан Крикливенко, керівник апарату ВАКС, «Судовий адміністратор у воєнний час: досвід та рекомендації від України», 2023 року, <https://first.vaks.gov.ua/articles/bohdan-kryklyvenko-rozpoviy-fcca-journal-pro-vyklyky-sudovoho-administruvannya-pid-chas-viynny/?fbclid=IwAR0cK9XxLpTYeJtmrcI4Wh-QWKNuD1s3q8PebRbuLxCDXGiBt53HDsluD-M>.

81 Голова ВС: «Мені соромно за рішення членів ВРП, які подали у відставку за два дні до війни», 12 квітня 2022 року, <https://court.gov.ua/eng/supreme/pres-centr/zmi/1267730>.

82 Судова система України в умовах збройного конфлікту. Аналітична записка. Листопад 2022 року, с. 13, п. 2.2. https://icj2.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2022/11/The_Ukrainian_Judicial_System_in_a_Time_of_Armed_Conflict_ICJ_briefing_paper_2022.pdf.

83 «Тільки в Чернівецькій області України не було обстрілів з початку війни – МВС», 7 серпня 2022 року, <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/168506/>. «Ракетний обстріл у Чернівецькій області: опубліковано фото руйнувань та подробиці», 31 жовтня 2022 року, <https://tsn.ua/ato/raketny-obstril-cherniveckovi-oblasti-opublikovali-foto-ruynuvan-ta-povidomili-podrobici-2191681.html>.

84 «Внаслідок ворожої атаки пошкоджено будівлю Господарського суду Миколаївської області», 29 березня 2022 року, <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1265499/>.

85 Рішення РСУ № 23 від 5 серпня 2022 року, <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0023414-22#Text>.

84. Після місяців постійної загрози повітряних атак люди почали звикати до них. Найближче укриття часто може бути розташоване досить далеко. Через це багато людей ігнорують сигнали «повітряної тривоги». Наявні випадки, коли суди продовжували проводити засідання під час тривоги.
85. 5 серпня 2022 року РСУ:
- i. наголосила, що ігнорувати сигнал «повітряної тривоги» неприпустимо;
 - ii. рекомендувала судам усіх рівнів та юрисдикцій, усім органам та установам судової системи розробити плани дій на випадок надзвичайних ситуацій, поки в Україні триває воєнний стан;
 - iii. рекомендували ДСА розглянути питання про розробку та затвердження типового плану дій на випадок надзвичайних ситуацій на період воєнного стану в Україні⁸⁶.
86. Як повідомила ДСА, 6 жовтня 2022 року вона рекомендувала⁸⁷ апеляційним та місцевим судам, іншим установам, що належать до сфери управління ДСА, запровадити внутрішні накази (плани, інструкції) щодо інформування та реагування на сирени повітряної тривоги⁸⁸. Наприклад, 12 жовтня 2022 року Печерський районний суд міста Києва опублікував розпорядження, згідно з яким «відвідувачі суду зобов'язані негайно перейти до найближчого укриття», якщо пролунає сигнал «повітряної тривоги», а це укриття – станція метро «Золоті Ворота»⁸⁹.
87. ДСА затвердила план дій, якщо спрацює сигнал «повітряної тривоги» у приміщенні ДСА у Києві⁹⁰. Зокрема, працівники повинні (i) вимкнути комп'ютер та всю оргтехніку; (ii) закрити вікна, вимкнути всі електроприлади та світло в приміщенні; (iii) закрити приміщення та найкоротшим шляхом і без паніки перейти до найближчих укриттів⁹¹. Аналогічні плани були розроблені у ВС⁹², ВРП⁹³, ВККС⁹⁴, ВАКС⁹⁵, та КСУ⁹⁶.
88. Безпосередньо в приміщеннях судів станом на 1 квітня 2023 року є 48 укриттів, що становить лише **7,12%** від загальної кількості приміщень судів⁹⁷.
89. Як правило, відвідувачам заборонено заходити до приміщення суду під час повітряної тривоги⁹⁸.
90. Не існує єдиного підходу до вирішення питання про відкладення судових засідань, які мали відбутися в той час, коли спрацював сигнал «повітряної тривоги». ВС рекомендував своїм суддям відкладати слухання до закінчення повітряної тривоги⁹⁹, щоб слухання все ж таки відбулося того ж дня. За іншим підходом, розгляд справи переноситься на інший день. У будь-якому випадку ВС роз'яснив, що, ухвалюючи рішення, суд має керуватися пріоритетом захисту життя та здоров'я людини; суд повинен сприяти сторонам у реалізації їхніх процесуальних прав, у тому числі права на участь у судовому засіданні; якщо сторона не з'явилася в судове засідання, суд має припустити, що це сталося з об'єктивних і поважних причин (наприклад, через те, що спрацював сигнал «повітряної тривоги»), якщо сторона не подала клопотання про розгляд справи за її відсутності¹⁰⁰.

86 Рішення РСУ № 23 від 5 серпня 2022 року, <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0023414-22#Text>.

87 Лист ДСА від 6 жовтня 2022 року № 16-9153/22, https://dostup.pravda.com.ua/request/105970/response/366569/attach/1/20221118%20019.pdf?cookie_passthrough=1.

88 Лист ДСА від 19 квітня 2023 року № 16-4624/23.

89 12 жовтня 2022 року, <https://pc.ki.court.gov.ua/sud2606/pres-centr/news/1311710/>.

90 Наказ ДСА України від 11 липня 2022 року № 228.

91 Наказ ДСА України від 11 липня 2022 року № 228.

92 Лист ВС від 11 квітня 2023 року № 1674/0/2-23.

93 Лист ВРП від 24 квітня 2023 року № 3468/0/9-23.

94 Лист ВККС від 5 квітня 2023 року № 28-390/23.

95 Лист ВАКС від 6 червня 2023 року № 03.10-01/32/2023.

96 Лист КСУ від 26 травня 2023 року № 001-16/3-19/2309.

97 Лист ДСА від 19 квітня 2023 року № 16-4624/23.

98 Лист ВС від 11 квітня 2023 року № 1674/0/2-23.

99 Лист ВС від 11 квітня 2023 року № 1674/0/2-23.

Відповідно до Наказу Голови ВС від 10 серпня 2022 року № 110 «Якщо під час судового засідання відбувається повітряна тривога, колегиам суддів Верховного Суду рекомендовано оголосити перерву в судовому засіданні до моменту оголошення про закінчення повітряної тривоги».

100 Постанова Касаційного господарського суду у складі ВС у справі № 910/2116/21 (910/12050/21) від 22 грудня 2022 року, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108360142>.

91. **Перебої з електропостачанням.** У період з жовтня 2022 року до лютого 2023 року судова система України, як і решта українців, стикнулася з перебоями в електропостачанні.
92. 10 жовтня 2022 року Росія розпочала нову стратегію терору проти України: прямі та сплановані ракетні удари по електроенергетичній інфраструктурі України на всій підконтрольній Україні території. У листопаді та грудні 2022 року в більшості областей України двічі відбувалися масштабні (тривалі) вимкнення електроенергії. Кілька днів не було електроенергії, центрального опалення та водопостачання. Були серйозні проблеми з мобільним та інтернет-зв'язком. Через ці обстріли енергетична система України не могла виробляти достатню кількість електроенергії. Тому всі підконтрольні Україні території зіткнулися з перебоями в електропостачанні. Іноді електроенергія подавалася лише на 1-2 години, в інші дні – на 12 і більше. Ситуація відрізнялася залежно від області та часового проміжку доби.
93. У більшості судів також виникали перебої з електропостачанням¹⁰¹. Навіть у ВС кілька днів не було електрики¹⁰². За таких обставин належне відправлення правосуддя було неможливим. Наприклад, відповідно до рекомендацій ДСА, працівникам було рекомендовано (і) припинити використання електронних систем та іншого програмного забезпечення за півгодини до запланованого відключення електроенергії, (ii) вимкнути всі персональні комп'ютери та іншу техніку з подальшим відключенням такої техніки від електромережі¹⁰³.
94. Через брак фінансування станом на середину листопада 2022 року більшість судів не була обладнана генераторами чи іншими джерелами резервного живлення. Територіальні управління ДСА мали лише по два комплекти устаткування «Старлінк» на область¹⁰⁴. Крім того, деякі суди змогли самостійно придбати альтернативні джерела живлення¹⁰⁵. Деяким судам таке обладнання та устаткування «Старлінк» надали міжнародні організації¹⁰⁶.
95. Тим часом, ДСА додатково звернулася до уряду з вимогою забезпечити включення судів до переліку об'єктів критичної інфраструктури¹⁰⁷. Завдяки цьому статусу суди не підпадали б під відключення електроенергії або значно зменшилася б кількість таких відключень. Станом на 7 березня 2023 року відповідні процедури ще не були завершені¹⁰⁸.
96. Хоча з кінця лютого 2023 року в більшості областей відключень електроенергії не відбувалося, немає жодних гарантій, що ця проблема не виникне знову.
97. **Повідомлення учасників судового процесу.** Як правило, учасників справи повідомляють про виклик до суду за допомогою поштового зв'язку українського державного підприємства «Укрпошта». У червні 2022 року було повідомлено, що «Укрпошта нині не має можливості доставляти повістки й повідомлення як на тимчасово окуповані території, так і на території, де ведуться активні бойові дії»¹⁰⁹.
98. Крім того, мільйони людей в Україні переселилися за кордон і в західні регіони. Отже, питання належного повідомлення учасників судових засідань залишається невирішеним. Це особливо важливо, оскільки за відсутності належного повідомлення суди зобов'язані відкладати судові засідання. Інакше виникають процесуальні підстави для скасування судового рішення в апе-

101 «Столичні суди без світла: не працюють канцелярії, справи відкладаються, немає генераторів та Starlink», 7 листопада 2022 року, <https://sud.ua/uk/news/publication/253525-stolichnye-sudy-bez-sveta-ne-rabotayut-kantselyarii-dela-otkladyvayutsya-net-generatorov-i-starlink/>.

102 9 січня 2023 року, допис судді ВС Олени Кібенко у соціальній мережі, <https://www.facebook.com/100000812918518/posts/pfbid033q4qqXVpmGA814V3oTEqqbnZFpGLsjGerQx38iiAD1LtiJ2vYLr7GBNugFvhhkUol/>.

103 «Перелік заходів при планових знеструмуваннях», 23 листопада 2022 року, https://lb.vl.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/recom_blackout.pdf.

104 14 листопада 2022 року, <https://www.sud.ua/uk/news/publication/254239-zampredsedatelya-gsa-v-otvet-na-kommentarii-sudov-sudua-obyasnil-pochemu-sudy-ne-snabzheny-starlink-i-generatorami>.

105 «Правосуддя без світла: чи віднесуть суди до стратегічних об'єктів?», 8 грудня 2022 року, <https://sud.ua/uk/news/publication/256200-pravosudie-bez-sveta-otnesut-li-sudy-k-strategicheskim-obektam>.

106 «Відключення електрики, відсутність води – наслідки чергового ракетного удару росії по Україні», 24 листопада 2022 року, <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1350131/>.

107 «Правосуддя без світла: чи віднесуть суди до переліку стратегічних об'єктів?», 8 грудня 2022 року, <https://sud.ua/uk/news/publication/256200-pravosudie-bez-sveta-otnesut-li-sudy-k-strategicheskim-obektam>.

108 «ДСА України сформувала перелік об'єктів критичної інфраструктури сектору правосуддя», 7 березня 2023 року, <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1392364/>.

109 «Війна є тією надзвичайною ситуацією, що примусила наших суддів працювати по-іншому», 24 червня 2022 року, <https://pravo.ua/viina-ie-tieiu-nadzvychnoiu-sytuatsiieu-shcho-prymusyla-nashykh-suddiv-pratsiyuvaty-po-inshomu-holova-verkhovnoho-sudu-vsevolod-kniaziev/>.

99. Щонайменше з кінця 2017 року були спроби внести зміни до законодавства, щоб дозволити використання альтернативних електронних способів комунікації з учасниками, таких як офіційні електронні листи або надсилання повідомлень¹¹² у формі SMS-повідомлень або через месенджери (з 15 лютого 2023 року)¹¹³. Останній варіант доступний лише у разі, якщо у судів є така технічна можливість, а відповідний учасник погодився отримувати повідомлення в такій формі, подавши відповідну заяву¹¹⁴.
100. «Офіційна електронна адреса» – це адреса електронної пошти, яку користувач вказав в «електронному суді», або адреса електронної пошти, зазначена в одному з державних реєстрів¹¹⁵. Деякі особи, такі як адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні та комунальні суб'єкти господарювання зобов'язані мати «офіційну електронну адресу» в «електронному суді». Однак у процесуальному законодавстві не передбачено жодних наслідків за порушення цієї норми. Через це станом на жовтень 2022 року лише 22% адвокатів та 10% зазначених вище юридичних осіб зареєстрували свої «офіційні електронні адреси»¹¹⁶.
101. Законодавець розробив законопроект, яким пропонується запровадити відповідальність та зобов'язати всіх юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців зареєструвати «офіційну електронну адресу» (законопроект від 11 жовтня 2022 р. № 7574-д)¹¹⁷. ВРП підтримує цей законопроект¹¹⁸. В іншому законопроекті, який також підтримує ВРП, запропоновано, що під час воєнного стану суд може сповіщати учасників процесу, які не мають «офіційної електронної адреси», за допомогою телефонних дзвінків, SMS-повідомлень, будь-якої електронної пошти, месенджерів, а якщо такі канали недоступні – через розміщення оголошення на офіційному вебсайті судової влади України^{119,120}.
102. **Повільне впровадження «електронного суду» та нинішній стан дистанційного правосуддя.** Військова агресія Росії привернула особливу увагу до необхідності запровадження електронного правосуддя¹²¹. Перший і найголовніший його аспект – це надати можливість усім зацікавленим сторонам (суддям, працівникам апарату, усім учасникам процесу) брати участь у дистанційних засіданнях не в будівлі суду.
103. Як зазначалося раніше, станом на 24 лютого 2022 року «електронний суд» впроваджувався повільно. У березні 2023 року було розпочато комплексний аудит системи «Електронний суд». Він складатиметься з двох частин: технічного аудиту з конкретними рекомендаціями щодо подальшого розвитку електронної системи та функціонального аналізу системи. Проект ЄС «Право-Justice» підтримує національні органи влади в процесі проведення технічного аудиту, який заплановано завершити до кінця серпня 2023 року. Очікується, що за результатами аудиту буде визначено подальший вектор розвитку «електронного суду» в Україні¹²².

110 П. 2 ч. 3 ст. 376 Цивільного процесуального кодексу України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>; П. 3 ч. 3 ст. 277 Господарського процесуального кодексу України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>; П. 3 ч. 3 ст. 317 Кодексу адміністративного судочинства України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

111 П. 5 ч. 1 ст. 411 Цивільного процесуального кодексу України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>; П. 5 ч. 1 ст. 310 Господарського процесуального кодексу України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>; П. 3 ч. 3 ст. 353 Кодексу адміністративного судочинства України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

112 Наказ ДСА від 23 січня 2023 року № 28, https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/N_28_23.pdf.

113 Пресреліз, 15 лютого 2023 року, <https://www.facebook.com/CourtSystems/posts/pfbid0Vh2WeY7inSTijHvggU1puUBf5iTTUgTu8VoKkjoQxJiYr3pTfHHgpxGhqDhXpmi6I>.

114 Наказ ДСА від 23 січня 2023 року № 28, https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/N_28_23.pdf.

115 Рішення ВРП від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21, <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

116 Пояснювальна записка до законопроекту від 11 жовтня 2022 року № 7574-д, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40629>.

117 Законопроект від 11 жовтня 2022 року № 7574-д, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40629>.

118 Рішення ВРП від 27 квітня 2023 року № 448/0/15-23, <https://hci.gov.ua/doc/doc/39654>.

119 Законопроект від 13 січня 2023 року № 8358, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41130>.

120 Рішення ВРП від 23 лютого 2023 року № 143/0/15-23, https://hci.gov.ua/sites/default/files/field/143_23.02.2023.pdf.

121 «Цифровізація правосуддя: більше жодних кроків назад», 20 березня 2023 року, <https://zn.ua/ukr/reforms/tsifrovizatsija-pravosuddja-bilshe-zhodnikh-krokv-nazad.html>.

122 «Цифровізація правосуддя: більше жодних кроків назад», 20 березня 2023 року, <https://zn.ua/ukr/reforms/tsifrovizatsija-pravosuddja-bilshe-zhodnikh-krokv-nazad.html>.

104. З 24 лютого 2022 року було представлено чимало ініціатив щодо цього питання¹²³. Остання ініціатива закріплена в урядовому законопроекті від 10 березня 2023 року № 9090¹²⁴. У ньому запропоновано запровадити можливість участі всіх зацікавлених осіб у віртуальних судових засіданнях поза межами зали судового засідання.
105. Попри те, що законодавство про дистанційне правосуддя ще не ухвалене, деякі суди поблизу зони бойових дій вже працюють дистанційно з 2022 року (наприклад, Селидівський міський суд Донецької області¹²⁵, Костянтинівський міськрайонний суд Донецької області¹²⁶, Луганський окружний адміністративний суд¹²⁷).
106. Надзвичайна ситуація склалася в Авдіївському міському суді. Попри те, що місто Авдіївка підконтрольне Україні, воно розташоване всього за кілька кілометрів від околиць Донецька. З 2014 року через таке географічне розташування відправлення правосуддя тут було під загрозою, тож спочатку у 2014 році¹²⁸ і пізніше в 2016 році¹²⁹ юрисдикцію Авдіївського міського суду було передано іншим міським судам, які знаходяться далі від лінії фронту. 11 лютого 2022 року, всього за два тижні до повномасштабного вторгнення, Авдіївський міський суд відновив відправлення правосуддя в Авдіївці¹³⁰. Також слід зазначити, що з 2020 року відбувся капітальний ремонт приміщення суду¹³¹. Однак з 24 лютого 2022 року місто Авдіївка знову опинилося на лінії фронту. 17 травня 2022 року Авдіївський міський суд Донецької області «запровадив дистанційну роботу у доступному для виконання посадових обов'язків місці в режимі реального часу через мережу Інтернет»¹³².

2) На території в зоні бойових дій та на окупованих територіях

107. **Зміна підсудності судів.** Якщо на території, де запроваджено воєнний стан, відправляти правосуддя неможливо, відповідно до законів України можна змінити територіальну підсудність судів або змінити їхнє місцезнаходження¹³³.
108. Враховуючи (i) відсутність будь-яких законодавчих норм щодо зміни підсудності судів під час воєнного стану та (ii) те, що ВРП не функціонувала, зміни до Закону були ухвалені 3 березня 2022 року¹³⁴. Серед впроваджених новел можна відзначити такі:
- i. якщо суд з об'єктивних причин не може відправляти правосуддя в умовах воєнного або надзвичайного стану (стихійного лиха, воєнних дій, заходів щодо боротьби з тероризмом або інших надзвичайних обставин), територіальна підсудність справи суду може бути змінена;
 - ii. територіальна підсудність справи передається до суду, який розташований найближче до суду, що не може відправляти правосуддя, або до іншого визначеного суду;
 - iii. ВРП за поданням Голови ВС або, якщо ВРП не може здійснювати свої повноваження, Голова ВС самостійно ухвалює відповідне рішення;
 - iv. таке рішення є підставою для передачі всіх справ, які розглядає суд, підсудність якого змінена, до визначеного суду.

123 Інтерв'ю з Головою Касаційного господарського суду у складі ВС, 13 березня 2023 року, https://sud.ua/uk/news/publication/264264-glava-kkhs-vs-lari-sa-rogach-prinyatie-zakonoproekta-ob-otmene-khozyaystvennogo-kodeksa-ne-tolko-ne-reshit-suschestvuyuschie-problemy-no-i-porodit-novye-intervyu?fbclid=IwAR327NONYfJ8U5wmdv_CyBZWxgcV_gmOpWPJdeyuWtjn-ijLmKnC_7su8.

124 Законопроект від 10 березня 2023 року № 9090, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41530>.

125 Пресреліз, 16 травня 2022 року, <https://sdm.dn.court.gov.ua/sud0543/pres-centr/news/1274701/>.

126 Пресреліз, 28 квітня 2022 року, <https://ksm.dn.court.gov.ua/sud0527/pres-centr/novini/1271041/>.

127 «Суди в умовах війни: Досвід налаштування дистанційної роботи Луганського окружного адміністративного суду», 4 листопада 2022 року, <https://court.gov.ua/press/news/1342351/>.

128 Наказ від 2 вересня 2014 року № 2710/38-14, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2710740-14#Text>.

129 Наказ від 31 березня 2016 року № 18/О/38-16, https://supreme.court.gov.ua/userfiles/rozp_18_O_38_16_2016_O3_31_1.pdf.

130 Наказ від 19 січня 2022 року № 1, https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Rozp_1_2022_01_19.pdf.

131 <https://dn.gov.ua/news/miskij-sud-u-prifrontovij-avdiyivci-vidnoviv-robotu-pislya-vimushenoviy-perervi>.

132 Пресреліз, 19 травня 2022 року, <https://avm.dn.court.gov.ua/sud0501/pres-centr/news/1275854/>.

133 ч. 3 ст. 26 Закону України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану».

134 Закон України від 3 березня 2022 року № 2112-IX «Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text>.

109. У 2022 році указом Голови ВС було змінено територіальну підсудність 135 місцевих та апеляційних судів через неможливість відправлення правосуддя в умовах воєнного стану. Згодом територіальну підсудність 50 місцевих та апеляційних судів було відновлено¹³⁵.
110. До повномасштабного вторгнення Росії, у період з 2014 року до 24 лютого 2022 року, було змінено підсудність 84 місцевих та апеляційних судів Автономної Республіки Крим, окремих територій Донецької та Луганської областей. Відповідно, станом на кінець 2022 року змінено територіальну підсудність 169 місцевих та апеляційних судів. Це понад 22% усіх місцевих та апеляційних судів в Україні¹³⁶. Ці цифри означають, що щонайменше кожен 5-й працівник судової системи України зазнав безпосереднього впливу окупації окремих територій України з 2014 року. Станом на 1 березня 2023 року змінено підсудність 117 судів, у тому числі 84 судів, які були окуповані у 2014-2022 роках¹³⁷. Станом на 12 червня 2023 року підсудність 58 з цих судів було відновлено¹³⁸.
111. **Відрядження суддів.** Зміна підсудності судів автоматично не передбачає відрядження суддів відповідних судів. Відповідно до закону, ВРП має ухвалювати окремі рішення з цього питання. Відрядження допускається за згодою судді і не може тривати більше одного року з можливістю продовження цього строку ще на один рік¹³⁹.
112. 15 березня 2022 року було прийнято законодавчі зміни, відповідно до яких Голова ВС отримав право ухвалювати рішення про відрядження суддів. На період воєнного стану скасовано часові обмеження, пов'язані з відрядженням суддів¹⁴⁰.
113. 19 липня 2022 року ухвалено закон, згідно з яким під час воєнного стану дозволяється відряджати суддів без їхньої згоди¹⁴¹. Згідно з новими нормами суддю відряджають до суду, територіальна підсудність справ якого змінена, а за відсутності вакантних посад у такому суді – до іншого суду того самого рівня і спеціалізації. Згідно з цими змінами збори суддів також можуть проводитися дистанційно, за винятком тих, що потребують таємного голосування.
114. Станом на 1 березня 2023 року відряджено 468 суддів, з них 126 – з Херсонської області, 116 – з Донецької, 73 – з Луганської, 68 – із Запорізької, 65 – із Харківської, 13 – з Миколаївської, три – з Полтавської, два – з Дніпропетровської, один – з Житомирської та один – з Хмельницької областей¹⁴².
115. З кінця березня 2023 року ВРП, яка розпочала свою діяльність у січні 2023 року, почала ухвалювати рішення про припинення відрядження суддів судів, юрисдикцію яких було відновлено після деокупації¹⁴³. Відповідно, судді мають повернутися до своїх судів.
116. **Ситуація з працівниками апарату суду.** Не було ухвалено жодних конкретних законодавчих норм щодо переміщення працівників апарату суду з окупованих територій та районів, де їм загрожує небезпека. Деякі судді та персонал вирішили залишитися на окупованих територіях. Для інших Голова ВС запропонував такі рекомендації:
- i. суддя може звільнити свого помічника з попереднього місця роботи та працевлаштувати його в новому суді. Територіальне управління ДСА вносить зміни до штатного розпису суду та забезпечує суддю помічником;

135 <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1384015/>.

136 Там же.

137 «Суди в евакуації: як війна змінила карту судів України (інфографіка)», 3 квітня 2023 року, <https://mipl.org.ua/sudy-v-evakuaciyi-yak-vijna-zminyly-kartu-sudiv-ukrayiny-infografika/>. Див. також, https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rozporjadiennya/Zagalna_tablica_sudiv_18_11_2022.pdf.

138 Перелік судів, територіальна юрисдикція яких відновлена, https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rozporjadiennya/O1_06_2023_Vidnovleno_pidsudnist.pdf. Наказ ВРП від 30 травня 2023 року № 566/0/15-23, <https://hci.gov.ua/doc/doc/39780>.

139 Стаття 55 Закону, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/ed20221223#Text>.

140 Закон України від 15 березня 2022 року № 2128-IX «Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя» набрав чинності 22 березня 2022 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2128-20#Text>.

141 Закон України від 27 липня 2022 року № 2461-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану» набрав чинності 19 серпня 2022 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2461-20/card4#History>.

142 «Суди в евакуації: як війна змінила карту судів України (інфографіка)», 3 квітня 2023 року, <https://mipl.org.ua/sudy-v-evakuaciyi-yak-vijna-zminyly-kartu-sudiv-ukrayiny-infografika/>.

143 Наприклад, наказ від 28 березня 2023 року № 268/0/15-23, <https://hci.gov.ua/doc/doc/39476>.

- ii. під час воєнного стану конкурси на зайняття вакантних посад державної служби не проводяться. Це означає, що державні службовці, які працюють у судах (тобто весь персонал суду, крім помічників суддів), з судів, що перебувають під окупацією, можуть бути прийняті на відповідні посади в судах, розташованих на підконтрольній уряду території¹⁴⁴.
117. **Передача матеріалів справи.** Ще одне важливе практичне питання стосується передачі паперової справи. Попри зусилля, спрямовані на перевезення справ, якщо це тільки було можливо, виникали різні перешкоди, пов'язані з безпекою. Деякі судді, голови судів та судді змогли евакуювати деякі справи, направивши їх до судів з відповідною підсудністю. На жаль, справи багатьох судів залишаються на окупованих територіях.
118. Наприклад, 14 березня 2022 року працівники апарату Апеляційного суду Донецької області, розташованого в м. Бахмуті, змогли перевезти до Хмельницького апеляційного суду всю техніку, сервер та частину судових справ з м. Бахмута. Однак матеріали справ з м. Маріуполя, де знаходилося інше приміщення Апеляційного суду Донецької області, так і не були перевезені¹⁴⁵.
119. Якщо матеріали справи не були передані, можливі такі варіанти:
- i. якщо суд першої інстанції ухвалив рішення у справі по суті або закрив провадження у ній, зацікавлена особа або сам суд може ініціювати процедуру відновлення втраченого судового провадження¹⁴⁶;
 - ii. якщо жодне з цих процесуальних рішень не було винесено, позивач повинен повторно звернутися з позовом до суду, до якого було передано підсудність¹⁴⁷.
120. **Колаборанти в судовій системі.** Ця проблема, хоч її і загалом не озвучують публічно, існує.
121. Згідно з рекомендаціями від 13 березня 2022 року, судді та працівники апарату суду, які залишилися на окупованій території, повинні уникати переговорів з окупантами та відхилити будь-які пропозиції про співпрацю. З 15 березня 2022 року колабораціонізм став злочином за українським законодавством¹⁴⁸.
122. Як повідомив Голова ВРП у лютому 2023 року (i) немає точної інформації про кількість колаборантів серед суддів; (ii) факти колабораціонізму існують, і кожен з них потрібно детально розслідувати, щоб визначити, чи була співпраця добровільною, чи під примусом; (iii) випадки колабораціонізму поодинокі¹⁴⁹. Станом на квітень 2023 року у ДСА також немає такої інформації¹⁵⁰. У жовтні 2022 року повідомлялося про «до десятка таких випадків» серед суддів¹⁵¹.
123. Слід зазначити, що не всі судді змогли виїхати з територій, що перебувають під контролем Російської Федерації¹⁵². Якщо немає зв'язку з суддею на окупованій території, збори суддів приймають рішення про призупинення виплати суддівської винагороди¹⁵³. Слід зазначити, що не існує чіткого положення, згідно з яким це можна було б зробити до того, як ВРП відсторонить або звільнить такого суддю.

144 «Війна є тією надзвичайною ситуацією, що примусила наших суддів працювати по-іншому», 24 червня 2022 року, <https://pravo.ua/viina-ie-tiieiu-nadzyv-chainoiu-sytuatsiieiu-shcho-prymusyla-nashykh-suddiv-pratsiuvaty-po-inshomu-holova-verkhovnoho-sudu-vsevolod-kniaziev/>.

145 «Суди в евакуації: як війна змінила карту судів України (інфографіка)», 3 квітня 2023 року, <https://mipl.org.ua/sudy-v-evakuaciyi-yak-viina-zminyly-kartu-sudiv-ukrayiny-infografika/>.

146 Розділ X Цивільного процесуального кодексу України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>; Розділ VIII Господарського процесуального кодексу України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>; Розділ V Кодексу адміністративного судочинства України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

147 «Як відновити судову справу, що лишилася на окупованій території?», 26 березня 2022 року, <https://zib.com.ua/ua/151014.html>.

148 Закон від 3 березня 2022 року № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.

149 «Голова ВРП: У нас немає точної інформації про суддів-колаборантів», 16 лютого 2023 року, <https://interfax.com.ua/news/general/891701.html>.

150 Лист ДСА від 27 квітня 2023 року № 16-5070/23.

151 Інтерв'ю з Головою ВС, 6 жовтня 2022 року, https://censor.net/ua/resonance/3372008/golova_verhovnogo_sudu_vsevolod_knyazev_z_vlasnoyi_initsiatyvy_ya_zvernusya_do_slujby_bezpeky_ukrayiny.

152 Судова система України в умовах збройного конфлікту. Аналітична записка. Листопад 2022 року, п. 3.7 с. 27, https://icj2.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2022/11/The_Ukrainian_Judicial_System_in_a_Time_of_Armed_Conflict_ICJ_briefing_paper_2022.pdf.

153 Інтерв'ю з Головою ВРП, 16 лютого 2023 року, <https://interfax.com.ua/news/interview/891705.html>.

124. Дійсно, з 24 лютого 2022 року є певна інформація про колаборантів у судовій системі. Вона стає офіційною лише тоді, коли органи прокуратури оголошують про відкриття кримінальних проваджень проти суддів та працівників апарату суду, як, наприклад, проти:
- i. Лариси Богомолової з Бердянського міськрайонного суду Запорізької області¹⁵⁴;
 - ii. Ірини Уханьової з Вовчанського районного суду Харківської області¹⁵⁵;
 - iii. Олени Іванової, голови Новоайдарського районного суду Луганської області¹⁵⁶;
 - iv. Володимира Купіна з Балаклійського районного суду Харківської області¹⁵⁷;
 - v. неназваного судді й керівника апарату окупованого міського суду в Луганській області¹⁵⁸.
125. Водночас ситуація щодо суддів України на територіях, окупованих з 2014 року, різниться. Як зазначено в одному із звітів:
- i. є підстави вважати, що з 488 суддів, які обіймали посади в Криму, 436 вступили в колабораціонізм з окупаційною владою, тобто обійняли посаду «судді» створеного нею «суду», виявили бажання обійняти цю посаду або продовжили там свою юридичну кар'єру в іншій сфері;
 - ii. 326 суддям, які обіймали посади в Криму, влада України висунула офіційні звинувачення. З них лише 16 кримінальних проваджень перебували на розгляді в українських судах, і станом на лютий 2020 року було винесено лише 5 вироків;
 - iii. є підстави вважати, що 76 суддів, які обіймали посади в судах на окупованих територіях Донецької та Луганської областей, співпрацювали з окупаційною владою;
 - iv. 33 суддям, які обіймали посади на окупованих територіях Донецької та Луганської областей, влада України висунула офіційні звинувачення. З них 19 кримінальних проваджень перебували на розгляді в судах України, і станом на лютий 2020 року було винесено лише 2 вироків¹⁵⁹.
126. У 2023 році прокуратура України активізувала зусилля, щоб пришвидшити притягнення таких суддів до кримінальної відповідальності. Зокрема, лише у лютому-квітні 2023 року було розпочато низку судових процесів проти суддів із Криму¹⁶⁰.
127. **Спроби Росії створити власні «суди» на окупованих територіях.** Наприкінці 2014 року Росія створила в окупованому Криму такі «суди»: «Верховний суд Республіки Крим», «Севастопольський міський суд», 28 «міськрайонних судів загальної юрисдикції», «господарські суди», «військові суди» і «інститут мирових суддів». У період з грудня 2014 року до квітня 2015 року на окремих окупованих територіях Донецької та Луганської областей розпочали роботу 15 «судів загальної юрисдикції», два «спеціалізовані суди» та «Верховний суд»¹⁶¹.
128. Наприкінці 2022 року з'явилися перші новини про спроби Росії створити суди на окремих територіях чотирьох окупованих областей України (Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької)¹⁶². У квітні 2023 року Російська Федерація прийняла 8 законів, спрямованих на ство-

154 27 квітня 2023 року, <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/27/7399717/>.

155 6 вересня 2022 року, <https://dbr.gov.ua/news/dbr-prityague-do-vidpovidalnosti-zradnikiv-ukraini-suditimut-suddyu-z-harkivshhini-shhe-odnomu-ek-spravohoroncyu-povidomleno-pro-pidozru>; див. також, https://censor.net/ua/news/3365402/golovu_vovchanskogo_rayionnogo_sudu_harkivshchyny_uhanovu_sudytymut_za_derjavnu_zradu.

156 <https://m.facebook.com/dejurefoundation/posts/1917798328426250/>.

157 <https://www.chesno.org/traitor/1641/>.

158 4 квітня 2022 року, <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/suddi-ta-kerivniku-aparatu-raisudu-na-luganshchini-povidomleno-pro-pidozru-u-derzavnii-zradi>.

159 «Перевертні у мантіях», травень 2021 року, Dejure, <https://dejure.foundation/library/perevertni-v-mantiyakh#rec296935905>.

160 <https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html? m=publications& t=rec&id=332486>, <https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html? m=publications& t=rec&id=328850&fp=20>, <https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html? m=publications& t=rec&id=327296&fp=40>.

161 «Перевертні у мантіях», травень 2021 року, Dejure, <https://dejure.foundation/library/perevertni-v-mantiyakh#rec296935905>.

162 30 листопада 2022 року, «Росіяни планують "легалізувати" репресії на тимчасово окупованих територіях», <https://sprotv.mod.gov.ua/2022/11/30/rosiany-planuyut-legalizuvaty-represiyi-na-tymchasovo-okupovanyh-terytoriyah/>.

рення «судів» на цих територіях України як частини судової системи Росії¹⁶³:

- i. 39 «судів» загальної юрисдикції, «Верховний суд Донецької Народної Республіки», «Господарський суд Донецької Народної Республіки», «Донецький військовий суд»¹⁶⁴;
 - ii. 31 міських та районних «судів» загальної юрисдикції, «Верховний суд Луганської Народної Республіки», «Арбітражний суд Луганської Народної Республіки» та «Луганський військовий суд» в «Луганській Народній Республіці»¹⁶⁵;
 - iii. 14 «судів» загальної юрисдикції, «Господарський суд Херсонської області» та «Херсонський військовий суд» на окупованих територіях Херсонської області¹⁶⁶;
 - iv. 6 «судів» загальної юрисдикції, «Господарський суд Запорізької області» та «Запорізький військовий суд» на окупованих територіях Запорізької області¹⁶⁷.
129. 5 квітня 2023 року ВРП офіційно заявила, що (i) «рішення створених на окупованих територіях фейкових судів вважатимуться нікчемними» та (ii) «добровільне зайняття громадянами України посади в незаконних судових органах, створених на тимчасово окупованій території може мати ознаки колабораційної діяльності»¹⁶⁸.
130. Інформації про роботу вищезгаданих новостворених «судів» дуже мало. У Донецькій та Луганській областях існує певна інфраструктура для створення так званих «судів», де деякі з них працюють з 2014-2015 років. Однак запуск «судів» у Херсонській та Запорізькій областях відбувається значно повільніше¹⁶⁹.

3) Статистика відправлення правосуддя

131. На основі офіційних статистичних даних, наданих ДСА (щодо судів першої та другої інстанцій), ВС та ВАКС, можна проаналізувати кількісні та якісні показники відправлення правосуддя у 2022 році. Порівнюючи цю статистику з даними за 2021 рік, можна помітити такі тенденції:
- i. кількість нових справ, що надходять, значно зменшилася;
 - ii. кількість нерозглянутих справ на кінець відповідних періодів зменшилася, тоді як тривалість проваджень збільшилася;
 - iii. збільшився показник розгляду справ (значно у ВС – 107,9% у 2022 році, тоді як у 2021 році¹⁷⁰ цей показник становив лише 77,9%¹⁷¹).
132. Такі тенденції можна пояснити тим, що в умовах війни люди менше судилися, а суди не могли розглянути справи відповідно до встановлених процесуальних строків у 2021 календарному році. Водночас, з огляду на деяке зменшення кількості справ, що надійшли до суду, вдалося збільшити відсоток вирішених справ. Станом на кінець 2022 року все ще існує значна кількість нерозглянутих справ.
133. Детальнішу інформацію наведено в таблиці нижче.

163 «Путін підписав закони про створення судів у нових регіонах», 3 квітня 2023 року, <https://eurasia.expert/putin-podpisal-zakony-o-sozdanii-sudov-v-novykh-regionakh/>.

164 <https://www.garant.ru/hotlaw/federal/1616921/>.

165 <https://www.garant.ru/hotlaw/federal/1616922/>.

166 <https://www.garant.ru/hotlaw/federal/1616924/>.

167 <https://www.garant.ru/hotlaw/federal/1616923/>.

168 5 квітня 2023 року, <https://hci.gov.ua/news/zavava-vrp-u-zvyazku-z-povidomlennamy-shchodo-stvorennya-psevdosudiv-na-tymchasovo-okupovanyh>.

169 «Росіяни готуються запустити фейкову систему "правосуддя" на Запоріжчині та Херсонщині», 19 січня 2023 року, <https://investigator.org.ua/ua/topnews/250827/>.

170 Коефіцієнт розраховується за допомогою ділення кількості вирішених справ на кількість справ, що надійшли у 2022 році: $70\ 883 / 65\ 707 \times 100 = 107,9\%$.

171 Коефіцієнт розраховується за допомогою ділення кількості вирішених справ на кількість справ, що надійшли у 2021 році: $101\ 367 / 130\ 048 \times 100 = 77,9\%$.

Інстанція та юрисдикція		кількість справ, що надійшли ¹⁷² у цьому році (як нових, так і не вирішених у попередні періоди)		кількість нерозглянутих справ на кінець періоду (31 грудня)		коефіцієнт розгляду справ (співвідношення кількості вирішених справ порівняно з кількістю справ, що надійшли протягом року)		тривалість провадження (час у днях), необхідний для вирішення справи в суді	
		2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022
календарний рік									
1ша ¹⁷³	цивільні	1 477 533	916 035	337 465	231 177	77.2% ¹⁷⁴	105.5% ¹⁷⁵	90	100
	кримінальні	1 079 113	738 651	133 718	110 637	87.6% ¹⁷⁶	99.5% ¹⁷⁷	54	39
	адміністративні правопорушення	980 201	780 319	97 342	79 720	90.1% ¹⁷⁸	89.8% ¹⁷⁹	28	31
	адміністративні (місцеві суди)	48 366	30 612	11 627	8 228	76% ¹⁸⁰	73.1% ¹⁸¹	93	99
	адміністративні ¹⁸²	635 664	523 042	176 310	119 471	88.2%	111.7%	78	112
	господарські	145 666	107 761	34 625	34 168	98.2%	97.6%	92	129
2га	цивільні	108 378	75 887	26 989	23 218	75.1% ¹⁸³	101% ¹⁸⁴	89	114
	кримінальні	247 224	147 593	12 532	12 377	94.9% ¹⁸⁵	98.9% ¹⁸⁶	15	21
	адміністративні правопорушення	31 500	26 475	3 903	3 488	87.6% ¹⁸⁷	86.8% ¹⁸⁸	47	60
	адміністративні	164 469	129 926	31 829	32 487	92.9%	99.1%	61	78
	господарські	34 865	22 885	7 022	6 446	98.2%	103%	99	109
3тя ¹⁸⁹	цивільні	33 625	22 500	8 094	5 732	74.6% ¹⁹⁰	113.3% ¹⁹¹	N/A	N/A
	кримінальні	13 626	8 506	2 312	1 745	72.4% ¹⁹²	99.1% ¹⁹³	N/A	N/A
	адміністративні	68 339	51 886	13 649	10 247	78.8% ¹⁹⁴	107.7% ¹⁹⁵	N/A	N/A
	господарські	14 455	8 746	1 903	1 528	87.8% ¹⁹⁶	105.6% ¹⁹⁷	54	N/A
ВАКС ¹⁹⁸	кримінальні	9 165	7 009	274	344	97% ¹⁹⁹	95.1% ²⁰⁰	7	10
	цивільні	2	5	0	0	100%	100%	115	74
	адміністративні	N/A	9	N/A	4	N/A	55.6% ²⁰¹	N/A	14

172 Термін «справи» стосується не лише проваджень, відкритих за позовними заявами, а й за іншими процесуальними заявами, передбаченими процесуальним законодавством у відповідній юрисдикції та інстанції. Наприклад, у суді першої інстанції цивільної юрисдикції до «справ» належать заяви в рамках спрощеного позовного провадження, заяви про встановлення юридичних фактів, заяви про визнання рішень іноземних судів та інші).

173 Зі статистикою можна ознайомитися за цими посиланнями: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022; https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/IV_kvartal_21.

174 Офіційні статистичні дані щодо судів загальної юрисдикції першої та другої інстанцій, а також Верховного Суду надають інформацію лише про загальний коефіцієнт, тобто коефіцієнт розгляду цивільних, кримінальних та адміністративних справ разом. Тому ми самі розрахували відповідний коефіцієнт за такою формулою: кількість вирішених справ поділити на кількість справ, що надійшли до суду за певний рік, і помножити її на 100. Зокрема, щодо цивільних справ у судах першої інстанції за 2021 календарний рік співвідношення таке: $1\,140\,068 / 1\,477\,533 \times 100 = 77.2\%$.

175 Показник розгляду цивільних справ розраховується за допомогою ділення кількості вирішених цивільних справ на кількість цивільних справ, що надійшли до суду протягом року, помноженої на 100: $684\,858 / 648\,831 \times 100 = 105.5\%$.

176 $945\,395 / 1\,079\,113 \times 100 = 87.6\%$.

177 $628\,014 / 631\,350 \times 100 = 99.5\%$.

178 $882\,859 / 980\,201 \times 100 = 90.1\%$.

179 $700\,599 / 780\,319 \times 100 = 89.8\%$.

180 $36\,739 / 48\,366 \times 100 = 76\%$.

181 $22\,384 / 30\,612 \times 100 = 73.1\%$.

182 Місцевими адміністративними судами.

183 $81\,389 / 108\,378 \times 100 = 75.1\%$.

184 $52\,669 / 52\,118 \times 100 = 101\%$.

185 $234\,692 / 247\,224 \times 100 = 94.9\%$.

186 $135\,216 / 136\,750 \times 100 = 98.9\%$.

187 $27\,591 / 31\,500 \times 100 = 87.6\%$.

188 $22\,987 / 26\,475 \times 100 = 86.8\%$.

189 https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zvi/1_Zvit_1_VS_2022.pdf; https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zakonodastvo/1_Zvit_1_VS_2021.pdf.

190 $25\,084 / 33\,625 \times 100 = 74.6\%$.

191 $16\,321 / 14\,402 \times 100 = 113.3\%$.

192 $9\,862 / 13\,626 \times 100 = 72.4\%$.

193 $6\,139 / 6\,194 \times 100 = 99.1\%$.

194 $53\,868 / 68\,339 \times 100 = 78.8\%$.

195 $41\,225 / 38\,292 \times 100 = 107.7\%$.

196 $12\,550 / 14\,455 \times 100 = 87.8\%$.

197 $7\,197 / 6\,818 \times 100 = 105.6\%$.

198 https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/reports/1-O_2021.pdf; https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/reports/1-O_2022.pdf.

199 $8\,891 / 9\,165 \times 100 = 97\%$.

200 $6\,665 / 7\,009 \times 100 = 95.1\%$.

201 $5 / 9 \times 100 = 55.6\%$.

V. ІНСТИТУЦІЙНІ ПИТАННЯ, ЯКІ НЕ ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОБЛЕМАМИ БЕЗПЕКИ

134. Окрім наслідків війни, на судову систему вплинули серйозні інституційні проблеми. Деякі з них були вирішені протягом 2022-2023 років. Так, ВРП відновила свою роботу у січні 2023 року, відбір нового складу ВККС завершився 1 червня 2023 року. Водночас такі проблеми, як кадрова криза та недостатнє фінансування, лише загострюються. Також, існує нагальна потреба у відновленні довіри до української судової системи, яка була ослаблена низкою скандалів.

A. Загострення кадрової кризи

135. У судах першої та другої інстанцій не вистачає великої кількості суддів:

- i. Станом на 3 квітня 2023 року вакантними є 1 903 суддівських посад із 6490²⁰². 856 суддів не мали повноважень здійснювати правосуддя (у зв'язку із запровадженням у 2016 році переходом із першого призначення суддів строком на 5 років до безстрокового призначення суддів, а також порушенням роботи судів у зв'язку з окупацією чи активними бойовими діями)²⁰³.

Зміст

I. ВСТУП

136. За січень-травень 2023 року ВРП звільнила 168 суддів на загальних підставах:

II. ОГЛЯД

- i. 157 суддів було звільнено у зв'язку відставкою, що дозволяє їм отримувати щомісячне довічне грошове утримання (у середньому приблизно 96 000 грн²⁰⁴, тобто приблизно 2 400 євро за обмінним курсом станом на травень 2023 року), у тому числі (1) 77 суддів місцевих судів; (2) 64 судді апеляційних судів; (3) 10 суддів ВС;
- ii. 11 суддів звільнилися за власним бажанням без збереження щомісячного довічного утримання, з них 10 суддів місцевих судів та 1 суддя ВС²⁰⁵.

III. ЗАГАЛЬНА
ІНФОРМАЦІЯ

IV. ВІЙНА
ТА ПИТАННЯ
БЕЗПЕКИ

V. ІНСТИТУЦІЙНІ
ПИТАННЯ, ЯКІ
НЕ ПОВ'ЯЗАНІ
З ПРОБЛЕМАМИ
БЕЗПЕКИ

137. За період з 1 січня 2021 року до 20 квітня 2023 року 330 суддів звільнилися з посад у відставку²⁰⁶. Очікується, що такий систематичний вихід суддів у відставку триватиме, що стане ще одним викликом для функціонування судової системи.

VI. ІНШІ ВИКЛИКИ

202 Інформація ВККС у листі від 5 квітня 2023 року № 28-390/23. До даних не включено суди, робота яких призупинена через тимчасову окупацію, та підсудність яких змінена відповідно.

203 Інформація ВККС у листі від 5 квітня 2023 року № 28-390/23. До даних не включено суди, робота яких призупинена через тимчасову окупацію, та підсудність яких змінена відповідно.

204 Публікація, 8 червня 2023 року, <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/06/8/700937/>.

205 «З початку 2023 року звільнено 168 суддів», 7 червня 2023 року, <https://hci.gov.ua/news/z-pochatku-2023-roku-zvilneno-168-suddiv>.

206 Лист ВРП від 24 квітня 2023 року № 3468/0/9-23.

VII. ДІЯЛЬНІСТЬ
КОНСТИТУЦІЙНОГО
СУДУ УКРАЇНИ
ПІД ЧАС ВІЙНИ

138. Відсутність кадрів робить неможливим здійснення правосуддя в окремих судах, особливо в судах першої інстанції, розташованих у малих містах. Це також негативно впливає на якість судових рішень. ДСА та ВРП намагаються пом'якшити наслідки цієї проблеми шляхом відрядження суддів до цих судів. Станом на 19 травня 2023 року відрядження було необхідне для забезпечення роботи 23 судів, але судді дали згоду на відрядження лише до 10 судів²⁰⁷.
139. Міністерство фінансів України повідомило, що станом на 1 січня 2023 року в усіх органах судової системи, включно з КСУ, було 41 209 посад, з них 9 960 залишалися вакантними (24,2%). Щодо апаратів судів першої та апеляційної інстанцій, то в них налічувалося 27 811 посад²⁰⁸.
- За останніми наявними даними ДСА, станом на початок червня 2023 року в апаратах судів першої інстанції була вакантною 2 351 посада, в апеляційних судах – 585²⁰⁹.
140. Під час воєнного стану спрощується конкурс на зайняття вакантних посад в апараті суду²¹⁰. Однак, враховуючи міграцію, проблеми з безпекою, величезне перевантаження та низькі зарплати, очікується, що криза з нестачею працівників апарату судів може поглибитись.
141. Незважаючи на це, у грудні 2022 року ВС розпочав процедуру скорочення 330 посад в апараті суду, обґрунтовуючи це необхідністю зменшення витрат на його функціонування²¹¹. Станом на 4 квітня 2023 року 104 працівники ВС були звільнені зі своїх посад²¹².

В. Фінансування судової системи та Конституційного Суду України

142. **«Постійні» проблеми фінансування судової системи.** Усі суди в Україні фінансуються з державного бюджету України²¹³. Це законодавча гарантія забезпечення належного функціонування судової влади²¹⁴. Але на практиці така гарантія не є до кінця ефективною.
143. Як повідомляє ДСА, показник забезпечення фінансових потреб судів першої інстанції, апеляційних судів та органів ДСА у державному бюджеті становив 63,4% у 2022 році та лише 51,4% у 2023 році²¹⁵. Фінансові потреби ДСА у 2022 році становили близько 26,7 млрд грн (685,5 млн євро), тоді як отримане фінансування становило лише близько 16,9 млрд грн (433,9 млн євро)²¹⁶.
144. Водночас:
- i. рівень забезпечення фінансових потреб ВАКС у державному бюджеті становив 85,2% у 2022 році та лише 82,6% у 2023 році²¹⁷;
 - ii. показник забезпечення фінансових потреб ВС у державному бюджеті становив 62,4% у 2022 році та 92,1% у 2023 році²¹⁸;
 - iii. КСУ отримав близько 282,418 млн грн (7,25 млн євро) бюджетного фінансування у 2022 році та близько 270,689 млн грн (6,9 млн євро) очікується у 2023 році²¹⁹, тоді як

207 Презентація Г. Усика, https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/prezentaciya_vrp_final.pdf.

208 Дашборд Міністерства фінансів України, 14 березня 2023 року, https://mof.gov.ua/uk/news/derzhavna_sluzhba_v_ukraini_maie_buti_efektivnoiu_ta_iakisnoiu_zastupnik_ministra_finansiv_roman_iermolichev-3882.

209 «Актуальні вакансії в апаратах апеляційних та місцевих судів України», https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/vacancy_court_23/.

210 Ч. 5 ст. 10 Закону України від 12 травня 2015 № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

211 «Пленум Верховного Суду затвердив структуру та штатний розпис апарату ВС і бюджетний запит на 2023 рік», 12 грудня 2022 року, <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1357160/>.

212 Лист ВС від 11 квітня 2023 року № 1674/0/2-23.

213 Ч. 1 ст. 148 Закону, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

214 п. 7 ч. 4 ст. 17 Закону, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

215 Лист ДСА від 27 квітня 2023 року № 16-5069/23.

216 Лист ДСА від 27 квітня 2023 року № 16-5069/23.

217 Лист ВАКС від 6 червня 2023 року № 03.10-01/32/2023.

218 Лист ВС від 5 червня 2023 року № 2457/0/2-23.

219 За офіційним курсом Національного банку України станом на 1 червня 2023 року.

фінансові потреби становили близько 458,355 млн грн (11,77 млн євро) у 2022 році та близько 365,696 млн грн у 2023 році²²⁰.

145. Як повідомила Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (СЕПЕJ) на основі останніх доступних даних за 2020 календарний рік, витрати на суди в Україні становлять лише 12,53 євро на жителя. Цей показник залишається значно нижчим за середній показник Ради Європи, який становить 43,53 євро на жителя²²¹.
146. У червні 2021 року під егідою Ради Європи проведено комплексний «Аналіз державного фінансування судової системи України за 2018-2021 роки». Основні проблеми, визначені в цьому аналізі, також актуальні для періоду з 2022 до 2023 року, зокрема:
- i. недофінансування окремих критичних видатків ДСА (наприклад, поштових послуг та заробітної плати працівників суду);
 - ii. чимало недоліків у наявній «моделі» планування витрат (не враховується мінімальна вартість справи; на практиці виникають суттєві розбіжності в запланованих і фактичних модельних справах тощо);
 - iii. низька заробітна плата працівників суду;
 - iv. затримки з безстроковим призначенням суддів, які не здійснюють правосуддя, але продовжують отримувати винагороду. Так, судді ліквідованого Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів продовжують отримувати суддівську винагороду, але не мають суддівських повноважень;
 - v. значна кількість суб'єктів звільнена від сплати судового збору, а порядок відшкодування цих коштів судовій системі з державного бюджету відсутній;
 - vi. проблеми з виконанням судових рішень щодо судового збору²²².
147. Досі не було зроблено жодних суттєвих кроків для вирішення будь-якої з цих проблем. Водночас, починаючи з 24 лютого 2022 року, постали нові проблеми. Зокрема:
- i. Уряд запровадив додаткову винагороду працівникам Служби судової охорони за період з 24 лютого 2022 року²²³ до 20 січня 2023 року²²⁴. При цьому, державне фінансування ДСА для покриття цих виплат понад 4 тис. працівників не передбачено²²⁵. До судів надходять сотні позовів. Нещодавно ВС виніс рішення у зразковій справі на користь працівників Служби судової охорони²²⁶. Орієнтовна сума боргу за поданими позовами становить 1,152 млрд грн (29,5 млн євро)²²⁷;
 - ii. Уряд також підвищив посадовий оклад²²⁸ для всіх працівників органів державної влади, місце роботи яких знаходиться в районах активних або можливих бойових дій. Основні посадові оклади підвищуються на 100% і 50% відповідно до території. Це підвищення діятиме з 28 квітня 2023 року до закінчення дії воєнного стану²²⁹. За попередніми оцінками для покриття цих виплат працівникам судів знадобиться близько 332 млн грн (8,5 млн євро),

220 Лист КСУ від 26 травня 2023 року № 001-16/3-19/2309.

221 Європейські судові системи – Звіт про оцінку СЕПЕJ – цикл оцінки 2022 року, с. 136, <https://rm.coe.int/cepej-fiche-pays-2020-22-e-web/1680a86276>.

222 «Аналіз державного фінансування судової системи України за період 2018-2021 років», червень 2021 року, стор. 33-36, <https://rm.coe.int/analysis-state-financing-of-the-justice-system-of-ukraine-2018-2021-uk/1680a47d88>.

223 Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 року № 168, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF/ed20220228#Text>.

224 Постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 2023 року № 43, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2023-%D0%BF#Text>.

225 «Борги перед працівниками Служби судової охорони в 1,2 млрд гривень призведуть до фінансового колапсу судової влади – ДСА», 17 квітня 2023 року, <https://sud.ua/uk/news/publication/267571-dolgi-pered-rabotnikami-sluzhby-sudebnoy-okhrany-v-12-mlrd-griven-privedit-k-finansovomu-kollapsu-sudebnoy-vlasti-gsa>.

226 Рішення ВС у справі від 6 квітня 2023 року № 260/3564/22, https://supreme.court.gov.ua/supreme/inshe/zrazkovi_spravu/zs_990_4_22.

227 «Борги перед працівниками Служби судової охорони в розмірі 1,2 млрд грн призведуть до фінансового колапсу судової системи – ДСА», 17 квітня 2023 року, <https://sud.ua/uk/news/publication/267571-dolgi-pered-rabotnikami-sluzhby-sudebnoy-okhrany-v-12-mlrd-griven-privedit-k-finansovomu-kollapsu-sudebnoy-vlasti-gsa>.

228 Посадовий оклад – одна зі складових заробітної плати державного службовця.

229 Постанова Кабінету Міністрів України № 391 від 25 квітня 2023 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-2023-%D0%BF#Text>.

але ДСА має лише 60 млн грн (1,5 млн євро)²³⁰. Оскільки позиція уряду полягає в тому, що ДСА «має шукати внутрішні резерви» для цих цілей²³¹, найближчим часом можуть з'явитися десятки нових позовів.

148. **Фінансування заробітної плати в судовій системі України.** Основною статтею видатків у судовій системі є заробітна плата. Частина цих «витрат на персонал» лише зростає (64% у 2018 році, 67% у 2019 році, 77% у 2020 році, 80% у 2021 році, 79% у 2022 році та 80% у 2023 році)²³². Значну частину цих видатків становить лише оплата суддівської винагороди. Ситуацію в місцевих та апеляційних судах відображають такі дані²³³:

рік	Суддівська винагорода (відсоток від загального бюджету)	Суддівська винагорода (орієнтовна сума, млрд грн)	Заробітна плата працівників апарату суду (відсоток від загального бюджету)	Заробітна плата працівників апарату суду (орієнтовна сума, млрд грн)
2021	52%	9.2	28%	4.8
2022	51%	8.7	28%	4.7
2023	51%	8.8	29%	5

149. Показники щодо ВАКС²³⁴, ВС²³⁵ та КСУ²³⁶ такі:

	Суддівська винагорода (відсоток від загального бюджету)			Суддівська винагорода (орієнтовна сума, млн грн)			Заробітна плата працівників апарату суду (відсоток від загального бюджету)			Заробітна плата працівників апарату суду (орієнтовна сума, млн грн)		
	ВАКС	ВС	КСУ	ВАКС	ВС	КСУ	ВАКС	ВС	КСУ	ВАКС	ВС	КСУ
2021	7.5%	36.5%	Н/3	89.3	755.7	66.7	27.7%	38.7%	Н/3	141.2	801.6	131.5
2022	15.6%	43.1%	Н/3	92.3	726	68.9	27.1%	41.5%	Н/3	160.7	698.9	127.7
2023 ²³⁷	31.5%	39.2%	Н/3	92.4	749.4	14.6 ²³⁸	46.5%	33.6%	Н/3	136.5	641.4	21.9 ²³⁹

150. Як можна зробити висновок із наведених вище даних, цей відсоток є майже однаковим у межах ВС. Для порівняння, ВАКС та КСУ витрачають більше на працівників апарату суду. Останнє можна пояснити тим, що ці суди мають відносно невелику кількість суддів (38 суддів у ВАКС та 13 у КСУ станом на 31 грудня 2022 року²⁴⁰).

151. За даними Європейської комісії з питань ефективності правосуддя на основі останніх доступних даних за 2020 календарний рік, середня валова заробітна плата українських суддів є (i) у **6,8** разів вищою на початку їхньої кар'єри та (ii) у **21,6** рази вищою у ВС, ніж середня валова зарплата в Україні станом на 2020 рік²⁴¹. Це один із найвищих показників серед усіх країн щодо яких проводилося оцінювання. У більшості держав і установ винагорода суддів становить від

230 «Мінфін радить ДСА пошукати у власних резервах кошти на виплату підвищених Кабміном окладів працівникам апаратів судів у зоні бойових дій», 5 травня 2023 року, <https://sud.ua/uk/news/publication/269463-minfin-sovetuet-gsa-poiskat-v-sobstvennykh-rezervakh-sredstva-na-vyplatu-povyshennykh-kabminom-okladov-rabotnikam-apparatov-sudov-v-zone-boevykh-deystviy>.

231 Мінфін радить ДСА шукати кошти з власних резервів, щоб виплатити підвищені Кабміном зарплати працівникам судів у зоні бойових дій», 5 травня 2023 року, <https://sud.ua/uk/news/publication/269463-minfin-sovetuet-gsa-poiskat-v-sobstvennykh-rezervakh-sredstva-na-vyplatu-povyshennykh-kabminom-okladov-rabotnikam-apparatov-sudov-v-zone-boevykh-deystviy>.

232 «Аналіз державного фінансування судової системи України за період 2018-2021 років», червень 2021 року, с. 40, <https://rm.coe.int/analysis-state-financing-of-the-justice-system-of-ukraine-2018-2021-uk/1680a47d88>; Лист ДСА від 27 квітня 2023 року № 16-5069/23.

233 Лист ДСА від 27 квітня 2023 року № 16-5069/23.

234 Лист ВАКС від 6 червня 2023 року № 03.10-01/32/2023.

235 Лист ВС від 5 червня 2023 року № 2457/0/2-23.

236 Лист КСУ від 26 травня 2023 року № 001-16/3-19/2309.

237 Заплановано на весь 2023 року календарний рік, за винятком показників щодо КСУ.

238 За перший квартал 2023 року календарного року.

239 За перший квартал 2023 року календарного року.

240 «Щодо звіту Вищої кваліфікаційної комісії суддів України за 2022 рік», 13 січня 2023 року, <https://vkksu.gov.ua/news/stosovno-zvitu-vyshchovi-kvalifikatsiynoyi-komisiyi-suddiv-ukrayiny-za-2022-rik>; Судді, офіційний сайт КСУ, <https://ccu.gov.ua/judge/1844>.

241 Європейські судові системи – Звіт про оцінку СЕРЕЖ – цикл оцінки 2022 року, схема 3.46, с. 80, <https://rm.coe.int/cepej-report-2020-22-e-web/1680a86279>.

1,5 до 3,5 середніх зарплат на початку кар'єри та від **2,5 до 6,5** середніх зарплат наприкінці кар'єри²⁴².

152. Існує величезна різниця між зарплатами суддів і працівників апарату суду. Немає жодної кореляції між зарплатою судді та його/її офісу. Крім того, оплата праці працівників суду регулюється підзаконними актами, тоді як суддівська винагорода гарантується законом.
153. Є законодавча ініціатива, згідно з якою (i) мінімальна базова заробітна плата працівників суду повинна визначатися в Законі, а (ii) базова заробітна плата помічника судді має становити не менше 25% суддівської винагороди, а базова заробітна плата інших працівників апарату суду – не менше 20%²⁴³. Однак станом на початок червня 2023 року відповідний законопроект так і не був прийнятий.
154. Середньомісячна винагорода суддів та заробітна плата працівників апарату суду (до оподаткування) представлені в таблиці нижче²⁴⁴:

	2021	2022	2023
Суддів першої інстанції, сума в грн	109 050 (приблизно € 3 527)	100 614 (приблизно € 2 583)	109 011 (приблизно € 2 791)
Працівників апарату судів першої інстанції сума в грн	14 291 (€ 462)	14 403 (€ 369.77)	12 940 (€ 331)
Суддів другої інстанції сума в грн	223.570 (приблизно € 7 230)	206 076 (приблизно € 5 291)	214 600 (приблизно € 5 495)
Працівників апарату судів другої інстанції сума в грн	16 019 (€ 518)	15 389 (€ 395)	13 400 (€ 343)
Суддів ВС сума в грн	351 797 (приблизно € 11 377)	339 890 (приблизно € 8 726)	347 829 ²⁴⁵ (приблизно € 8 906)
Працівників апарату ВС сума в грн	46 197 (приблизно € 1 494)	41 871 (приблизно € 1 075)	33 650 ²⁴⁶ (€ 862)
Суддів ВАКС сума в грн	179 758 (приблизно € 5 813)	186 171 (приблизно € 4 780)	191 732 ²⁴⁷ (приблизно € 4 909)
Працівників апарату ВАКС сума в грн	35 138 (приблизно € 1 136)	40 002 (приблизно € 1 027)	34 222 ²⁴⁸ (приблизно € 876)
Суддів КСУ сума в грн	385 750 (приблизно € 12 475)	374 400 (приблизно € 9 612)	373 810 ²⁴⁹ (приблизно € 9 571)
Працівників апарату КСУ сума в грн	43 860 (приблизно € 1 418)	43 200 (приблизно € 1 109)	33 240 ²⁵⁰ (€ 851)

155. Слід зазначити, що винагорода/заробітна плата після оподаткування є на 19,5% менша від зазначених сум за рахунок відрахувань ПДФО та військового збору. Також до розрахунку цих середньомісячних показників входить (1) допомога на оздоровлення суддів, яка виплачується

242 Європейські судові системи – Звіт про оцінку СЕПЕJ – цикл оцінки 2022 року, с. 81, <https://rm.coe.int/cepej-report-2020-22-e-web/1680a86279>.

243 Законопроект № 6311 від 16 листопада 2021 року, http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73208.

244 Лист ДСА № 16-5069/23 від 27 квітня 2023.

245 Середньомісячний показник за січень-травень 2023.

246 Середньомісячний показник за січень-травень 2023.

247 За розрахунками на 2023 року календарний рік.

248 За розрахунками на 2023 року календарний рік.

249 Середньомісячний показник за січень-березень 2023.

250 Середньомісячний показник за січень-березень 2023.

один раз на рік у розмірі середньомісячної заробітної плати, коли суддя бере більшу частину відпустки²⁵¹; (2) така сама грошова допомога передбачена для працівників апарату суду²⁵², а за наявності коштів – працівникам апарату суду ще виплачується матеріальна допомога для вирішення соціально-побутових питань у розмірі середньомісячного заробітку²⁵³. Оскільки це одноразові виплати, фактичні місячні зарплати протягом більшості періодів року є відповідно нижчими.

156. Наведені вище цифри вказують на те, що (i) судді першої інстанції отримують вдвічі менше, ніж судді апеляційного суду, і втричі менше, ніж судді ВС; (ii) працівники судів першої та апеляційної інстанцій отримують значно нижчу заробітну плату порівняно з працівниками КСУ, ВАКС та ВС.
157. Крім того, середня заробітна плата працівників суду в різних місцевих судах може суттєво відрізнятись. У багатьох судах середня місячна зарплата працівників апарату становить менше 6 000 грн (приблизно 150 євро за курсом на травень 2023 року)²⁵⁴. 10 квітня 2023 року на сайті Президента України була зареєстрована петиція стосовно критичної ситуації з приводу відтоку кадрового потенціалу із судової системи через вкрай низький рівень оплати праці найнижчої ланки державних службовців апаратів загальних місцевих та апеляційних судів, а саме секретарів судових засідань та помічників суддів. Станом на початок червня 2023 року петиція зібрала 20 000 підписів із 25 000, необхідних для подальшого розгляду²⁵⁵. 26 квітня 2023 року працівники різних місцевих судів оприлюднили публічну відеозаяву, у якій наголосили на необхідності терміново підвищити для них місячні оклади²⁵⁶.
158. Варто зазначити, що багато суддів інвестують особисті кошти для забезпечення безперервності функціонування судової системи, купуючи, наприклад, папір, канцелярське приладдя тощо²⁵⁷. Крім того, деякі з них платять «неформальну» частину заробітної плати своїм помічникам²⁵⁸, адже це єдиний спосіб утримати їх у судовій системі.
159. З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну судді та члени ВРП фінансово підтримували Збройні Сили України шляхом перерахування частини своєї винагороди. Судді місцевих та апеляційних судів пожертвували понад 590 млн грн, судді КС – понад 350 млн грн, члени ВРП – понад 3 млн грн, що загалом становить понад 1 млрд грн (25,6 млн євро)²⁵⁹.
160. **Ініціативи щодо обмеження граничного розміру посадових окладів суддів та працівників апарату суду під час дії воєнного стану.** 30 березня 2023 року законопроект №9159 зареєстровано у Верховній Раді²⁶⁰. Пропонується обмежити винагороди (зарплати) під час воєнного стану до розміру 10 мінімальних заробітних плат до оподаткування, що станом на травень 2023 року становить 67 000 грн до оподаткування (приблизно 1700 євро за курсом на травень 2023 року). Законопроектом пропонується застосовувати обмеження до державних службовців, зокрема, суддів, працівників судів, членів ВРП та ВККС.
161. Тим часом, 10 квітня 2023 року було прийнято ще один законопроект (№ 8312)²⁶¹. Цим законом введено норму, згідно з якою з квітня 2023 року і до завершення воєнного стану на заробітну

251 Стаття 136 Закону, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

252 Стаття 57 Закону України від 10 грудня 2015 № 889-VIII, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

253 Постанова Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2016 № 500, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/500-2016-%D0%BF#Text>.

254 «Аналіз державного фінансування судової системи України у 2018-2021 роках», червень 2021 року, с. 53, <https://rm.coe.int/analysis-state-financing-of-the-justice-system-of-ukraine-2018-2021-uk/1680a47d88>.

255 Петиція стосовно критичної ситуації з приводу відтоку кадрового потенціалу із судової системи через вкрай низький рівень оплати праці найнижчої ланки державних службовців апаратів загальних місцевих та апеляційних судів, а саме секретарів судових засідань та помічників суддів, <https://petition.president.gov.ua/petition/189076>.

256 26 квітня 2023 року, <https://court.gov.ua/press/news/1414614/?fbclid=IwAR2GIROicyuY-Ob642QxPTe31JYOeflM1HeSXVCPFvomE8Q7-v3OPezfw4>.

257 Український суддя: покликання, професія, повсякдення. Аналітичний звіт за результатами дослідження – Київ: Центр соціології права та кримінології, 2023 року, с. 24, <https://drive.google.com/file/d/1z1FOEB2zHhsQLaS3eVzPJu6lmFazsPN5/view>; «Існування “неформальної каси”, куди судді скидаються на закриття дірок у матеріальній інфраструктурі для забезпечення функціонування суду, не є чимось особливим. Це доволі розповсюджена практика».

258 Український суддя: покликання, професія, повсякдення. Аналітичний звіт за результатами дослідження – Київ: Центр соціології права та кримінології, 2023 року, с. 27, <https://drive.google.com/file/d/1z1FOEB2zHhsQLaS3eVzPJu6lmFazsPN5/view>; «Щоб мотивувати своїх помічників не звільнитися, деякі судді виробили практику доплачувати своїм помічникам. Якої саме форми набуває доплата помічникам – залежить від судді, проте кілька наших респондентів зазначили, що наявність такої практики у судах – зовсім не таємниця».

259 Рішення ВРП від 11 квітня 2023 року № 323/0/15-23, <https://hci.gov.ua/doc/doc/39538>.

260 Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 року рік» щодо збільшення видатків на виплати військовослужбовцям та їх сім'ям за рахунок застосування на час воєнного стану обмеження в частині нарахування заробітної плати в державному секторі, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41658>.

261 Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання питань, пов'язаних із здійсненням заходів правового режиму воєнного стану, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41080>.

плату державних службовців накладається обмеження, і вона не може перевищувати 10 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня 2023 року (ті самі 67 000 грн до оподаткування (приблизно 1 700 євро за курсом на травень 2023 року)). З новоприйнятому закону не зрозуміло, чи стосується він судової системи, чи ні. Можливими є обидва тлумачення.

162. 11 квітня 2023 року ВРП чітко зазначила у своєму консультативному висновку, що вищезазначені ініціативи порушують гарантії незалежності суддів²⁶².
163. 21 квітня 2023 року Комітет Верховної Ради України з питань правової політики оприлюднив повідомлення, в якому наголошується, що (i) суддівська винагорода та оплата праці суддів КСУ регулюються виключно Законами України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Конституційний Суд України» відповідно; (ii) законопроект № 8312 не вносить змін до цих законів, а тому не може регулювати чи будь-яким чином змінювати порядок нарахування та виплати суддівської винагороди чи винагороди судді КСУ²⁶³. Таке роз'яснення не є обов'язковим і не вказує на те, що парламент не намагатиметься зменшити суддівську винагороду шляхом внесення нових змін до вищезазначених законів.

С. Відновлення діяльності Вищої ради правосуддя

164. **Обрання/призначення нового складу ВРП.** Діяльність Етичної ради стала передумовою для відновлення роботи ВРП.
165. Після перенесення співбесід, призначених на 24 лютого 2022 року, Етична рада провела онлайн-засідання 26 квітня 2022 року, на якому (i) внесла зміни до свого регламенту, адаптувавши його до реалій воєнного стану; та (ii) призначила дати співбесід із **чотирма членами ВРП**²⁶⁴.
166. 7 травня 2022 року Етична рада завершила оцінювання та постановила, що 3 члени (Оксана Блажівська, Віталій Саліхов та Інна Плахтій) відповідають критеріям професійної етики та доброчесності, тоді як 1 член (Віктор Гришук) не відповідає²⁶⁵. Згодом повноваження Віктора Грищука як члена ВРП були призупинені, а офіційно його повноваження було припинено 22 серпня 2022 року²⁶⁶.
167. З кінця травня 2022 року Етична рада відновила співбесіди з кандидатами на вакантні посади членів ВРП²⁶⁷. Етична рада вирішила не транслювати інтерв'ю в прямому ефірі під час дії воєнного стану²⁶⁸. До травня 2023 року Етична рада провела оцінку 127 кандидатів. 33 з них були визнані такими, що відповідають критеріям професійної етики та доброчесності, а 53 – ні. 35 інших кандидатів вибули з процесу відбору²⁶⁹.
168. 15 серпня 2022 року парламент обрав членами ВРП двох кандидатів, які успішно пройшли оцінку Етичної ради (Романа Маселка та Миколу Мороза)²⁷⁰. 19 серпня 2022 року З'їзд вчених-юристів обрав Дмитра Лук'янова членом ВРП²⁷¹. 11-12 січня 2023 року відбувся XIX позачерговий з'їзд суддів України, на якому було обрано 8 нових членів ВРП (Григорій Усик, Юлія Бокова, Тетяна Бондаренко, Сергій Бурлаков, Олена Ковбій, Алла Котелевець, Ольга Попікова, Олександр Сасевич).

262 Рішення ВРП від 11 квітня 2023 року № 323/0/15-23, <https://hcj.gov.ua/doc/doc/39538>.

263 21 квітня 2023 року, https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/235612.html.

264 Оголошення, 25 квітня 2022 року, <https://ec.court.gov.ua/ec/pres-centr/news/1270352/>.

265 Оголошення, 8 травня 2022 року, <https://ec.court.gov.ua/ec/pres-centr/news/1273058/>.

266 «Віктор Гришук звільнений з Вищої ради правосуддя», 26 серпня 2022 року, <https://sud.ua/uk/news/publication/247753-viktor-grischuk-uvolen-iz-vysshego-soveta-pravosudiya>.

267 Оголошення, 25 травня 2022 року, <https://ec.court.gov.ua/ec/pres-centr/news/1277576/>.

268 «Етична рада, війна та судова реформа – чому важливо не зупинятися», 3 серпня 2022 року, <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/3/7361701/>.

269 «Етична рада завершила перший етап своєї роботи і продовжує працювати», 12 травня 2023 року, https://lb.ua/blog/lev_kyshakevych/554928_etichna_rada_zavershila_pershiv_etap.html?fbclid=IwARIFzsqg-k4DS0vPb1dpMrZdcGPdWBWV4MzMPnVe9xnPBmzqiFs8SIN5-7Q.

270 Постанова Верховної Ради України від 15 серпня 2022 року № 2498-IX, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-20#Text>.

Постанова Верховної Ради України від 15 серпня 2022 року № 2499-IX, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2499-20#Text>.

271 Оголошення, 20 серпня 2022 року, <https://hcj.gov.ua/news/dmytra-lukyana-obrano-chlenom-vyshchovi-rady-pravosuddy-vid-zvizdu-naukovciv>.

169. ВРП є повноважною, якщо призначено (обрано) не менше 15 членів²⁷². Вона почала працювати 12 січня 2023 року²⁷³. 23 січня 2023 року головою ВРП обрано Григорія Усика²⁷⁴.
170. 28 лютого 2023 року за квотою прокурорів було обрано ще двох членів ВРП (Олега Кандзюбу та Олексія Мельника)²⁷⁵.
171. 16 травня 2023 року ВС припинив повноваження Голови Верховного Суду Всеволода Князева²⁷⁶. Враховуючи цей факт, його повноваження як члена ВРП також були припинені. 26 травня 2023 року ВС обрав своїм новим головою Станіслава Кравченка, який того ж дня став новим членом ВРП²⁷⁷.
172. Станом на червень 2023 року до складу ВРП входить **17 осіб**²⁷⁸. Очікується, що незабаром кількість членів ВРП збільшиться до 19, при загальній кількості – 21, коли (i) З'їздом вчених-юристів буде обрано, а (ii) Президентом України буде призначено по одному члену ВРП. Швидше за все два місця від З'їзду адвокатів України залишаться вакантними до закінчення воєнного стану²⁷⁹. Рада адвокатів України виступила проти участі Етичної ради у відборі членів ВРП²⁸⁰.
173. **Пріоритетні цілі/основні виклики, що постали перед ВРП.** Голова ВРП Григорій Усик озвучив такі цілі ВРП на найближчий час:
- i. оперативно сформувати ВККС;
 - ii. поновити дисциплінарне провадження;
 - iii. вирішити питання відрядження суддів до інших судів;
 - iv. провести аудит електронного суду²⁸¹.
174. На стратегічній сесії, яка була проведена 28 березня 2023 року, ВРП також наголосила на таких цілях: забезпечення єдності дисциплінарної практики; цифровізація; підвищення довіри до судової влади; отримання статусу спостерігача при Європейській мережі рад правосуддя²⁸².
175. 15 травня 2023 року НАБУ затримало пана Князева за підозрою в отриманні «неправомірної вигоди у розмірі приблизно 2,7 мільйона доларів США»²⁸³. 18 травня 2023 року ВРП дала згоду на тримання пана Князева під вартою²⁸⁴.
176. **Відновлення дисциплінарної функції ВРП.** Після набрання чинності 5 серпня 2021 року²⁸⁵ Законом № 1635-IX від 14 липня 2021 року дисциплінарну функцію ВРП було заблоковано.
177. Відповідно до зазначеного Закону дисциплінарне провадження щодо суддів не може здійснюватися без призначення дисциплінарних інспекторів. Конкурс на зайняття відповідних посад

272 Стаття 18 Закону України № 1798-VIII від 21 грудня 2016 «Про Вищу раду правосуддя», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>.

273 «Відновлено повноважний склад Вищої ради правосуддя», 12 січня 2023 року, <https://hci.gov.ua/news/vidnovleno-povnovazhnyy-sklad-vyshchoyi-rady-pravosuddya>.

274 «Головою Вищої ради правосуддя обраний Григорій Усик», 23 січня 2023 року, <https://hci.gov.ua/news/golovoyu-vyshchoyi-rady-pravosuddya-obranuy-grygoriy-usyk>.

275 «Склад Вищої ради правосуддя», <https://hci.gov.ua/rubric/sklad-vyshchoyi-rady-pravosuddya-0>.

276 «Пленум Верховного Суду припинив повноваження Голови Верховного Суду Всеволода Князева внаслідок висловлення йому вотуму недовіри», 16 травня 2023 року, <https://court.gov.ua/eng/supreme/pres-centr/news/1423797>.

277 Оголошення, 26 травня 2023 року, <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1428935>.

278 «Склад Вищої ради правосуддя», 10 червня 2023 року, <https://hci.gov.ua/rubric/sklad-vyshchoyi-rady-pravosuddya-0>.

279 «Етична рада завершила перший етап своєї роботи і продовжує працювати», 12 травня 2023 року, https://lb.ua/blog/lev_kyshakevych/554928_etichna_rada_zavershila_pershii_etap.html?fbclid=IwAR1Fzsgg-k4DS0vPb1dpMrZdcGpdWBWV4MzMPnVe9xnPBmzqiFs8SIN5-7Q.

280 Оголошення, 20 січня 2022 року, https://unba.org.ua/news/7203-predstavniki-advokaturi-v-vpr-pishli-u-vidstavku-cherez-nezgodu-z-nekonstituciynimi-obmezhennyami-statusu.html?fbclid=IwAR2awqJiKQiznAsTkbpEFh8mfxTXsuRDxvJoQxylg17XI_E2bMntnnMTbl.

281 Інтерв'ю, 14 квітня 2023 року, <https://hci.gov.ua/news/oriyentuyemosya-shcho-rishennya-pro-pryznachennya-chleniv-vkks-bude-pryvyato-do-kincya-travnja>.

282 «Члени ВРП спільно визначили стратегічні напрями діяльності», 28 березня 2023 року, <https://hci.gov.ua/news/chleny-vrp-spilno-vyznachaly-strategichni-napryamy-diyalnosti>.

283 «НАБУ та САП викрили схему корупційного тиску на суди», 16 травня 2023 року, <https://nabu.gov.ua/en/news/nabu-sapo-expose-corruption-scheme-in-supreme-court/>.

284 Рішення ВРП від 18 травня 2023 року № 494/0/15-23, <https://hci.gov.ua/en/doc/doc/39723>.

285 Закон України від 14 липня 2021 № 1635-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1635-20#Text>.

мали оголосити не пізніше 5 серпня 2022 року. Проте ВРП не працювала і не оголосила конкурс у зазначений термін²⁸⁶.

178. Для забезпечення якнайшвидшого відновлення дисциплінарної функції ВРП необхідно прийняти відповідні зміни до законодавства. Комітет Верховної Ради з питань правової політики розробив законопроект №9261 від 2 травня 2023 року²⁸⁷.
179. Нижче наведено основні пропозиції цього законопроекту:
- i. Служба дисциплінарних інспекторів починає працювати після призначення двох третин від загальної кількості інспекторів. Тимчасово, до початку роботи служби дисциплінарних інспекторів, функції дисциплінарного інспектора виконує член Дисциплінарної палати ВРП. Це положення дозволить відновити розгляд дисциплінарних скарг, які надійшли до попереднього складу ВРП.
 - ii. Знижено вимоги до стажу роботи дисциплінарних інспекторів²⁸⁸.
 - iii. Керівника Служби дисциплінарних інспекторів, його заступника та дисциплінарних інспекторів навіть під час воєнного стану призначають на конкурсній основі.
 - iv. Підвищується статус дисциплінарних інспекторів як державних службовців, що дозволить підвищити їм оклад.
180. ВРП підтримує законопроект № 9261 від 2 травня 2023 року з деякими пропозиціями до окремих положень. Зокрема пропонується ще більше знизити кваліфікаційні вимоги до дисциплінарних інспекторів²⁸⁹.
181. Особливого значення набуває питання підвищення посадових окладів дисциплінарних інспекторів. Повідомлялося, що їхня зарплата може становити 19 тис. грн до оподаткування (близько 490 євро)²⁹⁰. Така сума не відповідає ні критеріям прийнятності, ні важливості їхньої ролі в системі, ні очікуваному навантаженню. ВРП запропонувала, щоб зарплата інспектора становила не менше 49 тис. грн (приблизно 1 260 євро)²⁹¹.
182. **Виконання обов'язків постійного члена ВРП особою, мобілізованою на військову службу.** Окреме питання виникло щодо Олени Ковбій. З 12 січня 2023 року вона є чинним членом ВРП, а з 26 лютого 2022 року також є військовослужбовцем. Повідомлялося, що у квітні 2023 року Олена Ковбій перебувала на передовій у м. Бахмуті, на той час найактивнішій точці війни²⁹². Відповідно, вона не могла на щоденній основі виконувати свої обов'язки як члена ВРП, і її життю постійно загрожувала небезпека. Наприклад, вона не брала участі у відборі нового складу ВККС, який відбувся 1 червня 2023 року.
183. Законодавством України не передбачено окремої підстави припинення контракту з військовослужбовцем у разі його обрання (призначення) до ВРП, інших органів судової влади. Комітет з питань правової політики Верховної Ради розробив законопроект № 8409 від 1 лютого 2023 року, який має на меті заповнити цю прогалину²⁹³. Законопроектом передбачено, що військова служба припиняється у зв'язку з обранням (призначенням) на посаду члена ВРП.

286 Пояснювальна записка до законопроекту від 2 травня 2023 року № 9261, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1755006>.

287 Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення розгляду справ стосовно дисциплінарної відповідальності суддів та забезпечення роботи Служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41837>.

288 Замість п'ятнадцяти років професійного стажу, з яких щонайменше вісім років на посаді судді, прокурора або адвоката, відповідно до Законопроекту запропоновано призначати кандидатів, які мають (i) щонайменше сім років професійного стажу роботи на посаді судді; або (ii) щонайменше десять років професійного стажу роботи на посаді прокурора; або (iii) щонайменше десять років професійного досвіду роботи адвокатом, зокрема представництва в суді або в якості захисника у кримінальному провадженні; або (iv) щонайменше десять років сукупного професійного стажу на посаді судді, прокурора або адвоката.

289 Рішення ВРП від 18 травня 2023 року № 492/0/15-23, <https://hcj.gov.ua/doc/doc/39722>.

290 «У Вищій раді правосуддя поскаржилися на фактичну неможливість сформувати службу дисциплінарних інспекторів», 24 березня 2023 року, <https://zn.ua/ukr/LAW/u-vishchij-radi-pravosuddja-poskarzhilis-na-faktichnu-nemozhlivist-sformuvati-sluzhbu-distiplinarnikh-inspektoriv.html>.

291 «У Вищій раді правосуддя назвали заробітну плату, яку мають отримувати дисциплінарні інспектори», 8 квітня 2023 року, <https://sud.ua/uk/news/publication/266934-v-vysshem-sovete-pravosudiya-nazvali-zarobotnyu-platu-kotoruyu-dolzhen-poluchat-distiplinarnye-inspektory-c73886>.

292 «Член ВРП Олена Ковбій залишила роботу у Вищій раді правосуддя і виїхала на фронт», 18 квітня 2023 року, <https://sud.ua/uk/news/publication/267805-chlen-vrp-olena-kovbiy-zalishila-robotu-u-vischij-radi-pravosuddya-i-viyikhala-na-front>.

293 Законопроект від 1 лютого 2023 року № 8409, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41270>.

184. ВРП підтримує цей законопроект²⁹⁴. Однак станом на кінець травня 2023 року Верховна Рада України ще його не розглянула.
185. Водночас вирішення цього питання залишається актуальним, оскільки, окрім згаданої справи, 3 нещодавно обраних члени ВККС наразі проходять службу у Збройних Силах України та не зможуть брати участь у діяльності ВККС.

D. Відновлення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

186. **Діяльність Конкурсної комісії.** Діяльність Конкурсної комісії стала передумовою для відновлення діяльності ВККС.
187. Конкурсна комісія офіційно відновила свою роботу 13 липня 2022 року²⁹⁵, але попередньо були проведені підготовчі заходи²⁹⁶. Однією з причин певної затримки, окрім самої війни, стало те, що заступник голови комісії Іван Міщенко приєднався до лав Збройних Сил України²⁹⁷.
188. Конкурсна комісія оголосила новий період подання заяв з 15 липня 2022 року до 22 серпня 2022 року²⁹⁸.
189. Було подано 301 заяву від кандидатів на одну з 16 вакантних посад членів ВККС. Серед допущених до конкурсу кандидатів 32% (96 осіб) – судді, 21% (64 особи) – мають досвід роботи в різних сферах, 17% (50 осіб) – науковці, 15% (45 осіб) – адвокати, 3,6 % (11 осіб) – судді у відставці, 3,6 % (11 осіб) – прокурори, 3 % (9 осіб) – представники правоохоронних органів, 5 % мають інші юридичні спеціальності²⁹⁹.
190. 20 грудня 2022 року Конкурсна комісія повідомила, що допустила до наступного етапу процедури відбору (співбесіди) 64 кандидати³⁰⁰. З 61 кандидатом проведено співбесіди (3 кандидати зняли свої кандидатури), які транслювалися в прямому ефірі протягом січня-лютого 2023 року³⁰¹.
191. 15 березня 2023 року Конкурсна комісія опублікувала список із 32 кандидатів, з яких ВРП мала би призначити 16 членів ВККС³⁰².
192. 28 березня 2023 року ВРП затвердила Методику проведення співбесіди, відбору та призначення кандидатів на посаду члена ВККС³⁰³. 13 квітня 2023 року ВРП прийняла рішення про пряму трансляцію всіх співбесід³⁰⁴.
193. ВРП провела всі співбесіди з 31 кандидатом в період з 2 до 12 травня (1 кандидат, Роман Куйбіда, знявся з конкурсу)³⁰⁵.
194. **Завершення конкурсу.** 1 червня 2023 року ВРП відкритим голосуванням призначила 16 членів

294 Рішення ВРП від 7 лютого 2023 року № 28/0/15-23, <https://hci.gov.ua/doc/doc/39209>.

295 Оголошення, 13 липня 2022 року, <https://www.facebook.com/scomHQCJ/>.

296 Інтерв'ю з Іваном Міщенко, 8 серпня 2022 року, <https://pravo.ua/my-obvyatymemo-krashchykh-z-krashchykh-osnovnyi-pryntsyp-roboty-konkursnoi-komisi-ne-zminyvsia-ivan-mishchenko-zastupnyk-holovy-konkursnoi-komisii-z-doboru-kandydativ-u-chleny-vkks/>.

297 «“Немає різниці – хто адвокат, хто прокурор, хто суддя – всі ми об'єдналися”. Монолог судді Верховного суду, який взяв автомат», 5 березня 2022 року, <https://graty.me/monologue/net-razniczy-kto-advokat-kto-prokuror-kto-sudya-vse-my-obedinilis-monolog-sudji-verhovnogo-suda-vzyavshhego-avtomat/>.

298 Оголошення, 13 липня 2022 року, <https://www.facebook.com/scomHQCJ/>.

299 Оголошення, 6 жовтня 2022 року, <https://www.facebook.com/scomHQCJ/>.

300 Оголошення, 21 грудня 2022 року, <https://hci.gov.ua/news/konkursna-komisiya-ogolosyla-perelik-z-64-kandydativ-na-posadu-chlena-vyshchoyi>.

301 «Конкурсна комісія склала графік проведення співбесід на посаду члена ВККС України на січень 2023 року», 13 січня 2023 року, <https://hci.gov.ua/news/konkursna-komisiya-sklala-grafik-provedennya-spivbesidiv-na-posadu-chlena-vkks-ukrayiny-na>.

«Конкурсна комісія склала графік проведення співбесід на посаду члена ВККС України на січень 2023 року», 8 лютого 2023 року, <https://hci.gov.ua/news/konkursna-komisiya-sklala-grafik-provedennya-spivbesidiv-na-posadu-chlena-vyshchoyi>.

302 «Перелік кандидатів, рекомендованих на посади членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України», 15 березня 2023 року, <https://hci.gov.ua/news/perelik-kandydativ-rekomendovanyh-na-posady-chleniv-vyshchoyi-kvalifikatsiynovi-komisiyi-suddiv>.

303 «Вища рада правосуддя затвердила Методику відбору кандидатів на посаду члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України», 28 березня 2023 року, <https://hci.gov.ua/news/vyshcha-rada-pravosuddyia-zatverdyla-metodyku-vidboru-kandydativ-na-posadu-chlena-vkksu>.

304 Оголошення, 13 квітня 2023 року, <https://hci.gov.ua/news/spivbesidy-z-kandydatamy-na-posadu-chlena-vkksu-translyuvatymutsya-u-pryamomu-eteri>.

305 «ВРП затвердила графік проведення співбесід із кандидатами на посаду члена ВККС», 20 квітня 2023 року, <https://hci.gov.ua/news/vrp-zatverdyla-grafik-provedennya-spivbesid-iz-kandydatamy-na-posadu-chlena-vkksu>.

ВККС, серед яких було вісім суддів або суддів у відставці³⁰⁶.

195. 6 червня 2023 року Романа Ігнатова обрано Головою ВККС³⁰⁷.
196. Слід зазначити, що троє з призначених членів ВККС є військовослужбовцями. Це Олексій Омелян, Володимир Луганський³⁰⁸ та Ярослав Дух³⁰⁹. Може статися так, що всі вони будуть не в змозі щоденно виконувати свої обов'язки як членів ВККС. Ця ситуація подібна до тієї, з якою зіткнулася Олена Ковбій, і може бути вирішена лише після внесення змін до законодавства, які передбачатимуть конкретну підставу розірвання контракту з військовослужбовцем у разі його обрання (призначення) до ВККС.
197. **Пріоритетні цілі ВККС.** Очікується, що ВККС матиме величезне робоче навантаження внаслідок того, що протягом 3,5 років вона не працювала. Станом на 31 грудня 2022 року залишалися **незавершеними**:
- i. конкурс на заміщення 346 вакантних посад суддів апеляційних судів. Документи надійшли від 2 208 кандидатів;
 - ii. конкурс на зайняття 7 вакантних посад суддів місцевих загальних судів Донецької та Луганської областей, які відповідають вимогам абзацу сьомого пункту 13 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Вищу раду правосуддя», у якому беруть участь 6 кандидатів;
 - iii. конкурс на заміщення 35 вакантних посад суддів місцевих судів, які відповідають вимогам абзацу третього розділу III пункту 13 «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Вищу раду правосуддя», у якому беруть участь 25 кандидатів;
 - iv. кваліфікаційне оцінювання 2 009 суддів;
 - v. добір кандидатів на посаду судді місцевого суду. У ньому беруть участь 368 кандидатів³¹⁰.
198. Слід зазначити, що до процедури добору суддів, ймовірно, незабаром будуть внесені зміни. При Комітеті з питань правової політики створено робочу групу з удосконалення процедур добору суддів для розробки відповідних змін до законодавства³¹¹.

Е. Виклики діяльності певних судів

1) Ситуація навколо Окружного адміністративного суду м. Києва

199. **Передісторія.** ОАСК був найбільшим місцевим адміністративним судом в Україні. Він мав юрисдикцію вирішувати позови/скарги, подані на рішення основних органів влади України, розташованих у Києві (наприклад, Кабінету Міністрів України, Національного банку України та багатьох інших).
200. Можна стверджувати, що ОАСК був найвідомішим судом в Україні. За словами представників українських громадських організацій, ОАСК «багато хто вважав судом з найгіршою репутаці-

306 «ВРП призначила членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України», 1 червня 2023 року, <https://hcj.gov.ua/news/vrp-pryznachyla-chleniv-vyshchovi-kvalifikaciyanoi-komisiji-suddiv-ukrayiny>.

307 «Головою Вищої кваліфікаційної комісії суддів України обраний Роман Ігнатов», 6 червня 2023 року, <https://vkksu.gov.ua/news/golovoyu-vyshchovi-kvalifikaciyanoi-komisiji-suddiv-ukrayiny-obranyy-roman-ignatov>.

308 «Вища рада правосуддя призначила 16 нових членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів», 1 червня 2023 року, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3716958-visa-rada-pravosudda-priznacula-16-novih-cleniv-vkks.html>.

309 «Вища кваліфікаційна комісія суддів отримала нового голову», 6 червня 2023 року, <https://www.unian.ua/politics/roman-ignatov-noviy-golova-vishchoji-kvalifikaciyanoi-komisiji-suddiv-vkks-12284226.html>.

310 «Стосовно звіту Вищої кваліфікаційної комісії суддів України за 2022 рік», 13 січня 2023 року, <https://vkksu.gov.ua/news/stosovno-zvitu-vyshchovi-kvalifikaciyanoi-komisiji-suddiv-ukrayiny-za-2022-rik>.

311 «Процедури добору суддів спростять: Комітет створив робочу групу», 13 лютого 2023 року, <https://sud.ua/uk/news/publication/261960-protsedury-otbora-sudey-uprostat-komitet-sozdal-rabochuyu-gruppu>.

єю в Україні, оскільки він довгий час був символом судової корупції»³¹².

201. З кінця 2016 року Павло Вовк, голова ОАСК, та деякі інші судді цього суду залучалися до розслідувань НАБУ щодо ймовірних випадків корупції та перешкоджання здійсненню правосуддя. У 2017 та 2019 роках НАБУ проводило обшуки в приміщенні суду³¹³.
202. У липні 2020 року НАБУ повідомило, що має достатні підстави вважати, що 7 суддів ОАСК на чолі з його головою «діяли у межах злочинної організації на чолі з головою ОАСК, яка мала на меті захоплення державної влади шляхом встановлення контролю над Вищою кваліфікаційною комісією суддів України (ВККСУ), Вищою радою правосуддя (ВРП) та створення штучних перешкод у їхній роботі»³¹⁴. НАБУ оприлюднило так звані «плівки Вовка», які викликали суспільний резонанс. Вони свідчили про те, що спосіб спілкування суддів ОАСК, які перебувають під слідством, був несумісним з посадою судді.
203. У березні 2021 року НАБУ також повідомило, що «голова ОАСК та судді неодноразово ухилялися від участі в досудовому розслідуванні, порушували свої процесуальні обов'язки, чим фактично перешкоджали завершенню розслідування»³¹⁵.
204. 17 червня 2022 року НАБУ направило матеріали досудового розслідування до ВАКС для розгляду справи з метою притягнення до відповідальності (справа № 991/2030/22)³¹⁶. У травні 2023 року повідомлялося, що суттєвих зрушень у розгляді цієї справи немає. Очікується, що винесення вироку у цій справі може тривати роками³¹⁷.
205. **Ліквідація ОАСК і подальші проблеми.** 13 квітня 2021 року Президентом України зареєстровано законопроект №5369 про ліквідацію ОАСК³¹⁸. Парламент проголосував за законопроект лише в грудні 2022 року. 9 грудня 2022 року Державний департамент США наклав санкції на голову ОАСК (Павла Вовка) «за вимагання хабарів в обмін на втручання в судові та інші публічні процеси. При цьому два найближчих родичі Вовка також потрапляють під санкції»³¹⁹.
206. Невдовзі після цього, 13 грудня 2022 року, було прийнято законопроект № 5369, який набув чинності 15 грудня 2022 року³²⁰. Цей закон передбачав, що до створення нового Київського міського окружного адміністративного суду всі нерозглянуті та нові справи ОАСК розглядатиме Київський окружний адміністративний суд (його юрисдикція поширюється на Київську область, а розташований він у м. Києві). Судді ОАСК втратили повноваження здійснювати правосуддя, але зберегли свій статус суддів.
207. За даними ОАСК, станом на середину грудня 2022 року на розгляді суду перебувало понад **60 000 справ**³²¹. Ці справи мали бути передані до Київського окружного адміністративного суду протягом 10 днів (тобто до 25 грудня 2022 року). Однак станом на 17 березня 2023 року передано лише 8 825 справ³²². Київський окружний адміністративний суд складається лише з 23 суддів, що вдвічі менше, ніж ліквідований ОАСК³²³. Таким чином, очікуються величезні затримки в розгляді нерозглянутих справ. Народні депутати розглядають можливість прийняття законопроекту, який дозволить передавати справи ОАСК до інших місцевих адміністративних

312 «Ліквідація ОАСКу», 17 грудня 2022 року, <https://www.kyivpost.com/post/5838>.

313 «НАБУ здійснює обшуки в Окружному адмінсуді Києва у справі про незаконне збагачення його голови», 26 травня 2017, <https://nabu.gov.ua/news/novyny-nabu-zdiysnyuve-obshuky-v-okruzhnomu-adminsudi-kyveva-u-spravi-pro-nezakonne-zbagachennya/>.
«Роз'яснення щодо обшуків в Окружному адмінсуді Києва», 26 липня 2019 року, <https://nabu.gov.ua/news/novyny-roz'yasnennya-shchodo-obshukiv-v-okruzhnomu-adminsudi-kyveva/>.

314 «Зловживання в ОАСК: нові епізоди», 17 липня 2020 року, <https://nabu.gov.ua/news/novyny-zlovzhvannya-v-OASK-novi-epizody/>.

315 «Зловживання в ОАСК: матеріали відкрито», 17 березня 2021 року, <https://nabu.gov.ua/news/novyny-zlovzhvannya-v-oask-materialy-vidkryto/>.

316 «Зловживання в ОАСК: обвинувальний акт стосовно 11 осіб скеровано до суду», 20 червня 2022 року, <https://nabu.gov.ua/news/novyny-zlovzhvannya-v-OASK-obvynualnyy-akt-stosovno-11-osib-skerovano-do-sudu/>.

317 «Справи Вовка та його брата: лише одну ВАКС розглядає без затягувань, інша може розтягнутись на роки», 2 травня 2023 року, <https://zn.ua/ukr/POLITICS/spravi-vovka-ta-yoho-brata-lishe-odnu-vaks-rozhljadaje-bez-zatjahuvan-insha-mozhe-roztiahnutis-na-roki.html>.

318 Проект Закону від 13 квітня 2021 № 5369 про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду, https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71646.

319 «Боротьба з глобальною корупцією та порушеннями прав людини», 9 грудня 2022 року, <https://www.state.gov/combating-global-corruption-and-human-rights-abuses/?fbclid=IwAR38pmt3vCMlrUshkUr29bqyO4wpBn514Ovpa12ZEC1G-KyQGXSuvULpyll>.

320 Закон України № 2825-IX від 13 грудня 2022 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2825-20#Text>.

321 «Асоціація закликає до вирішення ситуації щодо блокування роботи адміністративної юрисдикції по місту Києву та Київській області», 10 лютого 2023 року, <https://uba.ua/ukr/news/asociazciya-zaklykaye-do-vyrishennya-sytuaciyi-shhodo-blokuvannya-roboty-administrativnoyi-yurysdykciyi-po-mistu-kyevu-ta-kyivskij-oblasti>.

322 «ОАСК передаватиме справи до липня 2031 року», 20 березня 2023 року, https://zib.com.ua/ua/155327-OASK_peredavati_spravi_do_lipnya_2031_roku.html.

323 «Асоціація закликає до вирішення ситуації щодо блокування роботи адміністративної юрисдикції по місту Києву та Київській області», 10 лютого 2023 року, <https://uba.ua/ukr/news/asociazciya-zaklykaye-do-vyrishennya-sytuaciyi-shhodo-blokuvannya-roboty-administrativnoyi-yurysdykciyi-po-mistu-kyevu-ta-kyivskij-oblasti>.

судів, розташованих поблизу м. Києва³²⁴.

208. ДСА вже вжила певні попередні заходи, необхідні для створення Київського міського окружного адміністративного суду (наприклад, було призначено керівника апарату суду; суд як юридичну особу зареєстровано 28 лютого 2023 року; триває пошук відповідного приміщення тощо)³²⁵. Очікується, що Київський міський окружний адміністративний суд може почати здійснювати правосуддя не раніше січня 2024 року³²⁶.

2) Ситуація з Вищим судом з питань інтелектуальної власності

209. Поряд з ВАКС в Україні має бути створено ще один спеціалізований суд, а саме ВСІВ³²⁷. Цей суд має складатися з **21 судді** в першій інстанції та **9 суддів** в апеляційній палаті; загалом – 30 суддів³²⁸.

210. ВСІВ розглядатиме спори щодо інтелектуальної власності, визначені частиною другою статті 20 Господарського процесуального кодексу України³²⁹.

211. Основні події, пов'язані зі створенням ВСІВ, є такими:

- i. 29 вересня 2017 року Президент України видав указ про створення ВСІВ³³⁰.
 - ii. 30 вересня 2017 року ВККС розпочала конкурс на посади суддів першої інстанції³³¹. Свої заяви подали **234 кандидати**, переважно судді місцевих судів³³².
 - iii. 5 жовтня 2018 року ВККС розпочала конкурс на **9 посад суддів** апеляційної палати ВСІВ³³³. Заяви подали 97 кандидатів³³⁴.
 - iv. У зв'язку з припиненням роботи ВККС у листопаді 2019 року конкурс не було завершено.
 - v. 13 лютого 2020 року ДСА зареєструвала ВСІВ як юридичну особу за адресою самої ДСА³³⁵.
 - vi. Наприкінці 2021 року у парламенті було зареєстровано два законопроекти, які мають на меті врегулювати організаційні аспекти діяльності ВСІВ³³⁶. Станом на червень 2023 року ці законопроекти не були прийняті.
212. Останні новини про ВСІВ стосуються створення спеціальної палати для розгляду інвестиційних спорів у цьому суді³³⁷. Однак станом на червень 2023 року відповідні законопроекти не були зареєстровані чи оприлюднені.
213. Таким чином, станом на червень 2023 року (i) ВСІВ не працює; (ii) конкурс на посади суддів не завершено, і незрозуміло, коли він може бути завершений. Крім того, оскільки після ініціативи щодо створення суду пройшло чимало часу, може виникнути необхідність в оновленні законодавства для належного функціонування ВСІВ.

324 «У Раді розповіли, коли може запрацювати Київський міський окружний адміністративний суд», 22 березня 2023 року, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3685850-u-radi-rozpovili-koli-moze-zapracuvati-kiivskij-miskij-okruzhnij-adminsud.html>.

325 Лист ДСА № 16-4624/23 від 19 квітня 2023.

326 «У Раді розповіли, коли може запрацювати Київський міський окружний адміністративний суд», 22 березня 2023 року, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3685850-u-radi-rozpovili-koli-moze-zapracuvati-kiivskij-miskij-okruzhnij-adminsud.html>.

327 ч. 2 ст. 31 Закону, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

328 Наказ ДСА від 30 вересня 2017 року № 926, https://dsa.court.gov.ua/userfiles/file/DSA/DSA_2017_all_docs/17ordersmarch/N_929.pdf.

Наказ ДСА від 31 липня 2018 року № 372, https://dsa.court.gov.ua/userfiles/file/DSA/2018_DSA_NAKAZY/N_372_2018.pdf.

329 Господарський процесуальний кодекс України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.

330 Указ Президента України від 29 вересня 2017 року № 299/2017, <https://www.president.gov.ua/documents/2992017-22722>.

331 «Щодо конкурсу на зайняття вакантних посад суддів Вищого суду з питань інтелектуальної власності», 30 вересня 2017 року, <https://vkksu.gov.ua/news/shchodo-konkursu-na-zaynyattya-vakantnyh-posad-suddiv-vyshchogo-sudu-z-pytan-intelektualnoyi-i>

332 <https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/field/file/ipposada.pdf>.

333 5 жовтня 2018 року, <https://vkksu.gov.ua/news/ogolosheno-konkurs-do-apelacijnoyi-palaty-vyshchogo-sudu-z-pytan-intelektualnoyi-vlasnosti>.

334 https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/field/file/vyshchvi_sud22.11.pdf.

335 «Зареєстровано Вищий суд з питань інтелектуальної власності», 14 лютого 2020 року, <https://court.gov.ua/press/news/889183/>.

336 Законопроект від 29 грудня 2021 № 6488, http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73541. Законопроект від 29 грудня 2021 № 6487, http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73540.

337 <https://www.facebook.com/photo/?fbid=600258052142089&set=a.341097734724790>.

VI. ІНШІ ВИКЛИКИ

A. Виклики, пов'язані з розглядом окремих видів справ

214. Російська агресія призвела до появи нових видів судових спорів, з якими українська судова система за інших обставин би не зіткнулася. Цей розділ має на меті надати короткий та стислий аналіз таких справ, а також законодавчих і практичних перешкод при їх вирішенні.

1) Воєнні злочини

215. **Правова кваліфікація збройного конфлікту як єдиного МЗК та його правовий режим.** Повномасштабне вторгнення Росії в Україну, яке почалося 24 лютого 2022 року і триває досі, можна розглядати як третю фазу російсько-українського міжнародного збройного конфлікту (далі – «МЗК»). Цей конфлікт виник із моменту вторгнення російських військ до Автономної Республіки Крим не пізніше 20 лютого 2014 року, що призвело до її окупації 27 лютого 2014 року (*перша фаза*). Згодом конфлікт увійшов у *другу фазу*, яка характеризується проксі-окупацією частин Донецької та Луганської областей, періодичними обстрілами та вторгненнями з російської території. Вважається, що тимчасова юрисдикція, що стосується цього МЗК, виникла не пізніше 20 лютого 2014 року та триватиме до його закінчення.

216. Збройний конфлікт між Росією та Україною регулюється виключно нормами МЗК у правовому режимі МГП. Положення спільної статті 3 Женевських конвенцій 1949 року та Додаткового протоколу II до цього конфлікту не застосовуються.

217. **Інституційні шляхи переслідування за воєнні злочини.** Існує кілька інституційних шляхів переслідування за воєнні злочини, скоєні під час цієї війни. Ці шляхи включають:

- i. *Національна юрисдикція України.* Наразі у провадженні (станом на 8 червня 2023 року) перебуває **89 351** кримінальна справа за фактами порушення законів і звичаїв війни (як зазначено у статті 438 Кримінального кодексу України)³³⁸. Ці провадження ведуть різні правоохоронні органи під керівництвом Генеральної прокуратури України, де створено спеціальний «воєнний департамент»³³⁹;
- ii. *Міжнародна юрисдикція Міжнародного кримінального суду (далі – «МКС»).* У 2015 році Україна активувала спеціальну юрисдикцію МКС щодо збройного конфлікту відповідно до статті 12(3) Статуту МКС. Зазначимо, що 43 держави передали цю ситуацію до Суду, що свідчить про безпрецедентну глобальну підтримку України та прагнення справедливості. Офіс прокурора МКС зараз проводить розслідування і вже видав перші ордери на арешт;
- iii. *Національні юрисдикції, встановлені на принципі універсальної юрисдикції.* Щонайменше 13 інших країн розпочали розслідування злочинів, скоєних під час

³³⁸ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

³³⁹ Департамент нагляду у кримінальних провадженнях щодо злочинів, скоєних в умовах збройного конфлікту.

Зміст

I. ВСТУП

II. ОГЛЯД

III. ЗАГАЛЬНА
ІНФОРМАЦІЯ

IV. ВІЙНА
ТА ПИТАННЯ
БЕЗПЕКИ

V. ІНСТИТУЦІЙНІ
ПИТАННЯ, ЯКІ
НЕ ПОВ'ЯЗАНІ
З ПРОБЛЕМАМИ
БЕЗПЕКИ

VI. ІНШІ ВИКЛИКИ

VII. ДІЯЛЬНІСТЬ
КОНСТИТУЦІЙНОГО
СУДУ УКРАЇНИ
ПІД ЧАС ВІЙНИ

збройного конфлікту, використовуючи принцип універсальної юрисдикції. Ці розслідування охоплюють широкий спектр злочинів, включаючи злочини агресії та геноциду. Такі країни, як Литва, Польща та Україна, створили Спільну слідчу групу із залученням МКС та інших держав-учасниць.

218. Були дискусії навколо створення спеціальної міжнародної або інтернаціоналізованої кримінальної юрисдикції³⁴⁰ для притягнення до відповідальності за воєнні злочини та, можливо, інші жорстокі злочини, скоєні під час збройного конфлікту. Однак значної популярності ця ідея ще не набула. Важливо зазначити, що воєнні злочини та злочини агресії є різними злочинами, які регулюються різними галузями міжнародного права: *jus in bello* (МГП) та *jus ad bellum* (правова база, що регулює застосування сили), відповідно. Як наслідок, процес, спрямований на створення Спеціального трибуналу для розгляду злочину агресії проти України, чи то на міжнародному, чи то на інтернаціоналізованому рівнях, не охоплює юрисдикцію щодо воєнних злочинів.
219. **Поточна ситуація та проблеми, пов'язані з притягненням до відповідальності за міжнародні злочини в Україні в межах національної юрисдикції.** Згідно з опитуванням Соціологічної групи «Рейтинг», 75% респондентів вважають за пріоритет справедливе покарання воєнних злочинців, тоді як 21% робить наголос на відшкодуванні завданої шкоди потерпілим³⁴¹. У той самий час 75% вважають, що судові процеси щодо воєнних злочинців в Україні повинні початися негайно, що свідчить про високий попит на справедливість в українському суспільстві та великі очікування від судової системи та правоохоронних органів.
220. Як зазначалося вище, з 24 лютого 2022 року до 8 червня 2023 року було відкрито **89 351** кримінальне провадження за фактами порушення законів і звичаїв війни (за статтею 438 Кримінального кодексу України). Натомість, протягом попередніх восьми років МЗК (2014-2021 рр.) було зареєстровано лише кілька сотень кримінальних проваджень за статтею 438, у результаті чого було винесено лише два загальнодоступних вироки, а саме у справах № 243/6186/20³⁴² та № 243/4702/17³⁴³.
221. Вищезазначене збільшення кількості кримінальних проваджень можна пояснити кількома факторами:
- i. фактичне значне зростання випадків вчинення воєнних злочинів і злочинів проти людяності, що також може призвести до звинувачень у геноциді під час третьої фази збройного конфлікту;
 - ii. опосередкований (проксі) характер першої та другої фаз збройного конфлікту, через що було складно правильно кваліфікувати ситуацію як МЗК, а не як антитерористичну операцію з самого початку. Це створило складності у визначенні статусу збройних груп у Донецькій і Луганській областях, які спочатку вважалися терористичними, а не комбатантами, незважаючи на російський контроль. Як наслідок, існував брак розуміння привілеїв, що надаються учасникам бойових дій, що призвело до того, що деякі порушення МГП кваліфікувалися як терористичні акти;
 - iii. недостатність знань МГП та МКП у правоохоронних органах, що створювало проблеми з правовою кваліфікацією воєнних злочинів. Ця прогалина в знаннях залишається актуальною проблемою;
 - iv. фрагментованість та суперечливість положень глави XX «Злочини проти миру, безпеки людини та міжнародного правопорядку» Кримінального кодексу України. Слід зазначити, що відсутність положень, що встановлюють відповідальність за злочини проти людяності, призвела до кваліфікації майже всіх міжнародних злочинів третьої фази як воєнних злочинів

340 Див. Пропозиції до законопроекту про створення Вищого суду України з розгляду воєнних злочинів, які підготувала Група публічного міжнародного права та політики, <https://www.publicinternationalallawandpolicygroup.org/draft-law-ukrainian-high-war-crimes-court>.

341 Соціологічне дослідження «Правовий захист постраждалих від воєнних злочинів Росії» від 15 лютого 2023 року, https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pravoviy_zahist_postrazhdalix_v_d_vo_nnih_zlochin_v_ros_23-26_grudnya_2022.html.

342 Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 15 грудня 2021 року, <https://revestr.court.gov.ua/Review/101948384>.

343 Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 1 червня 2017, <https://revestr.court.gov.ua/Review/66885637>.

за статтею 438 Кримінального кодексу України. Ця стаття сама по собі має обмежене логічне обґрунтування в МГП.

222. Незважаючи на те, що деякі з вищезазначених проблем нікуди не зникли, існують також додаткові виклики, які необхідно враховувати:
- i. Відсутність у Кримінальному кодексі України кодифікованого переліку воєнних злочинів, що зумовлює необхідність деталізації воєнних злочинів та криміналізації злочинів проти людяності для того, щоб органам прокуратури та представникам судової влади було простіше з ними працювати;
 - ii. Брак досвіду у застосуванні МГП та МКП серед прокурорів, суддів та адвокатів;
 - iii. Необхідність системної стратегії та запровадження категорій воєнних злочинів на рівні звинувачення, якими могла б послуговуватися прокуратура, незважаючи на відсутність визначених категорій у Кримінальному кодексі України;
 - iv. Обмежена судова практика та залучення суддів вищих судів до розробки рекомендацій із застосування МГП для українських судів;
 - v. Необхідність зміцнення міжнародного співробітництва у кримінальних справах, хоча прийняття Люблянсько-Гаазької конвенції (Конвенції про міжнародне співробітництво в розслідуванні та переслідуванні за злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини)³⁴⁴ знайшло підтримку серед 80 країн³⁴⁵, сприяючи міжнародній співпраці в розслідуванні та притягненні до відповідальності за скоєння тяжких міжнародних злочинів.
223. Зростаюча кількість проваджень у справах про воєнні злочини є серйозною проблемою для української судової системи, яка наразі перевантажена великою кількістю справ. Станом на 8 червня 2023 у судах першої інстанції перебуває лише 121 справа за статтею 438 КК України, з яких розглянуто було 35 справ, а 86 справ ще перебувають на розгляді; в апеляційній інстанції розглянуто 3 справи; про касаційні провадження наразі нічого не відомо.
224. Більше половини винесених рішень були винесені заочно. Багато з розглянутих справ охоплюють широкий спектр правопорушень проти цивільного населення, включаючи незаконне затримання, залякування, тортури, побиття та навмисні вбивства. Примітно, що переважна більшість вироків судів, винесених за частиною 1 статті 438 Кримінального кодексу України, передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 10 до 12 років.
225. Українські суди потребують відповідних правових інструментів і методик для розгляду справ про воєнні злочини з одночасним підвищенням обізнаності щодо МГП та МКП. Повага до прав потерпілих і обвинувачених має важливе значення. Класифікація воєнних злочинів і стандартизація методик здійснення обвинувачення за кожною категорією має здійснюватися на рівні прокуратури. Крім того, у цьому контексті можна використовувати механізми правосуддя перехідного періоду, такі як ініціативи зі встановлення правди та залучення організацій громадянського суспільства.
226. **Аналіз судових рішень у справах про воєнні злочини (ст. 438 КК України) українськими судами.** Аналіз існуючих судових рішень у справах за статтею 438 Кримінального кодексу України висвітлює деякі сфери, де є місце для вдосконалення розуміння МГП та правового режиму МЗК. Схоже на те, що можуть існувати певні прогалини в знаннях щодо основних елементів воєнних злочинів і труднощів у досягненні обґрунтованих висновків щодо конкретних порушень МГП.
227. Узагальнюючи наявні вирокі, можна виділити такі проблеми правозастосування.
- i. Деякі рішення вказують на те, що суди повинні розрізняти різні галузі міжнародного права та уникати плутанини між заборонаю актів агресії (*jus ad/contra bellum*) з МГП (*jus in bello*).

344 «Прийнято Люблянсько-Гаазьку конвенцію», 26 травня 2023 року, <https://www.gov.si/en/news/2023-05-26-the-ljubljana-hague-convention-adopted/>.

345 Країни, що підтримують 12 травня 2023 року, <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZEZ/projekti/MLA-pobuda/MLA-Initiative-List-of-Supporting-States-English.pdf>.

Важливо визнати, що МГП застосовується під час збройних конфліктів і регулює ведення воєнних дій, незалежно від того, яка сторона ініціювала конфлікт. Суддям іноді може бути важко розібратися з цією відмінністю.

- ii. Зокрема, у справах № № 760/5257/22³⁴⁶, 535/244/22³⁴⁷, 751/2961/22³⁴⁸, 748/727/23³⁴⁹ у вироків наводяться аргументи та посилання на правові документи на підтвердження протиправності агресивної війни (при чому помилково вказується, що вона почалася 24 лютого 2022 року). Крім того, є випадки, коли «мотивами умислу вчинити злочин агресії» вказували «євроінтеграційний курс розвитку України» – інформація, яка не має прямого відношення до кваліфікації воєнних злочинів. Натомість, було б корисно зосередитися на встановленні початку збройного конфлікту між Росією та Україною (оскільки воєнні злочини можуть бути вчинені лише під час збройного конфлікту), наданні доказів вторгнення російських збройних сил або загального контролю над проксі-збройними формуваннями та визначенні застосовного правового режиму (правовий режим МЗК).
- iii. Примітно, що в усіх випадках судді правильно кваліфікували збройний конфлікт як МЗК. Однак у деяких випадках вони зіткнулися з труднощами у визначенні його правового режиму та застосовних норм. Наприклад, у таких справах, як № № 760/6123/22³⁵⁰, 748/727/23³⁵¹, 370/179/23³⁵², 367/3477/22³⁵³, згаданими джерелами застосовного права були Загальна стаття 3 Женевських конвенцій та, у деяких випадках, Додатковий протокол II. Ці джерела в основному регулюють міжнародні збройні конфлікти і не застосовуються до МЗК.

228. Немає необхідності звертатися до джерел інших правових режимів, як-от положення Європейської конвенції з прав людини³⁵⁴, щоб провести правову класифікацію порушень МГП. Хоча МГП продовжує застосовуватися під час збройних конфліктів, його порушення не є автоматично доказом воєнного злочину. Крім того, у багатьох випадках норми МГП діють як *lex specialis*, що робить норми міжнародного права прав людини незастосовними. Хоча конкретного переліку таких випадків немає, прикладами є певна «легітимізація» вбивства комбатантами одне одного під час МЗК або можливість утримання військовополонених на невизначений термін до закінчення збройного конфлікту.

229. У багатьох судових рішеннях правильно вказується на те, що стаття 438 Кримінального кодексу України є бланкетною нормою. У них також містяться посилання на відповідні основні договори МГП та дати набуття ними чинності для України. Однак у низці випадків перелік договорів включає договори, які не застосовуються ні до МЗК, як-от Додатковий протокол II, ні до України, як-от Римський статут МКС. Слід повідомити суддям, що оскільки Україна не ратифікувала Римський статут МКС, його положення не можуть бути безпосередньо застосовані через статтю 438. Тим не менш, воєнні злочини, визначені статтею 8 Римського статуту, які передбачають відповідальність у межах юрисдикції МКС, можуть бути застосовані як звичаєві норми і служити орієнтиром для класифікації воєнних злочинів (переважно для прокурорів). Також, важливо зазначити, що перелік діянь, наведений у статті 8, не є вичерпним, оскільки МГП забороняє більше дій, ніж ті, які закріплені в Статуті МКС.

230. Загалом аналіз показує, що судді можуть не знати про звичаєві норми як джерело МГП. Вкрай важливо пояснити, що звичаєві норми є обов'язковими для всіх держав і недержавних суб'єктів, залучених до конфлікту в будь-якій країні світу. Хоча їх застосування прямо не передбачено статтею 438 Кримінального кодексу України (незважаючи на те, що в її назві йдеться про «закони та звичаї війни»), стаття 3 Кримінального кодексу України визначає, що «загальнови-знані принципи і норми міжнародного права» (інша загальна назва міжнародного звичаєвого права) є джерелом українського кримінального права.

346 Вирок Солом'янського районного суду м. Києва у справі № 760/5257/22 від 23 травня 2022 року, <https://revestr.court.gov.ua/Review/104432094>.

347 Вирок Колевського районного суду Полтавської області у справі № 535/244/22 від 31 травня 2022 року, <https://revestr.court.gov.ua/Review/104531363>.

348 Вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова у справі № 751/2961/22 від 31 серпня 2022 року, <https://revestr.court.gov.ua/Review/105986768>.

349 Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області у справі № 748/727/23 від 29 травня 2023 року, <https://revestr.court.gov.ua/Review/111139770>.

350 Вирок Солом'янського районного суду м. Києва у справі № 760/4174/22 від 26 вересня 2022 року, <https://revestr.court.gov.ua/Review/106808179>.

351 Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області у справі № 748/727/23 від 29 травня 2023 року, <https://revestr.court.gov.ua/Review/111139770>.

352 Вирок Макарівського районного суду Київської області у справі № 370/179/23 від 20 квітня 2023 року, <https://revestr.court.gov.ua/Review/110354341>.

353 Вирок Ірпінського міського суду Київської області у справі № 367/3477/22 від 12 травня 2023 року, <https://revestr.court.gov.ua/Review/110824305>.

354 Див. справу № 369/9950/22, <https://revestr.court.gov.ua/Review/107577110>.

231. Ще однією помітною проблемою є відсутність достатніх доказів вчинення серйозних порушень МГП. У багатьох випадках судді виявляють порушення конкретних статей договорів МГП, просто згадуючи відповідні статті та констатуючи факти поведінки, не проводячи необхідний аналіз та не роз'яснюючи, як дії обвинуваченого порушили кожне конкретне положення. Наприклад, у справі № 367/3477/22³⁵⁵ суд просто згадав кілька положень «Конвенції», не наводячи для початку навіть її повної назви. Ці положення включали статті 3 (а, b, с), 27, 31 і 32, без уточнення, яка саме поведінка обвинуваченого становила порушення кожного зі згаданих положень.
232. Обґрунтовуючи порушення принципу розрізнення, важливо провести аналіз фактів для визначення цивільного статусу цільового об'єкта. Саме лише посилання на витяг з реєстру прав власності чи на договір купівлі-продажу квартири є недостатнім, аби підтвердити, що це цивільний об'єкт (як вбачається зі справи № 750/6470/22³⁵⁶).
233. Судді повинні вміти розрізняти військові та цивільні об'єкти, володіти знаннями правил визначення цілей згідно з МГП і розуміти, що сама лише ідентифікація будівлі як житлової не означає автоматичного встановлення її цивільного статусу. Воєнні об'єкти можуть бути розташовані всередині або в безпосередній близькості від будівлі і відповідно бути законними цілями для нападу, особливо якщо обвинувачений заявить про їхню наявність у зоні вогневого впливу. Інші принципи МГП, такі як пропорційність і обережність, також слід оцінювати під час судового розгляду щодо їх застосовності з огляду на обставини справи, особливо якщо обвинувачений стверджує, що їхньою метою були військові.
234. Аналіз судових вироків показує, що судді знайомі із загальними контекстними елементами воєнних злочинів. Вони визнають, що дія мала місце в рамках МЗК, і що зловмисник знав про фактичні обставини, які встановлюють існування такого збройного конфлікту. Багато судових рішень містять детальні пояснення контекстного об'єктивного та суб'єктивного зв'язку між поведінкою та збройним конфліктом. Однак не всі судді повністю розуміють конкретні елементи, які становлять цей контекстний зв'язок, і можуть включати несуттєві фактори (як зазначено в рішенні МТКЮ у справі Тадіча).
235. Крім того, судді не завжди розуміють, що певні категорії воєнних злочинів, як-от зазначені у статті 50 Женевської конвенції I, статті 51 Женевської конвенції II, статті 130 Женевської конвенції III, статті 147 Женевської конвенції IV і статті 8(2)(а)(i-viii) Римського статуту МКС вимагають встановлення ще одного елемента: жертва мала захищений статус відповідно до МГП і не втратила його під час вчинення злочину. Наприклад, необхідно розуміти елементи безпосередньої участі у бойових діях (БУБД) та її вплив на захищений статус осіб.
236. Загалом аналіз судових рішень підкреслює нагальну потребу у зміцненні потенціалу суддів у справах про воєнні злочини. Це передбачає розширення їхніх знань та вдосконалення навичок з основ МГП та МКП, а також розробку зручних посібників з МГП та МКП, які містять б практичні рекомендації, класифікацію воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів, визначення складових елементів кожного злочину, а також пропонувати відповідні витяги з практики міжнародних кримінальних трибуналів, як-от трибунали ad hoc, або МКС. Крім того, вкрай важливо залучити суддів вищих судів до процесу розробки Кодифікованого посібника з воєнних злочинів, забезпечивши включення їх досвіду та точки зору до остаточного документа. Нарешті, існує потреба передбачити детальні положення щодо воєнних злочинів у Кримінальному кодексі України, створивши таким чином комплексну правову базу для ефективного розгляду та кримінального переслідування таких злочинів.

2) Справи про відшкодування збитків, завданих Російською Федерацією

237. Перші справи про відшкодування збитків, завданих Російською Федерацією, виникли внаслідок подій на Донбасі протягом 2014-2015 років, а не у 2022 році. Цей період відомий як найактивніша фаза бойових дій, у ході якої підконтрольні Росії формування (так звані «Лу-

355 Вирок Ірпінського міського суду Київської області у справі № 367/3477/22 від 12 травня 2023 року, <https://revestr.court.gov.ua/Review/110824305>.

356 Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова у справі № 750/6470/22 від 11 квітня 2023 року, <https://revestr.court.gov.ua/Review/110135338>.

ганська народна республіка» і «Донецька народна республіка») намагалися окупувати всю Донецьку і Луганську області.

238. З 2015 року «війна в основному перетворилася на позиційну окопну війну»³⁵⁷, але жертви серед цивільного населення все одно траплялися, так само, як завдавалася шкода приватній власності. За даними Управління ООН з прав людини, з 14 квітня 2014 року до 31 січня 2021 року внаслідок російської агресії на Донбасі загинуло щонайменше 3 375 людей, від 7 000 до 9 000 отримали поранення³⁵⁸.
239. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні надала дані станом на 15 лютого 2015 року. Згідно з ними було пошкоджено понад 50 000 цивільних будинків по обидва боки лінії зіткнення. За даними Донецької та Луганської облдержадміністрацій, станом на лютий 2019 року на підконтрольній українській владі території було 20 354 пошкоджених будинків усіх форм власності³⁵⁹.
240. Людям було завдано матеріальної (внаслідок пошкодження їхнього майна) та моральної (внаслідок отримання ними поранень чи вбивства їхніх родичів) шкоди. Вони почали подавати позови в українські суди проти Російської Федерації, а іноді й проти України. Станом на квітень 2020 року було зафіксовано 800 позовів проти Російської Федерації про відшкодування збитків, завданих у результаті воєнних дій³⁶⁰.
241. Українські суди зіткнулися із законодавчою перепорою для вирішення такого роду справ, а саме частиною першою статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право». Це положення встановлює судовий імунітет іноземної держави. Відповідно до нього пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно іноземної держави, яке знаходиться на території України, застосування інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно допускається лише за згодою компетентних органів цієї держави, якщо інше не встановлено міжнародним договором України або законом України³⁶¹.
242. Незважаючи на це положення, у деяких випадках українські суди навіть не намагалися отримати згоду Російської Федерації бути відповідачем, розуміючи, що такі спроби є *prima facie* безглуздими. Водночас більшість українських судів відмовляли у відкритті провадження у справах проти Російської Федерації, керуючись частиною 1 статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право»³⁶². Деякі позови були розглянуті по суті, але у їх задоволенні було відмовлено саме на підставі судового імунітету Російської Федерації³⁶³.
243. 24 лютого 2022 року стало поворотним моментом для вирішення цих спорів. 14 квітня 2022 року ВС прийняла постанову у справі № 308/9708/19³⁶⁴. Так, у цій справі позов про відшкодування моральної шкоди у 2019 році подала вдова українського військовослужбовця та двоє їхніх неповнолітніх дітей. Її чоловік загинув у 2014 році під час обстрілу найманцями російсько-окупаційної влади міжнародного аеропорту «Луганськ».
244. У цій справі ВС змінив свої попередні висновки щодо судового імунітету Російської Федерації в українських судах. ВС постановив, що у справах про шкоду, заподіяну здоров'ю, життю чи приватній власності громадян внаслідок військової агресії Російської Федерації, відповідач **не має імунітету**. У ВС також зазначили, що з 2014 року **немає необхідності надсилати запити** до посольства РФ в Україні про згоду РФ бути відповідачем у подібних спра-

357 «Ось так виглядає бункер, в якому щодня живуть військовослужбовці України», 15 серпня 2017, <https://www.businessinsider.com/heres-what-the-bunkers-ukrainian-troops-dig-for-protection-look-like-2017-8>.

358 «ООН підрахувала кількість жертв бойових дій на Донбасі», 19 лютого 2021 року, <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-kst-qerty-boyovyh-don-bas/3110937.html?fbclid=IwAR0ZjwNeEDdlhmO8oi-7UoNaRKCR2HbzhP1BsC-lLoz4RrzqOQ94-DE8ej8>.

359 Збройний конфлікт на Сході України: шкода, завдана житлу цивільного населення / уклала Наталія Мельник. - Харків: ТОВ Видавництво «Права людини», 2019 рік, с. 74, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/report_on_damage_to_housing_of_the_civilian_population_in_the_eastern_ukraine_eng.pdf.

360 Постанова ВС у справі № 357/13182/18 від 15 квітня 2020 року, <https://revestr.court.gov.ua/Review/88834130>.

361 Стаття 79(1) Закону України «Про міжнародне приватне право», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

362 Постанова ВС у справі № 357/13182/18 від 15 квітня 2020 року, <https://revestr.court.gov.ua/Review/88834130>.

363 Постанова Черкаського апеляційного суду у справі № 710/784/19 від 12 лютого 2020 року, <https://revestr.court.gov.ua/Review/87655867>.

364 Постанова ВС у справі № 308/9708/19 від 14 квітня 2022 року, <https://revestr.court.gov.ua/Review/104086064>.

вах. Ці висновки були додатково підтверджені та уточнені у справах № 428/11673/19³⁶⁵ та № 760/17232/20-ц³⁶⁶.

245. Немає офіційної статистики щодо кількості справ про відшкодування шкоди, порушених проти Російської Федерації після цих рішень ВС. За даними одного джерела, станом на 30 січня 2023 року (i) українські суди першої інстанції розглядали справи проти Російської Федерації на суму щонайменше 173 млн гривень (4,4 млн євро) збитків; (ii) є щонайменше 209 незавершених справ про відшкодування збитків українцям та українським компаніям, поданих проти РФ³⁶⁷. За попередніми оцінками, станом на червень 2023 року до українських судів подано щонайменше ще кілька сотень подібних позовів.
246. Новела ВС щодо вирішення питання про судовий імунітет іноземної держави є спірною. Такий підхід формально суперечить чинній частині 1 статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право». Крім того, незрозуміло, чи будуть остаточні рішення українських судів проти РФ виконуватися владою іноземних держав. Загальний міжнародний підхід полягає в тому, що судовий імунітет іноземної держави може бути знятий лише за явної чи неявної згоди відповідної держави³⁶⁸.
247. 5 липня 2022 року у Верховній Раді зареєстровано законопроект № 7520. Цей законопроект спрямований, зокрема, на (i) внесення змін до частини першої статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право» та встановлення того, що Російська Федерація не користується судовим імунітетом у такому роді справ; (ii) закріплення процесуальних аспектів розгляду таких справ (наприклад, територіальна підсудність, повідомлення про судові засідання). Станом на початок червня 2023 року законопроект №7520 не був прийнятий як закон³⁶⁹.
248. У будь-якому випадку, у квітні-травні 2022 року ВС вже продемонстрував політичну волю для вирішення питання про можливість розгляду та задоволення позовів про відшкодування шкоди, завданої російською агресією. Крім того, 23 лютого 2023 року було прийнято закон про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій нерухомого майна внаслідок бойових дій. 22 травня 2023 року він набрав чинності³⁷⁰. Цей закон поширюється лише на окремі види житлової нерухомості та не запроваджує комплексного механізму відшкодування збитків, завданих війною.

3) Справи про санкції, які розглядає Вищий антикорупційний суд

249. З початком повномасштабної російської агресії проти України було запроваджено законодавчу базу, яка перетворила ВАКС на місце розгляду справ про санкції. Зокрема, Законом України від 12 травня 2022 року № 2257-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб»³⁷¹ передбачено застосування такої санкції як «стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними» (пункт 1-1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції») (далі – «**Закон про санкції**»³⁷²). Позивачем у справах про застосування санкцій ВАКС визначається Міністерство юстиції України. Стягнення майна здійснюється в дохід Державного бюджету України.
250. ВАКС розглядає позовні заяви про застосування цієї санкції відповідно як суд першої інстанції,

365 Постанова ВС у справі № 428/11673/19 від 18 травня 2022 року, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635313>.

366 Постанова ВС у справі № 760/17232/20-цвід 18 травня 2022 року, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635312>.

367 Opendatabot.ua, 30 січня 2023 року, <https://opendatabot.ua/analytics/courts-ua-russia>.

368 «Росія заплатить українцям за війну. Місія (не)здійснена?», 9 червня 2022 року, <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/9/687970/>.

369 Законопроект № 7520 від 5 липня 2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення розгляду окремих категорій судових справ у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації», <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39874>.

370 Закон України № 2923-IX від 23 лютого 2023 року, «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>.

371 Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб» № 2257-IX від 12 травня 2022 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20#n9>

372 Закон про санкції, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#n24>.

а Апеляційна палата ВАКС – як апеляційна інстанція (частина п'ята статті 22 та частина четверта статті 23 Кодексу адміністративного судочинства України)³⁷³.

Станом на 26 квітня 2023 року ВАКС розглянув 18 справ про санкції³⁷⁴, а одна справа³⁷⁵ перебувала на розгляді³⁷⁶.

251. 25 серпня 2022 року розпочався розгляд перших справ про санкції. ВАКС повністю задовольнив позовні вимоги Міністерства юстиції України щодо стягнення коштів на користь державного бюджету у 14 справах, частково – у 4 справах. Часткове задоволення було пов'язане із недостатнім підтвердженням права власності відповідачів на активи. Звернуто стягнення на майно 21 фізичної³⁷⁷ та 2 юридичних осіб³⁷⁸.
252. Наявна судова практика ВАКС у справах про санкції дозволяє висвітлити такі проблемні питання.
253. По-перше, стаття 5-1(1) Закону про санкції передбачає досить невизначену конструкцію – «фізичні та юридичні особи, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами». Проте стаття 5-1(1) додатково конкретизує та деталізує склад правопорушення, яке посягає на національну безпеку, суверенітет чи територіальну цілісність України. Зокрема, частиною першою статті 5-1 деталізовано та конкретизовано форми та способи вчинення дій, що завдають істотної шкоди національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України, у 10 складах правопорушень, а також форми та способи сприяння їх вчиненню у понад 12 складах правопорушень.
254. Варто зазначити, що ВАКС визнав такі підстави для застосування санкції:
- i. участь у прийнятті рішень щодо поширення юрисдикції держави-агресора на територію так званих «Донецької народної республіки», «Луганської народної республіки», а також Херсонської та Запорізької областей; глорифікація (прославлення) осіб, які здійснили збройну агресію проти України, підпорядкованих, керованих та фінансованих державою-агресором (справи № № 991/317/23, 991/752/23, 991/1396/23, 991/1914/23, 991/2086/23);
 - ii. дії, що створюють реальні та потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету та територіальній цілісності України, а також порушують права і свободи громадян, інтереси суспільства і держави (справи № № 991/6317/22, 991/6376/22, 991/6655/22);
 - iii. постачання, зберігання зброї, боєприпасів, вибухових речовин, військової або спеціальної техніки, інших засобів та інструментів для здійснення збройної агресії проти України, забезпечення ремонту таких засобів та інструментів, а також фінансування та матеріально-технічне забезпечення діяльності держави-агресора, пов'язаної зі збройною агресією проти України (справи № № 991/265/23, 991/1542/23, 991/1914/23);
 - iv. забезпечення потреб оборонно-промислового комплексу (Російської Федерації), у тому числі в рамках виконання державних контрактів протягом 2014-2022 років та після 24 травня 2022 року (справа № 991/6606/22);

373 Кодекс адміністративного судочинства України № 2747-IV від 6 липня 2005, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20230401#Text>.

374 Справа № 991/3183/22, справа № 991/5572/22, справа № 991/5732/22, справа № 991/5799/22, справа № 991/5982/22, справа № 991/6317/22, справа № 991/6376/22, справа № 991/6606/22, справа № 991/6655/22, справа № 991/480/23, справа № 991/317/23, справа № 991/752/23, справа № 91/265/23, справа № 991/1542/23, справа № 991/1396/23, справа № 991/1914/23, справа № 991/2086/23, справа № 991/3226/23.

375 Справа № 991/3250/23.

376 Всього ВАКС виніс 62 рішення у справах про застосування санкцій, у тому числі 18 рішень (1 з обмеженим доступом) по суті, 1 скорочене рішення; 44 ухвали, з них 13 – про забезпечення позову; 1 – про відмову в забезпеченні позову; 2 – про виправлення описок у рішеннях; 2 – про відмову у виправленні описок; 1 – про вилучення; 3 – про витребування доказів і матеріалів; 1 – про залишення без руху.

377 ОСОБА_1 (ім'я недоступне), Віктор Янукович, Анатолій Торкунов, Андрій Фалалєєв, Олег Полухін, Борис Пайкін, Роман Лябихов, Михайло Шелков, Сергій Колбін, Ольга Ковтіді, Костянтин Бахарєв, Анатолій Аксаков, Олег Дерипаска, Євгеній Гінер, Олексій Черняк, Аркадій Ротенберг, Ігор Ротенберг, Олександр Пономаренко, Олександр Скоробагатько, Леонід Бабашов.

378 Міжнародне публічне акціонерне товариство «Об'єднана компанія «РУСАЛ» і Публічне акціонерне товариство «Московська фондова біржа ММБВ-РТС».

- v. суттєва інформаційна підтримка дій, що підривають та загрожують територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України, шляхом організації та безпосереднього проведення в мережі Інтернет відповідних публічних акцій, спрямованих як на студентів, так і на невизначене коло осіб (справи № № 991/5799/22, 991/5982/22, 991/480/23);
 - vi. свідоме формування у молодого покоління РФ ненависті до України як держави, пропаганда ідеї так званого «звільнення територій «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки» (справа № 991/5732/22);
 - vii. сприяння представникам Російської Федерації у проведенні підривної діяльності проти України, уможливлення та згода зі збройною агресією та веденням агресивної війни проти України (справа № 991/5572/22);
 - viii. фінансування діяльності держави-агресора, пов'язаної зі збройною агресією проти України, шляхом сплати податків до державного бюджету держави-агресора та інвестування в державні облигації держави-агресора (справа № 991/3226/23).
255. Таким чином, у справах про санкції зазначені дії обвинувачених були кваліфіковані як такі, що завдали істотної шкоди національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України або сприяли завданню такої шкоди.
256. По-друге, наявні значні процесуальні проблеми, які можуть вплинути чи обмежити здійснення відповідачами процесуальних прав. Ці процесуальні особливості передусім стосуються повідомлення відповідачів про розгляд справи та направлення їм копії позову, подання відзиву на позов, тривалості розгляду справи, а також проголошення та вручення судових рішень.
257. Провадження в справах про санкції віднесено до невідкладних адміністративних справ, розгляд яких має певні особливості.
258. У всіх справах про санкції відповідачі були повідомлені про подання позову, а також про дату, час і місце розгляду справи. Їм також було надано копії позову та доданих до нього документів через офіційні електронні адреси, номери телефону та факсу чи інші технічні засоби зв'язку. У кожному судовому рішенні ВАКС послідовно наводив відповідні докази на підтвердження дотримання вимог процесуального законодавства. Водночас на сайті судової влади України опубліковано як відповідні виклики на судові засідання³⁷⁹, так і ухвали про відкриття провадження у відповідних справах³⁸⁰.
259. Однак у всіх справах про санкції обвинувачені не з'являлися на судові засідання та не подали відзивів. Можна припустити, що неявка відповідачів у судові засідання та ненадання відповідних відзивів і заперечень могли свідчити про об'єктивну неможливість реалізації процесуальних прав осіб щодо яких порушувалось питання про застосування санкцій.
260. Установлений законом строк розгляду справи про санкції від дня надходження позову до винесення судового рішення становить лише 10 календарних днів (частина четверта статті 283-1 КАС України). На практиці середня тривалість розгляду справ про санкції з моменту отримання позову до винесення судового рішення становить 18 днів. Найкоротша тривалість розгляду справи про санкції становила 7 днів³⁸¹, а найдовша – 39 днів³⁸².
261. Питання 3-місячного строку позовної давності для Міністерства юстиції України як позивача у справах про санкції також є принциповим. Цей строк обчислюється з дня виникнення підстав, що дають право Міністерству юстиції України пред'явити позов. Враховуючи величезну кількість справ про санкції та їх складність, такий термін давності видається дуже коротким.
262. Для вирішення вищезазначених питань у Верховній Раді України зареєстровано законопроект

379 Виклики на судові засідання Вищого антикорупційного суду <https://hcac.court.gov.ua/hcac/gromadyanam/summons/>.

380 Ухвали про відкриття провадження в адміністративних справах (частина друга статті 268 Кодексу адміністративного судочинства України) https://hcac.court.gov.ua/hcac/gromadyanam/administrative_rulings/.

381 Справи № № 991/480/23, 991/752/23, 991/1542/23, 991/3226/23.

382 Справа № 991/1396/23.

№ 8392 від 27 січня 2023 року. Зокрема, законопроектом № 8392 передбачається, що у разі неявки учасників справи та/або їх представників необхідно умовою для розгляду позову є їх «належне повідомлення про дату, час і місце її розгляду»³⁸³. Також для подання до ВАКС заяви про застосування санкцій буде встановлено весь термін дії воєнного стану. Водночас строк вирішення справи про застосування санкції буде продовжено до 30 днів з дня надходження позову до суду. Законопроект № 8392 від 27 січня 2023 року пройшов перше читання 20 березня 2023 року та очікує завершення подальших законодавчих процедур.

263. По-третє, стягнення активів у дохід держави є результатом застосування санкції. В основному, до стягненого майна входять рухоме та нерухоме майно, майнові права, грошові кошти, будівлі, квартири, житлові будинки з надвірними будівлями, багатоквартирні будинки, дачі, нежитлові приміщення, автомобілі та інші транспортні засоби, трактори, причепа, гаражі, машиномісця тощо.
264. Варто зазначити, що значна кількість стягнутих активів фактично знаходиться на тимчасово окупованій території АР Крим³⁸⁴, що унеможлиблює їх фактичне стягнення до моменту деокупації. У рідкісних випадках стягнуті активи знаходяться на території, контрольованій українською владою³⁸⁵.
265. У кількох справах було стягнуто значні активи, зокрема, з Віктора Януковича³⁸⁶; Олега Дерипаски та Міжнародного публічного акціонерного товариства «Об'єднана компанія «РУСАЛ»³⁸⁷; Євгена Гінера³⁸⁸; Аркадія Ротенберга, Ігора Ротенберга, Олександра Пономаренка, Олександра Скоробагатька³⁸⁹; Публічного акціонерного товариства «Московська фондова біржа ММВБ-РТС»³⁹⁰.

383 Законопроект № 8392 від 27 січня 2023 року про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування санкцій <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1631807>.

384 Наприклад, активи, які знаходяться у м. Алушта (справа № 991/480/23), Бахчисарайському районі (справа № 991/752/23), м. Євпаторія (справа № 991/5982/22), м. Севастополь (справа № 991/480/23), м. Сімферополь (справи № 991/1396/23, № 991/480/23), м. Керч (справа № 991/5799/22), м. Ялта (справи № 991/6317/22, 991/6376/22, 991/5732/22).

385 Наприклад, активи, які знаходяться у м. Запоріжжя (справа № 991/3183/22), м. Києві та Київській області (справи № № 991/1914/23, 991/5572/22), Миколаївській та Сумській областях (справа № 991/265/23), м. Нікополь та м. Одеса (справа № 991/6606/22).

386 Рухоме та нерухоме майно, грошові кошти, всього 537 одиниць. Рішення суду від 12 грудня 2022 року у справі № 991/5572/22, https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/administrative/judgments/991_5572_22_12-12-2022.pdf.

387 Дніпро-Бузький морський порт в м. Миколаїв, майно в Сумській області, грошові кошти в сумі 32 233 588,41 грн, всього 312 одиниць. Рішення суду від 16 лютого 2023 року у справі № 991/265/23 https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/administrative/judgments/991_265_23_16-02-2023.pdf.

388 88,890583% акцій АТ «Перший інвестиційний банк». Рішення суду від 27 лютого 2023 року у справі № 991/1542/23 https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/administrative/judgments/991_1542_23_27-02-2023.pdf.

389 Частка у розмірі 100% статутного капіталу Товариства з обмеженою відповідальністю «Авангард-Віларті» компанії «Оушен Плаза Проджект (Кіпр) Лімітед» та «Етодер Інвестментс Лімітед»; частку в розмірі 66,65 % статутного капіталу Товариства з обмеженою відповідальністю «Інвестиційне об'єднання «Либідь» Товариством з обмеженою відповідальністю «Авангард-Віларті». Рішення суду від 20 березня 2023 року у справі № 991/1914/23 https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/administrative/judgments/991_1914_23_20-03-2023.pdf.

390 1,44% акцій Публічного акціонерного товариства «Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках», що належить Публічному акціонерному товариству «Московська фондова біржа ММВБ-РТС» у кількості 2978 акцій Рішення суду від 19 квітня 2023 року у справі № 991/3226/23 https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/administrative/judgments/991_3226_23_19-04-2023.pdf.

VII. ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

266. Цей розділ має на меті надати стислий аналіз основних особливостей діяльності КСУ під час війни.

267. **Перші дні та тижні діяльності КСУ в умовах війни.** Офіційного рішення про припинення діяльності КСУ не прийняв і навіть 24 лютого 2022 року продовжив діяльність шляхом прийняття відповідних процесуальних рішень³⁹¹. У відкритому доступі немає даних про те, чи відбулася евакуація співробітників КСУ та матеріалів справ.

268. На початку російської агресії КСУ виступив із низкою звернень як до Українського народу, так і до міжнародних партнерів, а також прийняв низку організаційних рішень щодо підтримки Української армії у боротьбі з російською агресією.

269. Варто зазначити, що серед волонтерів територіальної оборони Добровільного формування територіальної громади міста Києва «Мрія» був один суддя КСУ та п'ятеро працівників Секретаріату КСУ. Як уже зазначалося, один співробітник КСУ прийнятий до лав Збройних Сил України³⁹².

270. Хоча КСУ офіційно не призупиняв свою діяльність з початку повномасштабного російського вторгнення³⁹³, можна стверджувати, що КСУ фактично відновив виконання своїх конституційних повноважень 5 квітня 2022 року, коли ухвалив перші процесуальні рішення у відповідних конституційних провадженнях³⁹⁴. Перші рішення по суті після початку повномасштабного вторгнення були винесені 6 квітня 2022 року у двох справах за конституційними скаргами³⁹⁵.

271. **Склад КСУ під час воєнного стану.** Склад КСУ був неповним до початку російського вторгнення, таким залишається і під час воєнного стану. На початку війни у

Зміст

I. ВСТУП

II. ОГЛЯД

III. ЗАГАЛЬНА
ІНФОРМАЦІЯ

IV. ВІЙНА
ТА ПИТАННЯ
БЕЗПЕКИ

V. ІНСТИТУЦІЙНІ
ПИТАННЯ, ЯКІ
НЕ ПОВ'ЯЗАНІ
З ПРОБЛЕМАМИ
БЕЗПЕКИ

VI. ІНШІ ВИКЛИКИ

VII. ДІЯЛЬНІСТЬ
КОНСТИТУЦІЙНОГО
СУДУ УКРАЇНИ
ПІД ЧАС ВІЙНИ

³⁹¹ 24 лютого 2022 року КСУ прийняв 9 постанов, з яких 7 – про відмову у відкритті конституційного провадження у справах за конституційними скаргами та 2 – про продовження строку винесення ухвал про відкриття чи відмову у відкритті конституційного провадження у справах за конституційними скаргами, <https://ccu.gov.ua/en/novina/under-conditions-martial-law-and-during-special-period-constitutional-court-ukraine-continues>.

³⁹² Лист КСУ № 001-16/3-19/2309 від 26 травня 2023.

³⁹³ «Конституційний Суд України в умовах воєнного стану і в особливий період продовжує здійснювати конституційні функції», <https://ccu.gov.ua/en/novina/constitutional-court-ukraine-continues-perform-its-constitutional-functions-under-martial-law>.

³⁹⁴ 5 квітня 2022 року КСУ ухвалив 1 ухвалу про об'єднання конституційних проваджень у справах за конституційними скаргами та 73 ухвали про продовження строку постановлення ухвал про відкриття чи відмову у відкритті конституційних проваджень у справах за конституційними скаргами. https://ccu.gov.ua/docs-search?tid=All&date_filter%5D%5Bdate%5D=05.04.2022&body_value=&field_textindex_value=&field_speaker_value=.

³⁹⁵ Рішення № 1-р (II)/2022 року від 6 квітня 2022 року, справа № 3-192/2020(465/20) щодо конституційної скарги Поліщука Сергія Олексійовича https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_r_2_2022.pdf.

Рішення № 2-р(II)/2022 року від 6 квітня 2022 року у справі № 3-9/2019(206/19) щодо конституційної скарги Марго Поліни Олександрівни https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2_r_2_2022_2.pdf.

складі КСУ було зайнято 16 із 18 суддівських посад³⁹⁶.

272. У різний час до складу КСУ входили 16 суддів (лютий – квітень 2022 р.), 15 суддів (квітень – серпень 2022 р.), 16 суддів (серпень – грудень 2022 р.), 13 суддів (грудень 2022 р. – травень 2023 р.)³⁹⁷ у зв'язку зі звільненням чотирьох суддів, закінченням строку повноважень двох суддів та призначенням трьох нових суддів.
273. Зокрема, суддя Олександр Литвинов пішов у відставку 27 квітня 2022 року³⁹⁸, судді Ірина Завгородня, Сергій Сас та Ігор Сліденко пішли у відставку 7 грудня 2022 року³⁹⁹. Термін повноважень суддів Олександра Тупицького (15 травня 2022 року) та Олександра Касмініна (19 вересня 2022 року) закінчився⁴⁰⁰. Оксана Гришук вступила на посаду 19 травня 2022 року, Олександр Петришин – 21 вересня 2022 року (призначений Президентом України). Ольга Совгіря стала суддею КСУ 2 серпня 2022 року (призначена Верховною Радою України). Таким чином, залишилося п'ять вакансій, з них три – за квотою Верховної Ради України та дві – за квотою З'їзду суддів України.
274. **Спроби запровадити конкурсний відбір суддів КСУ.** Мабуть, головне питання, пов'язане з КСУ під час воєнного стану, полягає в законодавчому закріпленні конкурсної процедури відбору суддів КСУ.
275. Це питання залишається актуальним з огляду на євроінтеграційні зобов'язання України та надання їй статусу кандидата у члени Європейського Союзу. Як було чітко зазначено у Висновку Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі від 17 червня 2022 року, Україна має «прийняти та імплементувати законодавство щодо процедури відбору суддів Конституційного Суду України, включаючи процес попереднього відбору на основі оцінки їх добросовісності та професійних навичок, згідно з рекомендаціями Венеційської комісії»⁴⁰¹.
276. Після висновку Комісії у серпні 2022 року у Верховній Раді України зареєстровано законопроект щодо вдосконалення процедури відбору кандидатів на посади суддів КСУ на конкурсній основі⁴⁰². Цей законопроект було прийнято в цілому, опубліковано, і він набрав чинності у грудні 2022 року⁴⁰³.
277. Венеційська комісія надала відповідні рекомендації під час ухвалення Закону № 2846-IX⁴⁰⁴, а також після його прийняття⁴⁰⁵ та набуття ним чинності⁴⁰⁶.

396 Сергій Головатий (в.о. Голови), Петро Філюк, Віктор Городовенко, Олександр Касмінін, Віктор Кичун, Віктор Колісник, Віктор Кривенко, Василь Лемак, Олександр Литвинов, Володимир Мойсик, Олег Первомайський, Сергій Сас, Ігор Сліденко, Олександр Тупицький, Галина Юровська, Ірина Завгородня.

397 Сергій Головатий (в.о. Голови), Петро Філюк, Віктор Городовенко, Оксана Гришук, Віктор Кичун, Віктор Колісник, Віктор Кривенко, Василь Лемак, Володимир Мойсик, Олександр Петришин, Олег Первомайський, Ольга Совгіря, Галина Юровська, <https://ccu.gov.ua/en/judge/1844>.

398 https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_ps_2022.pdf.

399 Постанова № 8-пс/2022 року від 7 грудня 2022 року, <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/8-ps2022.pdf>.

400 Раніше Президент України щодо 2 суддів КСУ Олександра Тупицького та Олександра Касмініна видав Указ № 124/2021 від 27 березня 2021 року, <https://www.president.gov.ua/documents/1242021-37701>, яким скасовано попередні укази Президента України, видані ще у 2013 році, про їх призначення на посади суддів КСУ.

Рішенням від 14 липня 2021 року, <https://revestr.court.gov.ua/Review/98306624>, Касаційний адміністративний суд ВС визнав незаконним цей Указ Президента України та скасував цей Указ в частині одного із суддів – Олександра Тупицького.

Однак це рішення Касаційного адміністративного суду ВС не набрало законної сили і продовжує розглядатися в апеляційному порядку Великою Палатою ВС. За цей час Президент України видав Указ № 365/2021 від 17 серпня 2021 року про Питання конкурсу для відбору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України щодо осіб, яких призначає Президент України, <https://www.president.gov.ua/documents/3652021-39697>.

Після проведення цього конкурсу Президент України видав укази № 596/2021 та № 597/2021 від 26 листопада 2021 року про призначення 2 нових суддів КСУ. Новопризначені судді КСУ склали присягу та набули повноважень суддів КСУ після закінчення строку повноважень 2 попередніх суддів КСУ, щодо яких видано Указ Президента України про скасування Указів про їх призначення.

401 Венеційська комісія вже висловила свої міркування та рекомендації щодо реформування процедури конкурсного відбору суддів КСУ: CDL-AD(2016)034, Висновок щодо проекту Закону про Конституційний суд, ухвалений Венеційською комісією на 109 пленарному засіданні. (Венеція, 9-10 грудня 2016); CDL-AD(2020)039, Терміновий висновок щодо реформи Конституційного суду, виданий відповідно до статті 14а Регламенту Венеційської комісії 9 грудня 2020 року, схвалений Венеційською комісією 11 грудня 2020 року на її 125-му онлайн-пленарному засіданні (11-12 грудня 2020 року р.).

402 Законопроект № 7662 від 12 серпня 2022 року про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1435099>.

403 Закон України № 2846-IX від 13 грудня 2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2846-20#Text>.

404 CDL-PI(2022)046-e Ukraine – Терміновий висновок щодо законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах», виданий 23 листопада 2022 року, на підставі статті 14а Регламенту Венеційської комісії, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2022\)046-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2022)046-e).

405 CDL-AD(2022)054 Ukraine – Висновок щодо законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах», прийнятий Венеційською комісією на 133-ому пленарному засіданні (Венеція, 16-17 грудня 2022), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2022\)054-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2022)054-e).

406 25 січня 2023 року Президент Венеційської комісії звернувся до голови парламенту з листом, до якого додав Аналіз відповідності Закону України № 2846-IX від 13 грудня 2022 року ключовим рекомендаціям Венеційської комісії, наданих у Висновку від 16-17 грудня 2022 р. CDL-PI(2023)002-e Ukraine – Доповнення до Висновку CDL-AD (2022) 054, 25 січня 2023 р., [https://www.venice.coe.int/webforms/документи/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2023\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/документи/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2023)002-e).

278. 25 січня 2023 року Венеційська комісія повідомила, що Закон № 2846-IX врахував більшість її рекомендацій. У той же час не було дотримано двох основних рекомендацій, а саме (i) щодо механізму усунення тупикових ситуацій і складу ДГЕ та (ii) щодо повноважень ДГЕ щодо відбору кандидатів на посаду суддів КСУ⁴⁰⁷.
279. У першій рекомендації було запропоновано реалізувати механізм усунення тупикових ситуацій або призначивши до складу ДГЕ 7 членів, причому 4 з них – за міжнародною квотою, або спробувавши рішення, обране для Етичної ради: міжнародні члени мають вирішальне право голосу протягом перехідного періоду тривалістю 6 років, якщо збережеться склад із 6 осіб.
280. Друга рекомендація в першу чергу стосувалася того, що (i) сам Закон повинен гарантувати, що кандидати, яких ДГЕ вважає «невідповідними» на підставі або моральних якостей, або професійної компетентності, повинні бути виключені з подальшого відбору; (ii) оцінки ДГЕ повинні бути доступними для громадськості.
281. Згодом у парламенті було зареєстровано два законопроекти (№ 9225 від 19 квітня 2023 р. та № 9322 від 25 травня 2023 р.), обидва спрямовані на приведення Закону № 2846-IX у відповідність до рекомендацій Венеційської комісії. При цьому, другий законопроект зареєстровано замість першого. Якщо законопроект № 9225 так і не був розглянутий парламентом і був відкликаний 25 травня 2023 року, то законопроект № 9322 парламент ухвалив у першому читанні 10 червня 2023 року.
282. Законопроект № 9322⁴⁰⁸ передбачає низку змін і доповнень із метою удосконалення конкурсного відбору.
283. Щодо основних запропонованих положень:
- i. Законопроект № 9322 пропонує не включати до складу ДГЕ 7 осіб. Водночас передбачається, що протягом перехідного періоду ДГЕ приймає всі рішення (у тому числі щодо професійної компетентності кандидатів) не менше ніж як чотирма голосами зі свого складу, з яких 2 мають бути голосами членів за міжнародною квотою.
 - ii. Щодо професійної компетентності, то законопроектом № 9322 передбачено, що у разі отримання від ДГЕ оцінки «не відповідає» кандидат вважається таким, що не пройшов відповідний етап конкурсного відбору на посаду судді КСУ, і відповідне рішення вступає в силу з моменту його оприлюднення ДГЕ.
284. 10 червня 2023 року Венеційська комісія прийняла додатковий Висновок щодо законопроекту № 9322. У цьому Висновку Венеційська комісія:
- i. «висловлює шкоду, що її рекомендація додати сьомого члена до складу ДГЕ не була виконана»;
 - ii. «утім, вітає значні покращення, запропоновані у відповідь на її ключові рекомендації, як-от виключення «невідповідних» кандидатів з подальшого розгляду після оцінки доброчесності та професійної компетентності, закріплення вирішального права голосу для міжнародних членів у звичайних ситуаціях і при рівному розподілі голосів для оцінки як доброчесності, так і професійної компетентності; положення про призначення заступників членів ДГЕ для забезпечення безперервності роботи у разі відводу або самовідводу»;
 - iii. «однак рекомендує вилучити зі статті 10-11 законопроекту положення про порядок голосування для обрання з'їздом суддів ... уточнюючи, що імена членів ДГЕ, які голосували за кожного кандидата на етапі складання рейтингу, також повинні бути опубліковані та

407 CDL-PI(2023)002-e Ukraine – Доповнення до Висновку CDL-AD (2022) 054, 25 січня 2023 року, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2023\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2023)002-e).

408 Законопроект № 9332 від 25 травня 2023 року про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1797727>.

вказуючи, що рішення ДГЕ можуть бути оскаржені лише з формальних підстав, а не по суті»⁴⁰⁹.

285. Отже, Венеційська комісія заявила, «що ключові рекомендації ... були дотримані» в законопроекті № 9322 «зі змінами та уточненнями, рекомендованими вище»⁴¹⁰. Очікується, що (i) парламент уточнить окремі положення законопроекту під час другого читання; (ii) законопроект № 9322 буде прийнято, і ДГЕ почне функціонувати найближчим часом.
286. Підсумовуючи, заміщення вакансій суддів КСУ за конкурсною процедурою, що відповідає європейським стандартам, залишається важливим чинником удосконалення здійснення повноважень КСУ.
287. **Здійснення КСУ конституційних повноважень під час воєнного стану.** Відповідно до Конституції⁴¹¹ та Закону про КСУ⁴¹², КСУ здійснює свої повноваження щодо: встановлення відповідності законів України та інших правових актів Конституції⁴¹³; розгляду і вирішення конституційних скарг⁴¹⁴; офіційного тлумачення Конституції⁴¹⁵; розгляду і вирішення конституційних звернень⁴¹⁶.
288. З 24 лютого 2022 року до 1 травня 2023 року КСУ розглянув та ухвалив рішення по суті у 18 справах, у тому числі за конституційними поданнями – 4, за конституційними скаргами – 14. Для порівняння, у 2021 році КСУ ухвалив рішення по суті у 10 справах, у тому числі у 3 справах за конституційними поданнями, у 7 справах за конституційними скаргами.
289. Щодо аспектів ухвалених рішень у справах за конституційними поданнями, то вони стосувалися питань про спеціальну конфіскацію, передбачену Кримінальним кодексом України⁴¹⁷; про конституційний контроль за внесенням змін до Конституції щодо недоторканності народних депутатів України після набрання ними чинності⁴¹⁸; про повне найменування релігійних організацій⁴¹⁹; та про строкові трудові договори педагогічних працівників державних і комунальних закладів загальної середньої освіти⁴²⁰.
290. За конституційними скаргами КСУ ухвалив 14 рішень (3 рішення було ухвалено в об'єднаних провадженнях)⁴²¹. У 12 рішеннях КСУ визнав неконституційними відповідні приписи законів України, а у 2 рішеннях підтвердив конституційність відповідних законодавчих приписів. Для порівняння, у 2021 році КСУ ухвалив 7 рішень за конституційними скаргами (2 рішення КСУ ухвалено в об'єднаних провадженнях).
291. Суть рішень у справах за конституційними скаргами стосувалася різноманітних громадянських свобод і соціальних прав, зокрема:

409 CDL-AD(2023)022 – Додатковий висновок щодо проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України (законопроект № 9322 від 25 травня 2023), прийнятий Венеційською комісією на 135-ому пленарному засіданні (Венеція, 9-10 червня 2023), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2023\)022-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)022-e).

410 CDL-AD(2023)022 – Додатковий висновок щодо проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України (законопроект № 9322 від 25 травня 2023), прийнятий Венеційською комісією на 135-ому пленарному засіданні (Венеція, 9-10 червня 2023), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2023\)022-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)022-e).

411 Конституція, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

412 Закон про КСУ, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2136-19#Text>.

413 Стаття 147 і пункт (1) частини першої статті 150 Конституції; пункт (1) частини першої статті 7 Закону про КСУ.

414 Частина перша статті 151 Конституції, пункт (9) частини першої статті 7 Закону про КСУ.

415 Стаття 147, пункт (2) частини першої статті 150 Конституції; пункт (2) частини першої статті 7-1 Закону про КСУ.

416 Стаття 147, стаття 151 Конституції, стаття 7-1(3-8) Закону про КСУ.

417 Рішення № 1-р/2022 року від 30 червня 2022 року у справі № 1-22/2020(391/20) за конституційним поданням 47 народних депутатів України, https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1-r2022_0.pdf.

418 Рішення № 2-р/2022 року від 1 листопада 2022 року у справі № 1-1/2020(39/20) за конституційним поданням 50 народних депутатів України, <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-r2022.pdf>.

419 Рішення № 4-р/2022 року від 27 грудня 2022 року у справі № 1-13/2019(374/19) за конституційним поданням 49 народних депутатів України, https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4-r2022_0.pdf.

420 Рішення № 1-р/2023 року від 07 лютого 2023 року у справі № 1-5/2020(118/20) за конституційним поданням 56 народних депутатів України, https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1-r2023_0.pdf.

421 Справа № 3-321/2019(7780/19), <https://ccu.gov.ua/docs/5097>; справа № 3-102/2021(231/21, 415/21) <https://ccu.gov.ua/docs/5602>; справа № 3-79/2021(189/21, 394/21), <https://ccu.gov.ua/docs/6033>.

- i. поновлення процесуальних строків у рамках процедури розгляду заяви про скасування рішення третейського суду у цивільному процесі⁴²²,
 - ii. презумпції невинуватості⁴²³,
 - iii. індивідуалізації юридичної відповідальності в митних справах⁴²⁴,
 - iv. дискримінації у здійсненні права на житло⁴²⁵,
 - v. цивільно-правового забезпечення наслідків порушення договору позичальником⁴²⁶,
 - vi. відсутності альтернативи конфіскації окремих товарів у Кодексі України про адміністративні правопорушення⁴²⁷,
 - vii. непорушності права власності⁴²⁸,
 - viii. гарантій соціального захисту державних службовців⁴²⁹,
 - ix. гарантій незалежності прокурорів⁴³⁰,
 - x. рівності сторін при здійсненні судового контролю за виконанням судового рішення⁴³¹,
 - xi. забезпечення пенсії, яка є основним джерелом існування⁴³²,
 - xii. персональних даних у рішенні суду⁴³³.
292. У воєнний час до КСУ не надходило звернень, які б прямо ставили під сумнів законодавчі заходи, пов'язані із запровадженням воєнного стану та відповідними обмеженнями конституційних прав і свобод. Проте Суд ухвалив низку рішень, які мали важливе суспільне значення для України у воєнний час (наприклад, рішення у справі за конституційним поданням про повну назву релігійних організацій⁴³⁴ та у справах за конституційними скаргами про посилення соці-

422 Рішення № 2-р(II)/2022 року від 6 квітня 2022 року у справі № 3-9/2019(206/19) за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни, https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2_r_2_2022_2.pdf.

423 Рішення № 3-р(II)/2022 року від 8 червня 2022 року у справі № 3-20/2021(40/21) за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича, https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3_p_2_2022.pdf.

424 Рішення № 4-р(II)/2022 року від 15 червня 2022 року у справі № 3-321/2019(7780/19, 91/21) за конституційними скаргами Барсегяна Геворка Сенекеримовича та Линенко Наталії Миколаївни, https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_r2_2022.pdf.

425 Рішення № 5-р(II)/2022 року від 22 червня 2022 року у справі № 3-39/2021(86/21) за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича, https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/5-r_2_2022.pdf.

426 Рішення № 6-р(II)/2022 року від 22 червня 2022 року у справі № 3-188/2020(456/20) за конституційною скаргою АТ «Державний ощадний банк України», https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6-r_2_2022.pdf.

427 Рішення № 8-р(I)/2022 року від 12 жовтня 2022 року у справі № 3-144/2021(315/21) за конституційною скаргою Унуковича Романа Андрійовича https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/8-ri2022_0.pdf.

428 Рішення № 9-р(II)/2022 року від 16 листопада 2022 року у справі № 3-270/2019(6302/19) за конституційною скаргою Приватного акціонерного товариства «Одестеплокомуненерго», https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/9-rii_2022.pdf.

429 Рішення № 3-р/2022 року від 23 грудня 2022 року у справі № 3-132/2018(5462/17) за конституційною скаргою Мосюрчака Василя Івановича, https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3-r2022_0.pdf.

430 Рішення № 1-р(II)/2023 року від 1 березня 2023 року у справі № 3-5/2022(9/22) за конституційною скаргою Василенка Сергія Миколайовича, <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1-rii2023.pdf>.

431 Рішення № 2-р(II)/2023 року від 1 березня 2023 року у справі № 3-27/2022(54/22) за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича, <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-rii2023.pdf>.

432 Рішення № 3-р(II)/2023 року від 22 березня 2023 року у справі № 3-98/2022(227/22) за конституційною скаргою Лазуренка Ігоря Олександровича, <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3-rii2023.pdf>.

433 8 конституційних скарг були об'єднані з іншими провадженнями.

434 Рішення № 4-р/2022 року від 27 грудня 2022 року у справі № 1-13/2019(374/19) за конституційною скаргою 49 народних депутатів України, https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4-r2022_0.pdf.

Велика Палата КСУ у справі щодо повної назви релігійних організацій визнала конституційність Закону України «Про внесення змін до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які належать до структури (входять до складу) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (керівництво) якої знаходиться за межами України в державі, визнаній законом такою, що здійснила військову агресію проти України, та/або тимчасово окупувала частину території України.

ального захисту військовослужбовців⁴³⁵ та соціальні гарантії для українських захисників)⁴³⁶.

293. **Тривалість конституційного провадження.** У більшості справ (15 із 18), у яких КСУ виніс остаточні рішення по суті, строки їх розгляду значно перевищували строки, передбачені Законом про КСУ.
294. За загальним правилом строк конституційного провадження не повинен перевищувати 6 місяців і починається з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження (ч. 1 ст. 75 Закону про КСУ).
295. Середня тривалість провадження за конституційним поданням, яке завершилося ухваленням судового рішення, протягом періоду, що аналізується, становила 879 днів (2 роки 5 місяців). Найдовше провадження за конституційним поданням тривало 3 роки 8 місяців і 9 днів⁴³⁷. Найкоротше – 1 рік, 8 місяців і 15 днів⁴³⁸.
296. Середня тривалість проваджень за конституційними скаргами, які завершилися винесенням остаточного рішення, становила 598 днів (понад 19 місяців) протягом періоду, що аналізується. Найдовше провадження за конституційною скаргою тривало 4 роки 7 місяців 28 днів⁴³⁹. Найкоротше – 3 місяці⁴⁴⁰.
297. Таким чином, середня тривалість розгляду справ залишається надто великою, а з огляду на кількість справ, які перебувають на розгляді в КСУ, та надходження нових заяв, в КСУ вже накопичилася значна кількість нерозглянутих справ.
298. **Справи у провадженні КСУ.** КСУ продовжує розглядати 29 справ за 34 конституційними поданнями⁴⁴¹ щодо відповідності законів України та інших актів Конституції, з яких 32 були відкриті до повномасштабного російського вторгнення і 2 – після його початку. Протягом періоду, що аналізується, КСУ провів засідання у семи справах.
299. Варто звернути увагу на кілька справ за конституційними поданнями, які ще знаходяться на розгляді КСУ та можуть мати значний вплив на розвиток українського суспільства та держави, а також вплинути на виконання Україною євроінтеграційних зобов'язань.
300. Так, значущими за наслідками впливу на українське суспільство та державу можуть бути такі справи, які перебувають у провадженні КСУ, щодо відповідності Конституції:
- i. окремих положень Закону України «Про очищення влади» від 16.09.2014 № 1682-VII⁴⁴²;
 - ii. Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» № 2447-VIII від 07.06.2018⁴⁴³;
 - iii. Закону України «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015 № 794-VIII (зі змінами)⁴⁴⁴;

435 Рішення № 1-р (II)/2022 року від 6 квітня 2022 року, справа № 3-192/2020(465/20) за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича, https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_r_2_2022.pdf.

Другий сенат КСУ у справі про посилення соціального захисту військовослужбовців визнав неконституційним пункт (4) частини третьої статті 16 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», яка втратила чинність з дати прийняття цього рішення КСУ.

436 Рішення № 7-р(II)/2022 року від 12 жовтня 2022 року у справі № 3-102/2021(231/21, 415/21) за конституційними скаргами Жиденка Володимира Вікторовича та Петренка Віктора Олексійовича, https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/7-rii2022_0.pdf.

Другий сенат КСУ у справі щодо соціальних гарантій захисників України визнав неконституційними положення статті 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року № 3668-VI, оскільки вони не забезпечують високий рівень соціальних гарантій, які випливають із особливого правового статусу громадян України, які проходять службу у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також осіб, які зі зброєю в руках захищають суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність України під час агресії Російської Федерації проти України.

437 Справа № 1-13/2019 (374/19).

438 Справа № 1-1/2020 року (39/20).

439 Рішення № 3-р/2022 року від 23 грудня 2022 року у справі № 3-132/2018(5462/17) за конституційною скаргою Мосюрчака Василя Івановича, https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3-r2022_0.pdf.

440 Рішення № 3-р(II)/2023 року від 22 березня 2023 року у справі № 3-98/2022(227/22) за конституційною скаргою Лазуренка Ігора Олександровича, <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3-rii2023.pdf>.

441 4 конституційних подання об'єднано в одне провадження, 4 – у два провадження. Таким чином, залишилося 29 конституційних проваджень щодо відповідності Конституції законів України та інших актів.

442 Конституційні подання Верховного Суду України від 20 листопада 2014, 23 березня 2015, 28 грудня 2015 та 47 народних депутатів. Справа перебуває на розгляді з 6 липня 2017 року, і протягом періоду, що аналізується, не було проведено жодного засідання.

443 Конституційне подання 49 народних депутатів від 22 липня 2020 року; справа розглядається Великою палатою КСУ з 6 жовтня 2020 року, але жодного засідання не було проведено.

444 Конституційне подання 58 народних депутатів від 2 червня 2020. Справа розглядається Великою палатою КСУ з 13 квітня 2023.

- iv. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31.03.2020 та окремих положень Земельного кодексу України⁴⁴⁵;
- v. Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 № 1798-VIII, Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя» № 1635-IX від 14 липня 2021 року⁴⁴⁶.
301. Також у провадженні перебуває 5 справ за конституційними поданнями щодо офіційного тлумачення Конституції⁴⁴⁷. Усі ці подання щодо офіційного тлумачення були подані задовго до повномасштабного вторгнення. В одній із таких справ КСУ провів засідання щодо офіційного тлумачення. Нових конституційних подань щодо офіційного тлумачення Конституції до КСУ не надходило.
302. Крім того, на розгляді КСУ перебуває (i) 35 справ, відкритих за 55 конституційними скаргами⁴⁴⁸, поданими після 2020 року⁴⁴⁹ (після початку повномасштабного вторгнення КСУ (1) відкрив та об'єднав 22 провадження за 26 конституційними скаргами, (2) закрити провадження у 5 справах за конституційними скаргами; (ii) два конституційні звернення⁴⁵⁰; (iii) три конституційні провадження, відкриті за конституційними поданнями ВС⁴⁵¹.
303. Хоча до КСУ не надходило прямих звернень із оскарженням законодавчих заходів, пов'язаних із введенням воєнного стану, це не виключає можливості того, що перед КСУ постане завдання перевірки відповідності конкретних заходів, пов'язаних із запровадженням воєнного стану та відповідного обмеження конституційних прав і свобод, з Конституцією у майбутньому. Зважаючи на це, можна припустити, що КСУ може відіграти вирішальну роль «у післявоєнних виборах, реінтеграції окупованих територій та євроатлантичній інтеграції»⁴⁵².
304. **Особливості роботи КСУ під час воєнного стану, сигналу «повітряної тривоги» та відключень електроенергії.** Настави щодо діяльності КСУ в умовах воєнного стану визначено низ-

445 Справу було відкрито та об'єднано в єдине конституційне провадження за конституційними поданнями 53 народних депутатів від 14 травня 2020 року та 48 народних депутатів від 4 травня 2020 року. Справа перебуває на розгляді Великої Палати КСУ з 3 червня 2021 року. Протягом періоду, що аналізується, у цій справі було проведено два засідання КСУ.

446 Конституційне подання ВС від 13 жовтня 2021. Справа перебуває на розгляді Великої Палати КСУ з 14 лютого 2023. Протягом періоду, що аналізується, у цій справі було проведено два засідання КСУ.

447 Конституційне подання 51 народного депутата від 28 серпня 2019 року щодо офіційного тлумачення статті 7, частини сьомої статті 20, пунктів 12, 15, 16 частини першої - п'ятої статті 92, статті 118, частини другої статті 133, частини першої - четвертої статті 140, частини з другої по четверту статті 141 Конституції у їх взаємозв'язку https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_5329.pdf.

Конституційне подання 46 народних депутатів від 13 листопада 2019 року щодо офіційного тлумачення частини першої статті 13, частини першої статті 14 Конституції України у системному зв'язку із реченням першим Преамбули, стаття 1, частини другої статті 3, частини другої статті 5, частини четвертої статті 13 Конституції https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_6992.pdf.

Конституційне подання 142 народних депутатів від 05 травня 2020 року щодо офіційного тлумачення положень абзаци четвертого Преамбули Конституції у їх системному зв'язку з положеннями частини другої статті 3, частини четвертої статті 13, частини п'ятої статті 17 Конституції https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_172.pdf.

Конституційне подання ВС від 25 вересня 2020 року щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 105 Конституції в аспекті можливого притягнення Президента України до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення під час виконання повноважень https://ccu.gov.ua/sites/default/files/4_459.pdf.

Конституційне подання 99 народних депутатів від 20 грудня 2021 року щодо офіційного тлумачення положень статті 4 Конституції https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_473_2021.pdf.

448 9 конституційних скарг були об'єднані в одне провадження, 4 конституційні скарги в одне провадження, 6 скарг у 2 провадження, 8 скарг у 4 провадження. Таким чином, на розгляді КСУ залишається 35 конституційних проваджень за конституційними скаргами.

449 Дані щодо проваджень, які були розпочаті за конституційними скаргами, поданими до 2020 року та досі перебувають на розгляді Суду, на офіційному сайті КСУ відсутні.

450 Конституційне звернення Верховної Ради України від 19 березня 2021 року https://ccu.gov.ua/sites/default/files/2_111_2021_0.pdf.

Конституційне подання 49 народних депутатів від 31 березня 2023 року https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_125_2023_utochnennya.pdf.

451 Конституційне подання ВС № 4/72(23) від 27 лютого 2023 року щодо відповідності Конституції (конституційності) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 № 2947-III https://ccu.gov.ua/sites/default/files/04_72_2023.pdf.

Конституційне подання ВС № 4/104(23) від 16 березня 2023 року щодо відповідності Конституції (конституційності) пункту першого частини першої статті 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 1105-XIV від 23 вересня 1999 https://ccu.gov.ua/sites/default/files/04_104_2023.pdf.

452 CDL-AD(2023)022 – Додатковий висновок щодо проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України (Законопроект № 9322 від 25 травня 2023 року), прийнятий Венеційською комісією на 135-му пленарному засіданні (Венеція, 9-10 червня 2023 року), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2023\)022-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)022-e).

305. Хоча публічний доступ до цих розпоряджень з міркувань безпеки поки що відсутній, згідно з отриманою інформацією, КСУ прийняв рішення щодо забезпечення безпеки як самих суддів, так і працівників Секретаріату. Пізніше КСУ розробив рекомендації щодо плану дій на випадок сигналу повітряної тривоги. Зокрема, працівникам Секретаріату КСУ слід негайно припинити роботу та переміститися до найближчого загальнодоступного укриття або до підвалу адміністративної будівлі КСУ. Відвідувачам необхідно негайно покинути адміністративну будівлю КСУ та перейти до найближчих загальнодоступних укриттів.
306. Для тимчасового перебування суддів та працівників Секретаріату у підвальному приміщенні КСУ облаштовано укриття. Також КСУ розроблено та затверджено «План заходів Секретаріату Конституційного Суду України у разі відсутності (суттєвих перебоїв чи обмежень) електропостачання, водопостачання, тепlopостачання, засобів зв'язку (Блекаут)» № 21/3410 від 7 грудня 2022 року⁴⁵⁵. КСУ не повідомляв про пошкодження приміщення суду.

453 Розпорядження керівника Секретаріату КСУ «Про організацію роботи Конституційного Суду України в умовах воєнного стану» № 11/01/2022-ОД від 05.04.2022; Розпорядження Голови КСУ «Про внесення змін до Розпорядження Голови Конституційного Суду України від 5 квітня 2022 року № 11/01/2022-ОД (щодо організації роботи Конституційного Суду України в умовах воєнного стану)» № 14/01/2022- ОД від 20.04.2022; Розпорядження Голови КСУ «Про організацію роботи Конституційного Суду України в умовах воєнного стану» від 31.08.2022 № 33/01/2022-ОД.

454 Розпорядження керівника Секретаріату КСУ «Про роботу Секретаріату Конституційного Суду України та Автобази Конституційного Суду України в умовах воєнного стану» від 8 квітня 2022 року; Розпорядження Голови Секретаріату КСУ «Про роботу Секретаріату Конституційного Суду України та Автобази Конституційного Суду України в умовах воєнного стану» від 31 серпня 2022 року; Розпорядження керівника Секретаріату КСУ «Про затвердження Рекомендованого порядку дій після оголошення повітряної тривоги» від 31 серпня 2022 року.

455 Лист КСУ № 001-16/3-19/2309 від 26 травня 2023 року.

